

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ПРАВО

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ПРАВО

ECONOMIC THEORY AND LAW

Збірник наукових праць

Виходить щоквартально

Заснований у січні 2010 р.

№ 4 (35) 2018

Харків
«Право»
2018

*Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол №5 від 23.11.2018 р.)*

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21210-11010 ПР від 16.02.2015 р.

Економічна теорія та право : зб. наук. пр. / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Харків :
Право, 2018. – № 4 (35). – 180 с.

Засновник – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Видавець – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

А. П. Гетьман – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (*голова редакційної колегії*); **Л. С. Шевченко** – доктор економічних наук, професор (*заступник голови редакційної колегії*); **О. С. Марченко** – доктор економічних наук, професор (*відповідальний секретар*); **Alic Bîrcă** – доктор економічних наук, професор (Молдова); **Stanislav Buka** – доктор економічних наук, професор (Латвія); **Yuliya Chernykh** – кандидат юридичних наук (Норвегія); **Raimundas Kalesnykas** – доктор юридичних наук, професор (Литва); **Nikola Milović** – доктор філософії з економіки, професор (Чорногорія); **Lina Novikovičienė** – доктор філософії з права, доцент (Литва); **Grigore Ioan Piroșcă** – доктор філософії з економіки, професор (Румунія); **Alla Pozdnakova** – доктор юридичних наук, професор (Норвегія); **Antonín Slaný** – доктор економічних наук, професор (Чехія); **Piotr Szymaniec** – доктор юридичних наук, професор (Польща); **Natela Tsiklashvili** – доктор економічних наук, професор (Грузія); **Yordan Vasilev** – доктор економічних наук, професор (Болгарія); **О. З. Ватаманюк** – доктор економічних наук, професор; **О. С. Грицькевич** – доктор економічних наук, доцент; **О. А. Грищенко** – доктор економічних наук, професор; **О. Р. Дашковська** – доктор юридичних наук, професор; **Д. В. Задихайло** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **Ю. К. Зайцев** – доктор економічних наук, професор; **Р. А. Казак** – кандидат юридичних наук; **Т. М. Камінська** – доктор економічних наук, професор; **О. М. Колодізев** – доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України; **Т. В. Комарова** – кандидат юридичних наук, доцент; **М. В. Мартиненко** – доктор економічних наук, професор; **В. С. Мілаш** – доктор юридичних наук, професор; **Л. В. Нечипорук** – доктор економічних наук, професор; **О. П. Подцерковний** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **Д. В. Санніков** – кандидат юридичних наук, доцент; **О. Я. Трагнюк** – кандидат юридичних наук, доцент; **Ю. М. Уманців** – доктор економічних наук, професор; **Л. І. Федулова** – доктор економічних наук, професор; **І. Б. Чичкало-Кондрацька** – доктор економічних наук, професор; **Р. В. Шаповал** – доктор юридичних наук, професор; **І. В. Шкодіна** – доктор економічних наук, професор; **М. В. Шульга** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **О. Л. Яременко** – доктор економічних наук, професор; **В. Л. Яроцький** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

Відповідальна за випуск **О. С. Марченко**

Збірник наукових праць «Економічна теорія та право» включено до **Переліку наукових фахових видань України** з юридичних наук (наказ Міністерства освіти і науки України від 16.05.2016 р. № 515) та з економічних наук (наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2016 р. № 820)

Збірник наукових праць зареєстровано і проіндексовано в таких міжнародних наукометричних базах, каталогах та системах пошуку: Index Copernicus International, Google Scholar, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory, Polska Bibliografia Naukowa (PBN), а також базах даних «Наукова періодика України» та «Бібліометрика української науки»

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Адреса редакційної колегії: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024.

Тел.: +38 (057) 704-11-35; +38 (057) 704-92-58.

e-mail: ekonom@nulu.edu.ua, econom_theory@ukr.net. **Сайт:** <http://econtlaw.nlu.edu.ua>

*Рекомендовано к печати и к распространению через сеть Интернет ученым советом
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого
(протокол № 5 от 23.11.2018 г.)*

Свидетельство о государственной регистрации КВ № 21210-11010 ПП от 16.02.2015 г.

Экономическая теория и право : сб. науч. тр. / редкол.: А. П. Гетьман и др. – Харьков :
Право, 2018. – № 4 (35). – 180 с.

Учредитель – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого
Издатель – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

А. П. Гетьман – доктор юридических наук, профессор, академик НАПрН Украины, проректор по научной работе Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого (*председатель редакционной коллегии*); **Л. С. Шевченко** – доктор экономических наук, профессор (*заместитель председателя редакционной коллегии*); **О. С. Марченко** – доктор экономических наук, профессор (*ответственный секретарь*); **Alic Bîrcă** – доктор экономических наук, профессор (Молдова); **Stanislav Buka** – доктор экономических наук, профессор (Латвия); **Yuliya Chernykh** – кандидат юридических наук (Норвегия); **Raimundas Kalesnykas** – доктор юридических наук, профессор (Литва); **Nikola Milović** – доктор философии по экономике, профессор (Черногория); **Lina Novikovienė** – доктор философии по праву, доцент (Литва); **Grigore Ioan Piroșcă** – доктор философии по экономике, профессор (Румыния); **Alla Pozdnakova** – доктор юридических наук, профессор (Норвегия); **Antonín Slaný** – доктор экономических наук, профессор (Чехия); **Piotr Szymaniec** – доктор юридических наук, профессор (Польша); **Natela Tsiklashvili** – доктор экономических наук, профессор (Грузия); **Yordan Vasilev** – доктор экономических наук, профессор (Болгария); **О. З. Ватаманюк** – доктор экономических наук, профессор; **О. С. Гринькевич** – доктор экономических наук, доцент; **Е. А. Гриценко** – доктор экономических наук, профессор; **Е. Р. Дашковская** – доктор юридических наук, профессор; **Д. В. Задыхайло** – доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НАПрН Украины; **Ю. К. Зайцев** – доктор экономических наук, профессор; **Р. А. Казак** – кандидат юридических наук; **Т. М. Каминская** – доктор экономических наук, профессор; **О. Н. Колодизев** – доктор экономических наук, профессор, академик Академии экономических наук Украины; **Т. В. Комарова** – кандидат юридических наук, доцент; **М. В. Мартыненко** – доктор экономических наук, профессор; **В. С. Миллаш** – доктор юридических наук, профессор; **Л. В. Нечипорук** – доктор экономических наук, профессор; **О. П. Подцерковный** – доктор юридических наук, профессор; **Д. В. Санников** – кандидат юридических наук, доцент; **О. Я. Трагнюк** – кандидат юридических наук, доцент; **Ю. Н. Уманцев** – доктор экономических наук, профессор; **Л. И. Федулова** – доктор экономических наук, профессор; **И. Б. Чичкало-Кондрацкая** – доктор экономических наук, профессор; **Р. В. Шаповал** – доктор юридических наук, профессор; **И. В. Шкодина** – доктор экономических наук, профессор; **М. В. Шульга** – доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НАПрН Украины; **О. Л. Яременко** – доктор экономических наук, профессор; **В. Л. Яроцкий** – доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НАПрН Украины

Ответственная за выпуск **О. С. Марченко**

Сборник научных трудов «Экономическая теория и право» включен в **Перечень научных профессиональных изданий Украины** по юридическим наукам (приказ Министерства образования и науки Украины от 16.05.2016 г. № 515) и по экономическим наукам (приказ Министерства образования и науки Украины от 11.07.2016 г. № 820)

Сборник научных трудов зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических базах, каталогах и системах поиска: Index Copernicus International, Google Scholar, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory, Polska Bibliografia Naukowa (PBN), а также базах данных «Научная периодика Украины» и «Библиометрика украинской науки» Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

Адрес редакционной коллегии: Национальный юридический университет
имени Ярослава Мудрого, ул. Пушкинская, 77, Харьков, 61024.

Тел.: +38 (057) 704-11-35; +38 (057) 704-92-58.

e-mail: ekonom@nulu.edu.ua, econom_theory@ukr.net. **Сайт:** <http://econtlaw.nlu.edu.ua>

*The issue is recommended for publication and for distribution via the Internet
by the Academic Council of Yaroslav Mudryi National Law University
(the protocol No. 5 of 23.11.2018)*

The certificate of the state registration KB № 21210-11010 IIP of 16.02.2015.

Economic Theory and Law : col. of sci. papers / editorial board: A. P. Hetman, etc. – Kharkiv : Pravo, 2018. – No. 4 (35). – 180 p.

Founder – Yaroslav Mudryi National Law University

Publisher – Yaroslav Mudryi National Law University

EDITORIAL BOARD:

A. P. Hetman – Doctor of Legal Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Vice-Rector for Academic Affairs, Yaroslav Mudryi National Law University (*editor-in-chief*); **L. S. Shevchenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor (*deputy editor-in-chief*); **O. S. Marchenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor (*executive secretary*); **Alic Bîrcă** – PhD habilitatus in Economics, Professor (Moldova); **Stanislav Buka** – Doctor of Economic Sciences, Professor (Latvia); **Yuliya Chernykh** – Ph Candidate in Law (Norway); **Raimundas Kalesnykas** – Dr., Law (Social Sciences), Professor of Law (Lithuania); **Nikola Milović** – PhD in Economics, Professor (Montenegro); **Lina Novikovienė** – PhD in Law, Associate Professor (Lithuania); **Grigore Ioan Piroșcă** – PhD in Economics, Conf. univ., Professor (Romania); **Alla Pozdnakova** – Dr. Juris, Professor (Norway); **Antonín Slaný** – Professor, Ing., CSc. in Economics (Czech Republic); **Piotr Szymaniec** – Doctor of Legal Sciences, Professor (Poland); **Natela Tsiklashvili** – Doctor of Economics, Professor (Georgia); **Yordan Vasilev** – PhD in Economics, Professor (Bulgaria); **I. B. Chychkalo Kondratska** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. R. Dashkovska** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **L. I. Fedulova** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. S. Hrynkevych** – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor; **O. A. Hrytsenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **T. M. Kaminska** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **R. A. Kazak** – PhD in Law; **O. M. Kolodiziev** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of AES of Ukraine; **T. V. Komarova** – PhD in Law, Associate Professor; **M. V. Martynenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. S. Milash** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **L. V. Nechyporuk** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. P. Podtserkovnyi** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **D. V. Sannikov** – PhD in Law, Associate Professor; **R. V. Shapoval** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **I. V. Shkodina** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **M. V. Shulha** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **O. Ya. Trahniuk** – PhD in Law, Associate Professor; **Yu. M. Umantsiv** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. Z. Vatamanyuk** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. L. Yarenenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. L. Yarotskyi** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **D. V. Zadykhailo** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **Yu. K. Zaitsev** – Doctor of Economic Sciences, Professor

Managing editor – **O. S. Marchenko**

The collection of scientific papers «Economic Theory and Law» is included in the **List of scientific professional editions of Ukraine** in legal sciences (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of the 16.05.2016 №515) and in economic sciences (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of the 11.07.2016 №820)

The collection of scientific papers registered and indexed in the international scientometric databases, catalogs and search engines: Index Copernicus International, Google Scholar, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory, Polska Bibliografia Naukowa (PBN), as well as databases «Scientific Periodicals of Ukraine» and «Bibliometryka Ukrainian science» of V. I. Vernadsky National library of Ukraine

Address of the editorial board: Yaroslav Mudryi National Law University, 77,
Pushkinska St., Kharkiv, 61024.

Tel.: +38 (057) 704-11-35; +38 (057) 704-92-58.

e-mail: ekonom@nulai.edu.ua, econom_theory@ukr.net.

Website: <http://econlaw.nlu.edu.ua>

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

ТИМОШЕНКОВ І. В., НАЩЕКИНА О. М.

Міжнародні порівняльні дослідження у дзеркалі
риторичної концепції методу економічної науки..... 11

ТЮТЮННИКОВА С. В.

Модернізація національної економіки: необхідність,
зміст та особливості..... 32

ФЕДУЛОВА Л. І.

Національна інноваційна система в умовах цифровізації 44

БАЗЕЦЬКА Г. І.

Сучасні проблеми системи фінансового управління
у сфері освітніх послуг..... 65

ЛЕВКОВЕЦЬ О. М.

Інноваційний консалтинг як технологія управління
розвитком бізнес-організації..... 81

МЕЛЕНЦОВА О. В.

Трансформація інституту господарських комунікацій
у цифровій економіці..... 99

ЧЕРНЯЄВА А. О.

Сталий розвиток: категоріальний ряд та концептуальні засади
економічної політики держави 111

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА

ГУБІН К. Г.

Розвиток бізнес-консалтингу в Україні:
проблема корупційної ренти та її розв'язання..... 124

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВА

УМАНЦІВ Г. В., МАРТИНІВ І. К.

Інституційне регулювання комерціалізації об'єктів
інтелектуальної власності 136

ПРАВО

ОСТАПЕНКО Ю. І.

Кодифікаційний процес у господарському законодавстві:
характер, обсяг та особливості 154

НАУКОВІ ДИСКУСІЇ ТА ОГЛЯДИ

МОЖАЙКІНА Н. В.

Економіка, менеджмент і право у XXI столітті.
Роздуми після наукової конференції 172

Вимоги до оформлення статей, які подаються до збірника наукових праць
«Економічна теорія та право» 174

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

ТИМОШЕНКОВ И. В., НАЩЕКИНА О. Н.

Международные сравнительные исследования в зеркале
риторической концепции метода экономической науки 11

ТЮТЮННИКОВА С. В.

Модернизация национальной экономики: необходимость,
содержание и особенности 32

ФЕДУЛОВА Л. И.

Национальная инновационная система в условиях цифровизации 44

БАЗЕЦКАЯ А. И.

Современные проблемы системы финансового управления
в сфере образовательных услуг 65

ЛЕВКОВЕЦ Е. Н.

Инновационный консалтинг как технология управления
развитием бизнес-организации 81

МЕЛЕНЦОВА О. В.

Трансформация института хозяйственных коммуникаций
в цифровой экономике 99

ЧЕРНЯЕВА А. А.

Устойчивое развитие: категориальный ряд и концептуальные
основы экономической политики государства 111

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ ПРАВА

ГУБИН К. Г.

Развитие бизнес-консалтинга в Украине:
проблема коррупционной ренты и ее решение 124

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРАВА

УМАНЦИВ Г. В., МАРТЫНИВ И. К.

Институциональное регулирование коммерциализации объектов
интеллектуальной собственности 136

ПРАВО

ОСТАПЕНКО Ю. И.

Кодификационный процесс в хозяйственном законодательстве:
характер, объем и особенности 154

НАУЧНЫЕ ДИСКУССИИ И ОБЗОРЫ

МОЖАЙКИНА Н. В.

Экономика, менеджмент и право в XXI столетии.
Размышления после научной конференции 172

Требования к оформлению статей, которые подаются в сборник
научных трудов «Экономическая теория и право» 174

TABLE OF CONTENTS

ECONOMIC THEORY

TIMOSHENKOV I. V., NASHCHEKINA O. N. International comparative studies through the lens of the rhetorical approach to economics	11
TIUTIUNNYKOVA S. V. Modernization of the national economy: necessity, content and features.....	32
FEDULOVA L. I. The national innovative system under conditions of digitalization	44
BAZETSKA H. I. Current problems of financial administration management systems in the field of educational services.....	65
LEVKOVETS O. M. Innovative consultancy as technology for managing development of a business entity.....	81
MELENTSOVA O. V. Transformation of the institution of economic communications in the digital economy	99
CHERNIAIEVA A. O. Sustainable development: categorical and conceptual frameworks of a government economic policy.....	111

ECONOMIC THEORY OF LAW

HUBIN K. H. Business consulting development in Ukraine: the problem of rent-seeking and its solution.....	124

ECONOMIC ANALYSIS OF LAW

UMANTSIV G. V., MARTYNIV I. K. Institutional regulation of the commercialization of objects of intellectual property.....	136

LAW

OSTAPENKO YU. I.

A Codification process in the economic legislation: the nature, volume and peculiarities	154

SCIENTIFIC DISCUSSIONS AND REVIEWS

MOZHAYKINA N. V.

Economics, management and law in the XXI century. Reflections after a scientific conference	172

Requirements for the articles in collection of scientific papers «Economic Theory and Law».....	174

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 330.101.8:808]:316.77

DOI: 10.31359/2411-5584-2018-35-4-11

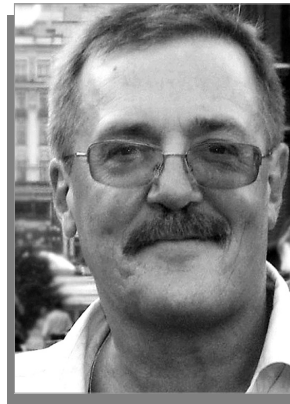
І. В. ТИМОШЕНКОВ

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного бізнесу
та економічної теорії

Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна, Україна, м. Харків

e-mail: ivtimoshenkov@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9241-9842>

О. М. НАЩЕКИНА

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та оподаткування
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут», Україна,
м. Харків

e-mail: nashchekina_olga@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2578-1109>

МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У ДЗЕРКАЛІ РИТОРИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ МЕТОДУ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ¹

У статті розкрито зміст риторичної концепції методу економічної науки. Надано загальну характеристику сучасних напрямів порівняльних досліджень соціально-економічного розвитку країн світу і проведено аналіз деяких із них у контексті тлу-

¹ © Тимошенко І. В., Нашечкіна О. М., 2018. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

мачення економіки як риторики. Обґрунтовано загальний висновок про те, що найбільш продуктивною методологічною основою дослідження та інтерпретації даних міжнародних порівняльних досліджень є економічна риторика.

Ключові слова: економічна методологія, метод економічної науки, економічна риторика, економіка як риторика, міжнародні порівняльні дослідження.

JEL Classification: A12, B41, C81, C82, D83, D89, O11, O12.

Постановка проблеми. Однією з проблем, які постійно дискутуються в економічній науці з моменту її виникнення, є вибір її предмета і методу. І з цієї точки зору черговий спалах інтересу до цієї одвічної проблеми на рубежі століть не з'явився чимось несподіваним або принципово новим. Утім сучасний етап дискусій навколо і з приводу методології економічної науки має цілу низку принципових якісних особливостей. Не претендуючи на їх вичерпну інвентаризацію, зупинимося на двох найбільш значущих із нашої точки зору.

Як слушно зауважує Д. Коландер: «Економічна наука нового тисячоліття зросла з неокласичної економіки за 100 останніх років. Швидкість змін, що відбувалися у ній, з часом збільшувалася: у першій половині XXI ст. професія економіста змінилася настільки ж сильно або навіть сильніше, ніж за другу половину XX ст. Зміни відбувалися під впливом як внутрішніх протиріч у самій професії в другій половині XX ст., так і завдяки технологічним змінам, що вплинули на методи економічних досліджень і на структуру вищої освіти в цілому» [1, с. 381].

По-перше, з точки зору більшості як виробників економічного знання (учених, дослідників), так і його споживачів (від студентів, які вивчають економічні дисципліни, до урядовців, які розробляють економічні стратегії розвитку своїх країн), економічна наука стала розглядатися не як академічна дисципліна (чиста теорія), а саме як прикладна наука, основним завданням якої є не конструювання витончених схем, не креслення бездоганних абстрактних формул, а практична розробка рекомендацій щодо оптимізації використання обмежених ресурсів із метою зміцнення конкурентоспроможності акторів на всіх рівнях і в усіх ланках економічної системи – від окремого підприємця до держави в цілому.

Як зазначає О. Ананьїн, «прикладна економіка – це широкий спектр досліджень, які пов'язані з діагностикою реальних економік, їх підсистем і елементів; прогнозуванням соціально-економічних процесів; розробкою економіко-політичних стратегій і програм, варіантів реформування економічних інститутів (інституційним дизайном). Прикладна економіка – це лише частина системи економічного знання, але така частина, без зв'язку з якою еконо-

мічна наука в більш вузькому сенсі слова втрачає самий сенс свого існування» [2, с. 32].

По-друге, стрімке зростання процесів глобалізації і розвиток НІКТ (нових інформаційних і комунікаційних технологій) не тільки сприяли подальшому посиленню та загостренню міжнародної конкуренції, але, крім того, радикально вплинули на форми і методи конкуренції. Дедалі більшу роль у ній стали відігравати міжнародний маркетинг і різноманітні напрями реалізації «м'якої сили» в широкому діапазоні засобів застосування (починаючи з переманювання до своєї країни найбільш талановитих і перспективних резидентів зарубіжних країн через міжнародні наукові та студентські обміни й закінчуючи пристосуванням міжнародних рейтингових досліджень до завдань реклами й PR власних країн).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проте «традиційна» – неокласична – методологія основної течії економічної науки (mainstream) виявилася неспроможною знайти відповіді на ті виклики, що висунули перед нею ці зміни. І у зв'язку з цим Ц. Гріліхес слушно зауважував: «Усі наші теоретичні розробки в основному виходять із того припущення, що ми вже досягли кінцевої межі, і тому далі можна рухатися лише вздовж цієї межі або хіба що спробувати дещо її пересунути, хоча пересувати її і важко, і ризиковано» [3, с. 160].

Формулювання цілей. Чи варто розраховувати на те, що такі часткові «покращення і поліпшення» дійсно дозволять знайти відповіді на ті питання, що постають наразі перед економічно наукою? Якщо так, то за якими критеріями варто оцінювати якість і досконалість цих змін? Пошук відповідей на ці питання, власне, і зумовив вибір проблематики цієї статті та визначив її структуру. Спочатку визначимо головні вразливості неокласичної або модерністської методології економічної науки, потім надамо загальну характеристику риторичної концепції методу, нарешті обґрунтуємо доцільність і перспективність використання риторичного методу і як загальної методології розвитку всієї сучасної економічної науки, і, зокрема, як методологічної основи аналізу міжнародних порівняльних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи фундаментальні методологічні основи розвитку головного русла сучасної економічної думки – «позитивної економічної науки» або «економічного модернізму», Д. МакКлоскі формулює «десять заповідей модернізму для економічної та інших наук», якими вона вважає такі [4, с. 195]:

1. Метою науки є прогнозування і контроль.
2. Тільки безпосередньо спостережувані наслідки або прогнози, що впливають із теорії, визначають її істинність.

3. Спостережуваність передбачає можливість об'єктивного і повторюваного експериментального підтвердження теорій, у той час як опитування респондентів не мають сенсу, оскільки у своїх відповідях люди можуть брехати.

4. Теорія може бути визнана помилковою лише в тому випадку, якщо буде доведено хибність емпіричних слідств із цієї теорії.

5. Наукову цінність має лише об'єктивна реальність. У той час як суб'єктивні «спостереження» (інтроспекція) не є науковим знанням.

6. Якщо знання про предмет не можуть бути виміряні та представлені як числові вирази, то вони не є науковими (постулат Кельвіна).

7. Якщо, формулюючи гіпотези, можна використовувати інтроспекцію, метафізичні вірування, естетику і т. ін., то це неприпустимо для обґрунтування гіпотези. Загальний стан науки в конкретний момент часу ніяк не впливає на істинність обґрунтувань, обґрунтування – поза часом.

8. Завдання методології полягає в тому, щоб відокремлювати наукове знання від ненаукового, а позитивне від нормативного.

9. Пояснення події буде науковим, якщо воно вмістить цю подію в один із загальних законів.

10. У судженнях учених немає місця для їх моральних або художніх цінностей.

Безсумнівно, що ці положення зустрічають заперечення та можуть бути оскаржені, виходячи з аналізу самого змісту, можливостей і завдань наукового пізнання в соціальних науках узагалі, однією з яких є економічна наука [5, с. 43–45].

Характеризуючи особливості наукового пізнання в соціальних науках, слід відмітити, що вони впливають перш за все зі складності об'єктів цих наук у порівнянні з об'єктами природничих наук. При цьому йдеться не тільки про кількісну різницю між об'єктами соціальних і природничих наук, але й про якісну, оскільки поведінка людей є осмисленою та навмисною, вони мають свої інтереси і волю. Соціальні явища є результатом цілеспрямованих і усвідомлених дій людей, у той час як природні явища та поведінка об'єктів природничих наук регулюються детерміністськими об'єктивними законами. І хоча певні об'єктивні закономірності в соціальних явищах можуть бути виявлені, точні й однозначні передбачення на їх основі навряд чи можливі. Поведінка об'єктів соціальних наук швидко змінюється з часом, є різною в різних суспільствах залежно від їхніх цінностей і пріоритетів, які, у свою чергу, також постійно змінюються, у той час як у природничих науках об'єкти та явища є набагато стійкішими.

Важливо відмітити, що в соціальних науках ми вивчаємо себе, тобто перебуваємо всередині досліджуваної системи та певною мірою визначаємо за-

кони розвитку цієї системи. А оскільки людина є водночас і суб'єктом, і об'єктом пізнання, уникнути суб'єктивізму в соціальному пізнанні дуже важко, адже у кожної людини є певна власна думка стосовно того, що відбувається в суспільстві і як суспільство має розвиватися, оскільки все це безпосередньо стосується її особисто.

Крім того, соціальні науки практично завжди більшою чи меншою мірою є політично упередженими. В одних випадках це проявляється в тому, що вчені змушені підкорятися зовнішньому тиску з боку політичних структур, зацікавлених у тому, щоб результати наукових досліджень працювали на їхній імідж – прикрашали їх досягнення, пом'якшували їхні прорахунки та помилки, паплюжили політичних супротивників і т. ін. В інших випадках робота на заздалегідь спланований – бажаний результат і тенденційне представлення результатів досліджень є добровільним та усвідомленим відступом від принципів наукової етики. Відбувається це тоді, коли вчені виконують профінансоване певною політичною структурою конкретне соціальне замовлення. Останнє зауваження є принципово важливим і безпосередньо підводить нас до головної проблеми публікації, а саме – риторики економічної науки, налаштованої на те, щоб своїми результатами впливати на суспільство та зумовлювати ті чи інші моделі поведінки людей.

Безсумнівно, що зазначені характеристики пізнання в соціальних науках вступають в об'єктивне протиріччя з тими десятьма методологічними постулатами модернізму в економічній науці, що були визначені вище.

І хоча модернізм усе ще зберігає за собою статус основної течії економічної науки, наприкінці ХХ ст. його методологічні основи виявилися безнадійно підірваними. У фундаментальній статті П. Отмахова дається розгорнута характеристика тих головних хворобливих етапів, які послідовно пройшла модерністська методологія, поступово розлучаючись зі своїми десятьма заповідями [6].

Початок цьому було покладено вимушеним визнанням модерністами того факту, що не все в теорії може бути підтверджено за допомогою емпіричних даних [6, с. 147]. Зокрема, це знайшло відображення у відомій статті М. Фрідмена «Методологія позитивної економічної науки» [7]. А останнім рубежем, який змушені були здати модерністи, стало те, що вони не змогли спростувати феномен «теоретичної навантаженості» фактів, який відстоювався їхніми критиками. З цього ж невпинно та невблаганно випливав висновок про те, що перевіряти такими фактами теорію «стало явно нелогічно і безглуздо. Тобто “модерністська” методологія не виправдала сподівань, які на неї поклалися, й опинилася в глибокій кризі» [6, с. 154].

Визнання того, що економіка – це об'єкт, який формується самими людьми і, більше того, передбачає, що «навіть його опис складається не тільки

і часом не стільки з фактів, скільки з точки зору про наявність відповідних фактів, тобто має оціночний характер» [2, с. 28], змусило методологів не тільки шукати нові підходи до визначення цілей і завдань економічного аналізу, але й поставило перед ними питання самоідентифікації – визначення того, у чому нарешті полягає зміст їх професійної діяльності, чим і як мають займатися економісти.

Вважаємо, що найпродуктивніші відповіді на ці питання були запропоновані прихильниками риторичної концепції методу економічної науки – економіки як риторики: А. Кламером, Т. Леонардом, Д. МакКлоскі [4] та ін., що сформувалася на загальнофілософських принципах найбільш радикальних течій сучасного постмодернізму.

На відміну від десяти постулатів традиційного модернізму економічної науки, основу методологічних поглядів цих учених, по суті, склала головна відправна теза про те, що «нові і по-справжньому значущі теорії перемагають не внаслідок їх більшої логічної переконливості або емпіричної обґрунтованості, а завдяки пропагандистській діяльності їх прихильників» [6, с. 157].

«Економіка – це риторика. Не просто текст або комунікація є риторичними, але і сама економіка як така» [8, с. 226].

При такому підході в економічному аналізі вже немає чіткої диференціації дослідження на об'єкт і суб'єкт, оскільки для «економіста-пропагандиста» не менший, а, може бути, ще й більший інтерес, ніж зовнішнє «об'єктивне» економічне середовище, становлять його внутрішня «суб'єктивна» рефлексія та його власні «суб'єктивні» можливості встановлення комунікацій із його власною аудиторією як реципієнтами (приймачами) його «пропагандистських» суджень, прогнозів і рекомендацій.

Відповідно завдання економістів тепер полягає вже зовсім не в тому, щоб установлювати істину та відшукувати об'єктивні аргументи, що мають підтвердити істинність їхніх теоретичних суджень. В економіці як риториці головне завдання економістів полягає в тому, щоб переконувати свою аудиторію у правоті своїх теоретичних поглядів. А для цього вони мають максимально повно використовувати весь той арсенал риторичних прийомів і засобів, що було вироблено та накопичено людством, починаючи з часів стародавніх греків.

Цілком очікувано і закономірно, що виникнення економічної риторики як альтернативної мейнстріму методології економічної науки було зустрінuto представниками головної течії або вороже, або, як мінімум, насторожено та з неабиякою часткою скепсису. Утім за десятиліття, що минули після виходу в 1983 р. піонерної статті Д. МакКлоскі [9], у якій уперше було публічно презентовано принципи економічної риторики, число прихильників нового напрямку економічної методології істотно зросло. І цьому чимало сприяли

дружелюбність і толерантність представників економічної риторики. Адже в цьому, власне, і виявляється квінтесенція даного дослідницького підходу: будь-які думки та принципово відмінні точки зору мають рівне право на існування. Залишається лише довести свою правоту: *Discussio mater veritas est!*

Як свідчить контент-аналіз економічних публікацій, у сучасній економічній науці найбільш поширеними риторичними прийомами та засобами є такі [6, с. 160–168]:

- апеляція до авторитетів і громадської думки (цитовання, посилення на референтні для цільової аудиторії групи і т. ін.);
- демонстрація технічної майстерності презентації інформації;
- «метааргументи» (стилістика, неймінг – вибір для своїх теорій і пропозицій таких найменувань, які переконують в істинності та новизні, викликають довіру, позитивні асоціації тощо);
- епістемологічні аргументи (софістика);
- оціночні судження;
- використання метафор, порівнянь, образів;
- звернення до здорового глузду й особистого досвіду аудиторії.

З одного боку, безсумнівною є історична спадкоємність у використанні цих прийомів і засобів, появою яких, як вважають історики мовознавства [10], ми зобов'язані давньогрецьким мислителем – Емпедоклу (495–435 рр. до н. е.), Горгію Леонтінському (485–380 рр. до н. е.), які заклали основу цілісних уявлень про риторичку в Аристотеля (384–322 рр. до н. е.).

Тому деякі характеристики риторики в Аристотеля цілком могли б увійти в сучасну статтю представників риторичної економіки: «Оскільки метод риторички пов'язаний зі способами переконання, а переконання є якимось доказом, оскільки ми найбільше переконуємося тоді, коли погоджуємося з доказами...» [11, с. 7].

Але в їхніх поглядах присутні й принципові відмінності.

В Аристотеля «риторика» завжди несе в собі однозначно позитивні конотації, де б вона не використовувалася – чи йдеться про справи державні (доповіді у народних зборах), чи стосується вона справ приватних (виступи в суді): «Риторика ж корисна, тому що справжнє і справедливе за своєю природою є сильнішими, ніж їхні протилежності, тому, якщо ухвалюються не належні рішення, то доповідачі неминуче зазнають поразки зі своєї ж власної вини, а це гідне осуду» [11, с. 7].

На відміну від цього і цілі, і результати в економічній риторичці можуть істотно відрізнятися. Як стверджує Д. МакКлоскі, риторика і переконання можуть бути різними. Тут представлені всі способи людського переконання. «Звичайно, це може бути і обман» [8, с. 224]. «Тут важливо, як саме ти доводиш істину, чи ти говориш правду, чи ти намагаєшся обдурити людей» [8, с. 225].

Вважаємо, що виявлені та проаналізовані нами особливості риторичної концепції методу економічної науки дозволяють визначити її як найбільш адекватну (на відміну від модернізму) методологічну основу вирішення тих пріоритетних завдань сучасної економічної науки, що було нами визначено на початку статті. А саме:

– створило б необхідну методологічну основу обґрунтування напрямів зміцнення конкурентних позицій економічних систем країн світу в умовах глобалізації;

– дозволило б визначити форми практичної реалізації цих напрямів з урахуванням можливостей міжнародного маркетингу та м'якої сили на технологічній основі сучасних НІКТ.

Далі проілюструємо та проаналізуємо це на прикладах, звернувшись до найбільш поширених наразі підходів у галузі міжнародних порівняльних досліджень.

Аналізуючи вплив економічної науки на практику розробки та реалізації господарчих і політичних рішень, О. І. Ананьїн зауважує: «Той факт, що одна і та сама реальність може бути представлена різними науково обґрунтованими економічними моделями, а ці моделі, у свою чергу, можуть служити підставою різних і навіть протилежних висновків для економічної політики, багато в чому визначає характер відносин у сфері прикладних розробок. За цих умов перевагу має кінцевий споживач, перш за все політик» [2, с. 49].

При цьому, якщо йдеться про міжнародні порівняльні дослідження, то висловлені нами вище зауваження щодо існування тенденційних економічних досліджень, їхньої спрямованості на отримання заздалегідь запланованих, бажаних для замовника результатів, то в них ці риси виявляються дуже часто і вельми виразно.

Пояснюючи це, варто звернути увагу на дві обставини, що пов'язані з отриманням і використанням результатів економічних досліджень.

З одного боку, не викликає сумніву, що оцінка доцільності й ефективності рішень, які приймаються акторами на підставі певних даних (неважливо, про кого йде мова: про підприємця, який розробляє міжнародний інвестиційний проект для своєї фірми, або про урядовця, який піддає експертизі програму державного фінансування експорту певної галузі економіки), суттєво залежить від того, наскільки вони довіряють тим дослідженням, у результаті яких ці дані отримані, й самим виконавцям цих досліджень. Тобто тою чи іншою мірою їхні думки ґрунтуватимуться на універсальних критеріях оцінки достовірності інформації, таких як валідність і надійність [5, с. 146–147].

З другого боку, якщо із самого початку певне дослідження послідовно й цілеспрямовано налаштовується на отримання конкретних бажаних резуль-

татів і до того ж виконується професійно, то довести, що результати дослідження не відповідають критеріям достовірності, буде дуже важко.

З цього випливає, що в одних випадках цілком достовірні дані, будучи тенденційно поданими, можуть ввести в оману, в той час як перекручена інформація (отримана на основі некоректної методології) може бути зовні представлена як цілком коректна – не викликаючи жодних сумнівів у її достовірності.

У зв'язку з цим значний інтерес становить робота з провокаційною назвою «Довідник економіста-афериста», в якій її автор – С. Токарев – детально доводить можливі способи «оптимізації здійснення “необ’єктивного економічного аналізу”» [12].

Уявімо собі, наприклад, таке. Займаючись недобросовісною конкуренцією за абітурієнтів, один з університетів замовляє дослідження, спрямоване на те, щоб отримати негативну інформацію про свого головного конкурента. Чи можна це зробити, якщо не вдаватися до тривіального спотворення інформації, що підпадатиме під ознаки дифамації? Саме так! І цілком нейтральна і достовірна інформація може бути пристосована для досягнення цієї негідної мети, якщо грамотно використовувати прийоми статистичної обробки даних, наприклад так званий «парадокс Сімпсона» [13, с. 439]. Він полягає в тому, що розгляд показників зустрічальності у двосторонній таблиці характеристик у двох групах окремо може привести до протилежного висновку, коли ці дві групи об'єднуються. Щоб це сталося, необхідно, щоб існувала суттєва різниця в пропорціях однієї категорії у двох групах. Якщо ця умова дотримується, чи можна надати негативного характеру фактичній інформації про вступ абітурієнтів до конкуруючого університету? Нехай, наприклад, незалежно від статі абітурієнтів із тих, що подали документи на спеціальність «математика», у цей ЗВО було зараховано 80 %, а з тих, хто подав на «право», – 40 %. Звичайно, ніякої статевої дискримінації в цьому немає. Утім, якщо на «математику» документи подали 75 % юнаків і дівчат, а на «право» лише 30 % абітурієнтів обох статей, то загальний рівень зарахування до цього університету буде виглядати дуже дискримінаційним (табл. 1).

Таблиця 1

Результати вступу до університету

Стать абітурієнта	Вступили	Не пройшли
Юнаки	700	300
Дівчата	520	420

Джерело: [13].

При зазначених вище пропорціях з 1000 юнаків і 1000 дівчат, представлених у двосторонній таблиці, виявиться, що до конкуруючого університету зараховуються «аж» 70 % юнаків і «лише» 52 % дівчат! Таким чином, фактична ситуація, пов'язана з дотриманням рівності можливостей юнаків і дівчат при вступі до ЗВО-конкурента, навмисно спотворюється, але довести це, по суті, неможливо.

Продовжимо далі характеристики риторичної інтерпретації міжнародних порівняльних досліджень на прикладі освіти, звернувшись до даних міжнародних – глобальних рейтингів університетів, які наразі визнаються як найбільш авторитетні, а саме: академічний рейтинг провідних університетів світу, що визначає Шанхайський університет, – ARWU; рейтинг, що розробляє видання The Times Higher Education, – THE, і рейтинг компанії Quacquarelli Symonds – QS [14, с. 331–332], представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Глобальні рейтинги університетів світу

Університет, країна	ARWU рейтинг з 1000 університетів світу, 2018	QS рейтинг з 2500 університетів світу, 2019	THE рейтинг з 1258 університетів світу, 2019
1	2	3	4
Гарвардський університет, США	1	3	6
Стенфордський університет, США	2	2	3
Кембриджський університет, Велика Британія	1	6	2
Массачусетський технологічний інститут (MIT), США	3	1	4
Каліфорнійський університет, Берклі, США	4	27	15
Прінстонський університет, США	5	13	7
Оксфордський університет, Велика Британія	2	5	1

Продовження табл. 2

1	2	3	4
Колумбійський університет, США	6	16	16
Каліфорнійський технологічний інститут, США	7	4	5
Університет Чикаго, США	8	9	10
Каліфорнійський університет, Лос-Анджелес, США	9	32	17
Корнельський університет, США	10	14	19
Ельський університет, США	10	15	8
Імперський коледж Лондона, Велика Британія	24	8	9
ЕТН Цюріх – Швейцарський федеральний технологічний інститут, Швейцарія	19	7	11
UCL – Університетський коледж Лондона, Велика Британія	17	10	14
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна	–	481	1001+
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна	–	531–540	1001+
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна	–	601–650	–

Закінчення табл. 2

1	2	3	4
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна	–	701–750	–
Сумський державний університет, Україна	–	751–800	–
Національний університет «Львівська політехніка», Україна	–	751–800	1001+
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна	–	–	1001+

Джерело: [15; 16; 17].

Не вдаючись до фальсифікації даних, узятих з оригінальних джерел, сформулюємо всього два, але протилежних за своїм змістом висновки, що впливають зі змісту табл. 2.

1. Найкращою у світі моделлю вищої освіти наразі є англосаксонська. Усі країни світу повинні розглядати її як зразок і трансформуватися в її напрямку.

2. Рейтинги університетів є інструментами міжнародного маркетингу та реалізації м'якої сили держав – експортерів освітніх послуг. Існуюча система рейтингових оцінок університетів ґрунтується на тих критеріях, які забезпечують провідні позиції у світі саме американським університетам і заперечують специфіку цілей і завдань розвитку інших національних освітніх систем. Тому завданням розвитку національної системи освіти України не має бути безглузда гонитва за рейтингами та сліпе копіювання (імпорт) американських інститутів освіти. Україна повинна мати свою власну національну стратегію освіти, що містить у собі, крім стратегічних орієнтирів розвитку навчання, не менш важливі орієнтири розвитку підсистем виховання й освіти [18, с. 42–43].

Якби дані табл. 2 розглядалися з позицій позитивізму (модерністської методології економічного аналізу), тоді один із цих висновків треба було б визнати як «вірний», а другий відкинути як «невірний». Якщо ж дані аналізувати в контексті риторичної економіки, то кожен із висновків рівною мірою

має право на існування. А який із двох відкидати чи зберігати обидва – це вже право їхніх реципієнтів.

Не менш виразними здаються можливості риторики економіки, якщо звернутися до порівняльного аналізу показників соціально-економічного розвитку країн, представлених у табл. 3.

Таблиця 3

Показники соціально-економічного розвитку України, Куби, США

Показник	Україна	Куба	США
Населення, млн чол., 2017	44,2	11,5	324,5
Валовий внутрішній продукт, млн дол. США, 2017, у поточних цінах	112154,19	96851,00	19390604,00
Індекс людського розвитку, значення, 2018	0,751	0,777	0,924
Індекс людського розвитку, значення, рейтинг серед 189 країн, 2018	88	73	13
Очікувана тривалість життя при народженні, років, 2017	72,1	79,9	79,5
Дитяча смертність при народженні (на 1000 народжених), 2016	7,8	4,2	5,6
Дитяча смертність до 5 років (на 1000 народжених), 2016	9,1	5,5	6,5
Захворюваність на туберкульоз (на 100 000 чол. населення), 2016	87,0	6,9	3,1

Джерело: [19; 20].

Як і в інтерпретації даних табл. 2, спробуємо звести результати аналізу даних до двох, по суті, протилежних висновків. Спочатку порівнюємо дані, що характеризують розвиток України і США (стовпці 2 і 4). Доходимо висновку № 1: відмінності у рівнях економічного розвитку країн світу, масштабів їх економік є тими головними причинами, які обумовлюють стан здоров'я їхніх громадян і забезпечують їм ту чи іншу тривалість життя.

А далі зіставимо показники розвитку Куби і США (стовпці 3 і 4). Формулюємо висновок № 2 (практично альтернативний до попереднього): рівень і масштаби економіки не є тими головними факторами, що впливають на стан охорони здоров'я та визначають тривалість життя в різних країнах світу. За рахунок резервів, які безпосередньо не враховуються в показниках економічного розвитку, бідніші країни в змозі забезпечувати своїм громадянам більш високий рівень системи охорони здоров'я і більшу тривалість життя, ніж у багатших країн. Порівнюючи ці твердження, визначаємо загальний висновок, що за своїм змістом є тим самим, що і при аналізі попередньої таблиці, отже: кожен із двох висновків має свій сенс і своє значення.

Нарешті, на прикладі даних, що містяться в табл. 4, проаналізуємо ще один аспект риторичної інтерпретації результатів міжнародних порівнянь, роблячи акцент на визнанні пізнавальної цінності економічної риторики і її внеску в загальний розвиток економічної науки.

Таблиця 4

Нерівність доходів і рівень щастя країн світу

Країна	Коефіцієнт Джині, рейтинг з 216 країн світу (фактично – з 66), 2015	Коефіцієнт Джині, значення, 2015	Індекс щастя, значення, рейтинг зі 156 країн світу 2015–2017	Індекс щастя, значення, 2015–2017
1	2	3	4	5
Словенія	1	25,4	51	5,948
Україна	2	25,5	138	4,103
Чехія	3	25,9	21	6,711
Словаччина	4	26,5	39	6,173
Казахстан	5	26,9	60	5,790
Молдова	6	27,0	67	5,640
Фінляндія	7	27,1	1	7,632
Норвегія	8	27,5	2	7,594
Нідерланди	9	28,2	6	7,441

Закінчення табл. 4

1	2	3	4	5
Данія	10	28,2	3	7,555
...	...	...	...	...
Парагвай	57	47,6	64	5,681
Чилі	58	47,7	25	6,476
Бенін	59	47,8	136	4,141
Коста-Рика	60	48,4	13	7,072
Гондурас	61	49,6	72	5,504
Панама	62	50,8	27	6,430
Колумбія	63	51,1	37	6,260
Бразилія	64	51,3	28	6,419
Замбія	65	57,1	125	4,377
Намібія	66	59,1	119	4,441

Джерело: [21; 22].

Представлені в табл. 4 дані, що характеризують диференціацію доходів (коефіцієнт Джині, стовпці 2 і 3) і уявлення про щастя резидентів цих країн (індекс щастя, стовпці 4 і 5), становлять інтерес, скоріше за все, не тому, що дають задовільні відповіді на питання про зв'язок і співвідношення оцінок задоволеністю життям і нерівністю в розподілі доходів у різних країнах. Навпаки, головна цінність таблиці полягає в тому, що зіставлення її даних об'єктивно висуває перед науковцями цілу низку складних риторичних питань і в такий спосіб стимулює розвиток науки в незвичному для неокласичної теорії напрямі.

Чи справді відповідає дійсності відомий вислів «не в грошах щастя», якщо аналізувати його правомірність із наукових позицій?

Чи варто пов'язувати гнітючий рівень щасливості українців із тим, що в суспільстві занадто низький рівень диференціації доходів?

Перелік цих питань можна продовжувати.

Висновки. Нові завдання, які постали перед економічною наукою на рубежі ХХ–ХХІ ст., вимагають глибокого перегляду позитивної (модерністської) методології економічного аналізу, яка сформувалася в руслі неокласичного мейнстріму.

Серед альтернативних напрямів розвитку економічної методології найбільш продуктивним є становлення риторичної концепції методу економічної науки – економіки як риторики (rhetorical approach to economics / economic rhetoric).

На відміну від представників традиційного модернізму в економіці прихильники економічної риторики наголошують, що головне завдання науковців полягає в тому, щоб переконувати свою аудиторію в правоті своїх теоретичних поглядів.

Аналіз досвіду використання риторичної концепції методу економічної науки дозволяє визначити цей напрям розвитку економічної думки як найбільш адекватну (на відміну від модернізму) методологічну основу вирішення пріоритетних завдань сучасної економічної науки, а саме:

- створює необхідну основу обґрунтування напрямів зміцнення конкурентних позицій економічних систем країн світу в умовах глобалізації;
- дозволяє визначити форми практичної реалізації цих напрямів з урахуванням можливостей міжнародного маркетингу та м'якої сили на технологічній основі сучасних НІКТ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Коландер Д. Экономическая наука нового тысячелетия: как она нашла свой путь и каков он?: пер. с англ. *Истоки: из опыта изучения экономики как структуры и процесса*. Москва: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. С. 381–398.
2. Экономика как искусство: методологические вопросы применения экономической теории в прикладных социально-экономических исследованиях / отв. ред. О. И. Ананьин; Ин-т экономики РАН. Москва: Наука, 2008. 255 с.
3. Грилихес Ц. Производительность, научно-технический прогресс и ограниченность данных: пер. с англ. *Истоки: экономика в контексте истории и культуры*. Москва: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. С. 122–165.
4. МакКлоски Д. Риторика экономической науки. 2-е изд. / пер. с англ. О. Якименко; науч. ред. пер. Д. Расков. Москва: Междунар. отношения, 2015. 328 с.
5. Нащёкина О. Н., Тимошенко И. В. Методология научных исследований: учеб. пособие. Харьков: НТУ «ХПИ», 2011. 304 с.
6. Отмахов П. «Риторическая» концепция метода в экономической теории. *Истоки*. Москва: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2000. Вып. 4. С. 138–176.
7. Фридмен М. Методология позитивной экономической науки: пер. с англ. *THESIS. Теория и история экономических и социальных институтов и систем*. 1994. Вып. 4. С. 20–52.
8. Расков Д. Технологические и институциональные идеи – это то, что делает наш мир современным: интервью с Дейдрой МакКлоски. *Экономическая политика*. 2016. Т. 11. № 3. С. 224–244.
9. McCloskey D. N. The Rhetoric of Economics. *Journal of Economic Literature*. 1983. Vol. 21, № 2. P. 481–517.
10. Волков А. А. Теория риторической аргументации. Риторика Античности и Средних веков. *Образовательный портал slovo.ru*. URL: <https://www.portal-slovo.ru/philology/46844.php> (дата звернення: 05.11.2018).

11. Аристотель. Риторика. Поэтика: пер. с древнегреч. Москва: Лабиринт, 2000. 224 с.
12. Токарев С. С. Справочник экономиста-афериста. Корпоративный менеджмент. URL: <https://www.cfin.ru/finanalysis/math/crook.shtml/> (дата звернення: 05.11.2018).
13. Clapham Ch., Nicholson J. The Concise Oxford Dictionary of Mathematics. 5th ed. Oxford, UK: Oxford University Press, 2014. IV. 544 p.
14. Тимошенко И. В., Нащекина О. Н. Рейтинги университетов и проблема информационной асимметрии в условиях глобализации. *Европейський вектор економічного розвитку*. 2012. Вип. 2. С. 329–334.
15. ARWU: Academic Ranking of World Universities 2018. URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2018.html> (дата звернення: 05.11.2018).
16. THE: The Times Higher Education World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (дата звернення: 05.11.2018).
17. QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings> (дата звернення: 05.11.2018).
18. Тимошенко І. В. Інституційні основи розвитку системи освіти: монографія. Харків: Вид-во НУА, 2013. 568 с.
19. The World Bank Data. GDP. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart> (дата звернення: 05.11.2018).
20. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Reports. URL: http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf (дата звернення: 05.11.2018).
21. Helliwell J. F., Layard R., Sachs J. D. World Happiness Report 2018. Columbia University, Earth Institute. Center for Sustainable Development, 2018. 172 p. URL: https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2018/WHR_web.pdf (дата звернення: 05.11.2018).
22. The World Bank Data. GINI Index. URL: <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SI.POV.GINI&country> (дата звернення: 05.11.2018).

REFERENCES

1. Colander, D. (2007). Ekonomicheskaya nauka novogo tysyacheletiya: kak ona nashla svoj put i kakov on? [New millennium economics: How did it get this way, and what way is it?]. *Istoki: iz opyta izucheniya ekonomiki kak struktury i protsessa – Origins: from the experience of studying economics as a structure and process* (pp. 381–398). Moskva: Izdat. dom GU VShE [in Russian].
2. Ananin, O. I. (Ed.). (2008). *Ekonomika kak iskusstvo: metodologicheskie voprosy primeneniya ekonomicheskoy teorii v prikladnyh socialno-ekonomicheskikh issledovaniyah [Economics as an art: methodological issues of the application of economic theory in applied socio-economic research]*. Moscow: Nauka [in Russian].
3. Griliches, Z. (2004). Proizvoditelnost, nauchno-tekhnicheskij progress i ogranichennost dannykh [Productivity, R&D, and the data constraint]. *Istoki: ekonomika v kontekste istorii i kultury – Origins: Economics in the context of history and culture* (pp. 122–165). Moskva: Izdat. dom GU VShE [in Russian].

4. McCloskey, D. N. (2015). *Ritorika ekonomicheskoy nauki [The Rhetoric of Economics]*. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya [in Russian].
5. Nashchekina, O. N., & Timoshenkov, I. V. (2011). *Metodologiya nauchnykh issledovaniy: ucheb. posobie [Research Methodology: study guide]*. Kharkov: NTU «HPI» [in Russian].
6. Otmakhov, P. A. (2000). «Ritoricheskaya» koncepciya metoda v ekonomicheskoy teorii [«Rhetorical» concept of the method in economic theory]. *Istoki – Origins*, 138–176 [in Russian].
7. Friedman, M. (1994). *Metodologiya pozitivnoy ekonomicheskoy nauki [The methodology of positive economics]*. *THESIS*, 4, 20–52 [in Russian].
8. Raskov, D. (2016). Tehnologicheskie i institucionalnye idei – eto to, chto delaet nash mir sovremennym. Intervyu s Deirdre McCloskey [Technological and institutional ideas are what make our world modern. Interview with Deidra McCloskey]. *Ekonomicheskaya politika – Economic policy*, 11(3), 224–244 [in Russian].
9. McCloskey, D. N. (1983). The Rhetoric of Economics. *Journal of Economic Literature*, 21(2), 481–517.
10. Volkov, A. A. (2018, December). *Teoriya ritoricheskoy argumentacii. Ritorika Antichnosti i Srednikh vekov [Theory of rhetorical argumentation. The rhetoric of antiquity and the Middle Ages]*. Retrieved from <https://www.portal-slovo.ru/philology/46844.php> [in Russian].
11. Aristotle (2000). *Ritorika. Poetika [Rhetoric. Poetics]*. Moskva: Labirint [in Russian].
12. Tokarev, S. S. (2018, December). Spravochnik ekonomista-aferista [Handbook of economist scammer]. *Korporativnyy menedzhment – Corporate management*. Retrieved from <https://www.cfin.ru/finanalysis/math/crook.shtml> [in Russian].
13. Clapham, Ch., & Nicholson, J. (2014). *The Concise Oxford Dictionary of Mathematics*. 5th ed. Oxford, UK: Oxford University Press.
14. Timoshenkov, I. V., & Nashchekina, O. N. (2012). Rejtingi universitetov i problema informacionnoj asimmetrii v usloviyah globalizacii [University rankings and the problem of information asymmetry in the context of globalization]. *Yevropeyskiy vektor ekonomichnogo rozvytku – European vector of economic development*, 2, 329–334 [in Russian].
15. *ARWU: Academic Ranking of World Universities 2018* (2018, December). Retrieved from <http://www.shanghairanking.com/ARWU2018.html>.
16. *THE: The Times Higher Education World University Rankings* (2018, December). Retrieved from https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats.
17. *QS World University Rankings* (2018, December). Retrieved from <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>.
18. Timoshenkov, I. V. (2013). *Instytutsiini osnovy rozvytku systemy osvity: monohrafiia [Institutional framework for the development of the education system]*. Kharkiv: NUA [in Ukrainian].
19. The World Bank Data (2018, December). *GDP*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart>.

20. United Nations Development Programme (UNDP) (2018, December). *Human Development Reports*. Retrieved from http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf.
21. Helliwell, J. F., Layard, R., & Sachs, J. D. (2018). *World Happiness Report 2018*. Columbia University: Center for Sustainable Development. Retrieved from https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2018/WHR_web.pdf.
22. The World Bank Data (2018, December). *GINI Index*. Retrieved from <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SI.POV.GINI&country>.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2018 р.

Стаття пройшла рецензування 19.11.2018 р.

Стаття рекомендована до опублікування 21.11.2018 р.

И. В. ТИМОШЕНКОВ

доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры международного бизнеса и экономической теории Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, Украина, г. Харьков

О. Н. НАЩЕКИНА

кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и налогообложения Национального технического университета «Харьковский политехнический институт», Украина, г. Харьков

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СРАВНИТЕЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ЗЕРКАЛЕ РИТОРИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ МЕТОДА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ

В статье раскрыто содержание риторической концепции метода экономической науки. Дана общая характеристика современных направлений сравнительных исследований социально-экономического развития стран мира и проведен анализ некоторых из них в контексте толкования экономики как риторики. Обоснован общий вывод о том, что наиболее продуктивной методологической основой исследования и интерпретации данных международных сравнительных исследований является риторическая концепция метода экономической науки.

Ключевые слова: экономическая методология, метод экономической науки, экономическая риторика, экономика как риторика, международные сравнительные исследования стран мира.

I. V. TIMOSHENKOV

D. Sc. (Econ.), associate professor, professor at the International Business and Economic Theory Dept., V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine, Kharkiv

O. N. NASHCHEKINA

Cand. Sc. (Phys. & Math.), associate professor, associate professor at the Management and Taxation Dept., National technical university “Kharkiv polytechnic institute”, Ukraine, Kharkiv

INTERNATIONAL COMPARATIVE STUDIES THROUGH THE LENS OF THE RHETORICAL APPROACH TO ECONOMICS

Problem setting. At the turn of the XXI century, economic science had to deal with new challenges and address new issues. The problem of developing practical recommendations for all actors in the economic system (from individual entrepreneurs to governments) came to the fore. It turned out that the neoclassical mainstream economics based on the modernist (positivist) economic methodology was unable to solve that problem. An alternative economic methodology adequate to the new tasks of economic science was needed.

Recent research and publications analysis. The rhetoric of economics is one of the modern directions in economic methodology, whose philosophical bases are related to the most radical post-modernist schools. The founders of the rhetorical economics are D. McCloskey, A. Klammer, T. Leonard. In the path-breaking works of these authors, economics was defined as rhetoric whose primary tasks are to persuade the target audience and to prove the correctness of certain theoretical views rather than to establish the truth.

Paper objective. The main objectives of the paper are to provide a comprehensive description and explanation of the rhetorical approach to economics, to justify the relevance and benefits of this approach for the development of economic science in general and for the analysis of results of international comparative studies in particular.

Paper main body. In the paper, the major deficiencies and limitations of the modernist (positivist) methodology of neoclassical (mainstream) economics are exposed.

Based on that, it is justified that contemporary economic science needs more adequate methodological framework as a basis for its further development.

Economic rhetoric, one of the modern directions in economic methodology, is defined as a promising methodological perspective meeting the new challenges in economic science.

The application of the rhetorical approach to the analysis of results of cross-country comparative studies is discussed and the relevance of using this methodological approach for that purpose is shown.

Conclusions of the research. Economic rhetoric can be regarded as the most adequate and fruitful methodological approach among the modern directions of economic methodology.

The use of the rhetorical approach allows scholars:

– to justify the choice of the directions for strengthening the international competitiveness of a country under the conditions of globalization;

– to decide on the forms and instruments of international marketing and soft power best suited to the chosen directions.

Short Abstract for an article

Abstract. The paper discusses and clarifies the essence of the rhetorical approach to economics (economic rhetoric). The current trends in comparative studies of socio-economic development in different countries are described and some of those trends are analyzed using the rhetorical methodology. It is concluded that the economic rhetoric represents the most adequate and fruitful methodological framework for conducting cross-country comparative studies and interpreting their results.

Key words: economic methodology, method of economic science, economic rhetoric, economics as rhetoric, cross-country comparative.

Article details:

Received: 07 November 2018

Revised: 19 November 2018

Accepted: 21 November 2018

УДК 330.340

DOI: 10.31359/2411-5584-2018-35-4-32

С. В. ТЮТЮННИКОВА

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
та економічних методів управління
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна, Україна, м. Харків
e-mail: svetatutunnikova@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3680-9023>

МОДЕРНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: НЕОБХІДНІСТЬ, ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ¹

Узагальнюючи підходи до оцінки сучасної модернізації, автор виділяє її істотну особливість – спрямованість на людину, її якість життя. Гармонійний розвиток економіки і суспільства передбачає їх одночасний взаємообумовлений розвиток. Ефективна економіка базується на інклюзивному інституціональному режимі, що перетворюється на вихідну технологію модернізації національної економіки.

Ключові слова: модернізація, інклюзивний розвиток, якість життя, ефективна економіка, соціальний капітал, глобалізація, економічна політика.

JEL Classification: O11, O14.

Постановка проблеми. Розвиток української економіки на шляху інноваційних перетворень неможливий без її відповідної модернізації. Модернізація – це якісно новий процес цілісного розвитку національної економіки на основі ефективного використання новітніх технологій і високорозвиненого людського потенціалу в умовах урахування світового досвіду та глобальних економічних трендів. Особливістю сучасної модернізації стає її вимір не економічними показниками, а комфортністю та якістю життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук національної моделі розвитку та модернізації економіки знаходиться в центрі уваги науковців.

¹ Стаття підготовлена в межах виконання науково-дослідної теми кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Інституційна динаміка в умовах ринкової трансформації економіки» (№ державної реєстрації 0107U00068). © Тютюнникова С. В., 2018. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

Основні напрями дослідження стосуються: змісту сучасної модернізації та основних напрямів її здійснення, що ретельно проаналізовані в колективній монографії [1]; пошуку особливостей національної моделі розвитку, зокрема в роботі О. Соскіна [2]; відтворення національної економіки в умовах виходу з економічної кризи та змісту національного модернізаційного проекту, що широко представлені в праці П. Єщенко [3]. Більшість авторів звертають увагу на технологічні перетворення та соціальну справедливість [4], на підвищення якості інституційного середовища й економічну ефективність [5], на імперативи макроекономічної діяльності та економічний патріотизм [6].

Формулювання цілей. Статтю присвячено методологічним засадам дослідження сучасної модернізації, визначенню основних проблем та особливостей її здійснення в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Немає сумнівів, що від того, чи вдасться країні здійснити сучасну модернізацію, залежить її майбутнє. Посилення конкурентної боротьби в глобальному просторі, з одного боку, породжує необхідність прискорення модернізацій національних економік, а з другого боку, створює її передумови й диктує основні напрями та зміст перетворень.

Сучасна модернізація має ряд особливостей, характерних для економік країн, які зазнали ринкових перетворень і трансформаційних шоків:

1. Модернізація – багатовимірний процес, у якому поєднуються як екзогенні, так і ендогенні фактори. Як правило, у країнах, що розвиваються, спонукальні сигнали йдуть іззовні. Спочатку включаються екзогенні фактори, які можуть і повинні підштовхнути до дії ендогенні. Тільки тоді, коли до модернізації підключається внутрішній національний потенціал, якісно-ціннісна система управління модернізаційним процесом, проведення зваженої макроекономічної політики, можна розраховувати на успіх.

2. Просторово-часові рамки переходу кожної країни визначаються сукупністю зовнішніх і внутрішніх факторів, конкретно-історичними умовами, знаннями, умінням і бажанням національної еліти здійснювати реформи, близькістю її інтересів з інтересами основних верств суспільства, глибиною і ступенем інтеграції з центрами економічного розвитку.

3. Модернізація, навіть за наявності певних успішних модернізаційних «еталонів», не проводиться за однотипними рецептами. Навпаки, тільки гнучке врахування техніко-економічних і соціокультурних національних особливостей, помножене на вмиле використання макроекономічного інструментарію, здатне дати позитивний результат.

4. Успішна модернізація можлива на шляху реалізації суспільного запиту на справедливість. Найбільш переконливі теоретичні посили і приклади реальної практики переконують нас у необхідності інституціонального проек-

тування інклюзивних інститутів. Інклюзивний режим найтіснішим чином пов'язаний з потенціалом національного господарства. Цей режим забезпечує мотивоване залучення широких верств населення у свідому господарську діяльність із широким набором соціальних ліфтів, здатних подолати величезні розриви доходів та майна в суспільстві.

5. Модернізація спрямована на вирішення ключового завдання – створення сприятливих умов для інклюзивного стійкого економічного зростання, результати якого будуть відображатися на якості життя населення країни. Даний висновок підтверджується тим фактом, що сучасне виробництво залежить у першу чергу від людського, інтелектуального, соціального капіталу, імовірність зробити та примножити які існує лише в сприятливих комфортних умовах відтворення населення країни при високому рівні освіти й довіри в суспільстві. Глобалізація, відкритість кордонів породжують небувалу раніше міграційну хвилю. Саме країни, що знаходяться в кризовому стані, найбільш гостро потребують молодих високоякісних людських ресурсів, виявляються найбільш «обезкровленими».

Сучасна теорія модернізації виходить із поліваріантності модернізаційних проектів, відмови від використання одностипних рецептів модернізації, які не враховують техніко-економічні та соціокультурні особливості країн. Особливо це актуально для країн, які вже мали високий індустріальний рівень розвитку, але в силу руйнівних наслідків системної кризи, безсистемного реформування і помилок економічної політики в тій чи іншій мірі втратили його. Таким чином, при визначенні шляхів модернізації існуючої господарської системи необхідно спиратися на всю сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів, ураховуючи не тільки конкретну ситуацію, а й спадщину минулого.

Найскладнішим і одночасно важливим завданням модернізаційного проекту є ліквідація розривів в економічному розвитку регіонів, рівні доходів і соціальному становищі громадян країни. Безумовно, це завдання є найбільш актуальним для трансформаційних країн. По-перше, тому що, як правило, це ті країни, в яких уже існувала система рівномірного розподілу. По-друге, саме пострадянські країни, як правило, відчувають найгостріші проблеми з розривами в доходах, соціальним положенням більшої частини населення, високим рівнем корупції. Кожна країна, що здійснює модернізацію в XXI ст., створює власну історію. Вирвати країну з пастки бідності та вивести в ряди успішних можливо тільки за допомогою проактивної держави розвитку, яка буде проводити ефективну макроекономічну політику оздоровлення економіки шляхом випуску високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю, розробляти й упроваджувати спільні норми й цінності, правила й інститути, що формують довіру та згуртованість суспільства.

Соціальна згуртованість і соціальна інклюзія є важливими аспектами ефективності модернізаційних процесів, що забезпечують участь і підтримку всього населення. Т. Аткинсон і Е. Марлю трактують соціальну інклюзію як процес, за допомогою якого суспільство веде боротьбу з бідністю та соціальною есклюзією [7]. Нобелівський лауреат з економіки А. Сен [8] визначає соціальну інклюзію як систему подолання різних депривацій, які формують громадську роз'єднаність і розшарування.

Проблеми дослідження сутності інклюзивного інституційного режиму та його впливу на економічне зростання активно обговорюються в зарубіжній науковій літературі, зокрема у працях Дж. Робінсон та Д. Асемоглоу [9].

З 2017 р. Всесвітній економічний форум увів новий інструмент більш комплексної оцінки рівня економічного розвитку країн – індекс інклюзивного розвитку (Inclusive Development Index). 12 показників-індикаторів об'єднані в три групи, які дозволяють більш детально побачити слабкі та сильні сторони соціально-економічного розвитку. До цих трьох груп показників належать [10]:

- зростання і розвиток (зростання ВВП, рівень зайнятості, продуктивність праці, очікувана тривалість життя);
- інклюзивність (середній дохід домогосподарств, рівень бідності та нерівності);
- міжнародна справедливість та стійкість (рівень заощаджень, демографічне навантаження, рівень державного боргу і забруднення навколишнього середовища).

У 2017 р. Україна зайняла 47-му позицію в рейтингу за індексом інклюзивного розвитку (IDI) [10].

Можна зробити відповідний висновок, що успіх модернізації економіки в сучасних умовах залежить безпосередньо від двох основних складових. По-перше, це вмiла адаптація до ситуації, що ускладнюється, в яку потрапляє економіка країни. «У наші дні, – зазначає Г. Колодко, – і найближчим часом стане більше шансів і небезпек у зв'язку з унікальним накладанням одного на інший мегатрендів розвитку, яких ще не знала людська історія: глобалізації, чергової науково-технічної революції, переоцінки культурних, соціально-політичних цінностей» [11, с. 13]. Ціннісне значення модернізації саме і полягає в тому, щоб створити не тільки ефективну економіку, а економіку екологосбалансовану, економіку, що забезпечує людський розвиток. Як зазначає А. Ріх, «економіка – не самостійна система, подібно до природного світу, а інститут, створений людиною для людини. Її мета не визначається нею самою, як вважають представники економізму. З'ясувати її суть можна, лише орієнтуючись на людину і її основні потреби» [12, с. 278].

Важливою складовою сучасної модернізації є її соціальна спрямованість. Модернізація направлена на вирішення ключового завдання – створення сприятливих умов для розвитку людського потенціалу за допомогою підвищення якості життя населення країни. При цьому якість і відповідність інституційного середовища імперативам якості життя визначає напрями, форми, умови, а також саму можливість модернізаційних процесів, покликаних забезпечити інклюзивний соціально-економічний розвиток. Така модернізація передбачає сукупність заходів держави і суб'єктів національного господарства зі створення сприятливих умов по забезпеченню якісної життєдіяльності сучасних і майбутніх поколінь, реалізації стратегії якісного розвитку людського та інноваційного потенціалів системи.

Ціннісне значення модернізації економіки, її історичне призначення не зводиться тільки до створення конкурентної економіки стабільного економічного зростання. Цінність економіки сьогодні оцінюється параметрами людського розвитку. Вищим досягненням такої економіки визнано якість життя. При всій неоднозначності визначення та методики її вимірювання існує єдина генеральна лінія в розумінні суті якості життя, її взаємозалежності з економічним розвитком і трактуванні її як людського розвитку в найбільш сприятливих і комфортних умовах життєдіяльності.

Вважаємо, що якість життя є метою модернізації економіки, її інструментом і національним трендом. Дуже важливо звернути увагу на те, що модернізація відкритої економіки відбувається в умовах такого складного процесу, як глобалізація, і це необхідно враховувати при її здійсненні. Перш за все відзначимо, що глобалізація породжує та посилює потребу в модернізації, формує її магістральні напрями й нові якісні характеристики.

Як зазначалося вище, теорія модернізації, виходячи з поліваріантності модернізаційних проектів, відмовляється від використання одностипних рецептів модернізації, які не враховують техніко-економічні та соціокультурні особливості країн, що розвиваються. При визначенні шляхів модернізації існуючої господарської системи необхідно спиратися на всю сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів, включаючи не тільки конкретну ситуацію, а й спадщину минулого. Як зазначав представник німецької історичної школи Ф. Ліст у дослідженні «Національна система політичної економії», велич нації, її економічний потенціал, військову міць визначає людський ресурс, а не фізичний капітал [13]. Ці слова сьогодні звучать актуально, як ніколи раніше. Ця книга стала настільною для Бісмарка і певним фундаментом для економічного «дива» Німеччини свого часу. Протекціонізм Ф. Ліста – це ефективне поєднання національних чинників зростання з особливостями світового ринку. Він готовий був перетворювати Німеччину в країну, що конкурує глобально. Але робив він це, виходячи з опори на потенційні національні

переваги, позначаючи, що якщо Англія сьогодні має якісь порівняльні переваги, то ми не будемо наздоганяти її в цьому. Ми зробимо акцент на іншому ресурсі, який вони недооцінили, недорозвили. Ним повинен бути ресурс людини, включаючи національні традиції. Це не будь-які традиції, а тільки ті, які працюють на розв'язання сьогоднішніх проблем при створенні національної моделі економіки. І головне завдання має полягати не в тому, щоб показати свою унікальність, а в тому, щоб зрозуміти, які з наших власних ресурсів здатні створювати нам конкурентні переваги, спрацювати в глобальній грі або, висловлюючись мовою Гегеля, «перейти від особливого до загального» [13, с. 20]. У такій політиці ми спостерігаємо не тільки реалізацію «теорії ніш», що динамічно розгортається в умовах глобалізації, але її конектність (зв'язність) з особливостями національної культури. Модернізація не передбачає руйнування всього національного та повну стандартизацію, а припускає вибір із національного чогось унікального і кращого, а потім перетворення його в конкурентні переваги, джерело подальшої модернізації.

Дослідники по-різному змістовно розкривають первинну та вторинну модернізацію, виділяючи їх специфічні змістовні особливості: «Дві модернізації підпорядковуються різним законам і характеризуються різними рисами... У ході проведення первинної модернізації головною метою є розвиток економіки, що служить для задоволення матеріальних потреб громадян і забезпечення їх економічної безпеки. У ході проведення вторинної модернізації основний упор робиться на підвищення якості життя і можливостей щастя і самовираження» [14, с. 96]. Однак обидві ці модернізації націлені на забезпечення економічного розвитку країни, підвищення добробуту населення шляхом комплексного реформування всіх сфер суспільного відтворення.

Вторинна модернізація сконцентрована на людині, якості її життя. У людському потенціалі міститься одночасно інструмент і мета модернізації. Тут доречно навести слова А. Бузгаліна та А. Колганова: «людина є не тільки функція об'єктивних економічних відносин, а й (у рамках марксистської парадигми) творець історії, суб'єкт соціальної творчості (інституціоналізм в даному випадку сказав би – творець інститутів), а також громадянин, особистість з особливою культурою, моральністю і т. п.» [15, с. 265]. Отже, сама людина, її життя знаходять у новітній історії особливий сенс і значення. Забезпечення включення принципів якості життя в національну стратегію розвитку об'єктивно базується на ролі держави в регулюванні економічних процесів. Держава і суспільство більш ефективно вирішують завдання забезпечення соціально-економічного прогресу при збігу цілей. Сильна держава володіє необхідним інструментарієм для координації цих процесів і управління їх спрямованістю. Слабка держава на це не здатна та потрапляє в зону ризику нереалізованих стратегій. Сила та міць держави, з нашої точ-

ки зору, на зовнішньому рівні забезпечується вмінням використовувати економічний суверенітет і потенціал, а на внутрішньому – його соціальною згуртованістю, яка, у свою чергу, забезпечує й економічну ефективність. Тобто соціальна орієнтація держави є вихідною умовою зростання економічної та соціальної ефективності національного господарства. Ми вважаємо, що без урахування якості життя в національній стратегії розвитку неможливо забезпечити цілеспрямованість національної економіки. Орієнтація державного управління на якість життя, убудовування цих орієнтирів у державну політику стають запорукою зміцнення держави й ефективного проходження модернізаційних перетворень. Оновлена держава отримує додаткові важелі для подальшої модернізації національної економіки. Слід також зазначити, що для ефективного проходження модернізаційних перетворень необхідна наявність достатньої внутрішньої сили (ендогенного потенціалу) для їх підтримки. Такий потенціал створюють людські ресурси, якість яких визначається рівнем та якістю життя, таким чином, перетворюється в основу модернізації. «Дотримання стратегії модернізації, – стверджують А. Амосов і Н. Гавкалова, – вирішення ключових завдань і реалізація поточних дозволить поліпшити процеси формування та використання інтелектуального й людського потенціалу нації, буде супроводжуватися створенням фахівців нового типу» [16, с. 11].

Складність модернізації для такої країни, як Україна, пов'язана з подоланням відставання за рівнем техніко-економічного розвитку, з подоланням довгострокових наслідків кризи й інституційної невизначеності трансформаційних перетворень. Це також стосується інституційної невизначеності напрямів модернізації національного управління. Критерієм успішності модернізації національного господарства є створення механізму самопідтримки економічного зростання, спрямованого на постійне вдосконалення умов життя населення. Завданням модернізації національного господарства є забезпечення ефективного функціонування економіки з мінімальними витратами управлінських, технічних і виробничих ресурсів, яке можна вирішити за умови розуміння та підтримки всім населенням головної стратегічної мети цих перетворень – безперервного зростання добробуту всіх суб'єктів національного господарства. Таким чином, сучасні практики модернізації повинні відображати національну специфіку, пов'язану з колом національних проблем, ураховувати абсорбційну здатність економіки й інституційного середовища та орієнтуватися на актуальні вимоги підвищення якості життя населення. Якість життя повинна стати тією консолідуючою ідеєю, яка дозволить нації вибудовувати власний шлях розвитку, в якому створення умов успішної реалізації особистості, її економічної активності стануть головним критерієм успішності інститутів державного управління [17].

Висновки. XXI століття характеризується складними і масштабними змінами у світогосподарському просторі, посиленням конкуренції та пошуком національними державами модернізаційного шляху розвитку. Сучасна модернізація має не тільки особливі умови здійснення, свої особисті завдання та цілі, вона також суттєво відрізняється від попередньої модернізації, перш за все тим, що сконцентрована на таких національних конкурентних перевагах, які пов'язані з людиною, її інтелектуальним потенціалом та якістю її життя. Особлива роль у реалізації модернізаційного процесу належить державі, її активній ролі в інституційних змінах, вирощуванні й закріпленні інклюзивного інституційного режиму, що найбільш ємно відображає суспільний інтерес і базується на принципах соціальної справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антикризове управління національною економікою: монографія / за заг. ред. І. Малога. Київ: КНЕУ, 2017. 368 с.
2. Соскін О. І. Народний капіталізм: економічна модель для України: монографія. Київ: ІТС, 2014. 396 с.
3. Ещенко П. С. Украинская «великая депрессия» и как из нее выйти? Киев: ВД «Дакор», 2017. 248 с.
4. Гриценко А. Реконструктивний економічний розвиток: зміст, основні напрями і вектор соціальної справедливості. *Економічна теорія*. 2016. №4. С. 5–19.
5. Яременко О. Суперечлива єдність економічної ефективності та соціальної справедливості як чинник функціонування та еволюції економічних систем. *Економічна теорія*. 2016. №4. С. 19–33.
6. Тарасевич В. М., Завгородня О. О. Національний економічний патріотизм та еволюційні імперативи макроекономічної динаміки. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. №6 (180). С. 6–12.
7. Atkinson A. B., Marlier E. Analysing and Measuring Social Inclusion in a Global Context. New York: United Nations, 2010. 68 p.
8. Sen A. Social Exclusion: Concept, Application, and Scrutiny. *Social Development Papers*. 2000. №1. 54 p.
9. Acemoglu D., Robinson J. Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty. New York: Crown Publishers, 2012. 571 p.
10. The Inclusive Growth and Development Report 2017. Geneva: World Economic Forum, 2017. 75 p.
11. Колодко Г. В. Куда идет мир: политическая экономия будущего / пер. с пол. Ю. Чайникова. Москва: Магистр, 2014. 528 с.
12. Рих А. Хозяйственная этика / отв. ред. В. В. Сапов; пер. с нем. Е. М. Довгань. Москва: Посев, 1996. 810 с.
13. Лист Ф. Национальная система политической экономии / пер. с нем. под ред. К. В. Трубникова. Санкт-Петербург: А. Э. Мартенс, 1891. 486 с.

14. Обзорный доклад о модернизации в мире и в Китае (2001–2010) / под ред. Хэ Чуаньци; пер. с англ. под общ. ред. Н. И. Лапина. Москва: Весь Мир, 2011. 256 с.
15. Бузгалин А., Колганов А. Глобальный капитал: в 2 т. Т. 2: Теория. Глобальная гегемония капитала и ее пределы. Москва: Магистр, 2015. 904 с.
16. Амосов О., Гавкалова Н. Влияние модернизации на архетипику государственного управления. *Публичное управление: теория и практика*: Специальный выпуск. 2012. С. 6–13.
17. Тютюнникова С. В., Бервено О. В. Модернізації управління національною економікою в контексті забезпечення якості життя. *Антикризове управління національною економікою*: монографія / за заг. ред. І. Малого. Київ: КНЕУ, 2017. Підрозд. 4.4. С. 298–311.

REFERENCES

1. Malyi, I. (Ed.). (2017). *Antykryzove upravlinnia natsionalnoiu ekonomikoiu [Anti-crisis management of the national economy]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. Soskin, O. I. (2014). *Narodnyi kapitalizm: ekonomichna model dlia Ukrainy [Popular capitalism: an economic model for Ukraine]*. Kyiv: Vyd-vo «ITS» [in Ukrainian].
3. Eschenko, P. S. (2017). *Ukrainskaya «velikaya depressiya» i kak iz nee vyiyti? [Ukrainian "Great Depression" and how to get out of it?]*. Kiev: VD «Dakor» [in Russian].
4. Hrytsenko, A. (2016). Rekonstruktyvnyi ekonomichnyi rozvytok: zmist, osnovni napriamy i vektor sotsialnoi spravedlyvosti [Reconstructive economic development: content, main directions and vector of social justice]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, 4, 5-19 [in Ukrainian].
5. Yaremenko, O. (2016). Superechlyva yednist ekonomichnoi efektyvnosti ta sotsialnoi spravedlyvosti yak chynnyk funktsionuvannia ta evoliutsii ekonomichnykh system [Controversial unity of economic efficiency and social justice as a factor in the functioning and evolution of economic systems]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, 4, 19-33 [in Ukrainian].
6. Tarasevych, V. M., & Zavhorodnia, O. O. (2016). Natsionalnyi ekonomichnyi patriotyzm ta evoliutsiini imperatyvy makroekonomichnoi dynamiky [National economic patriotism and evolutionary imperatives of macroeconomic dynamics] *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 6(180), 6-12 [in Ukrainian].
7. Atkinson, A. B., & Marlier, E. (2010). *Analysing and Measuring Social Inclusion in a Global Context*. New York: United Nations.
8. Sen, A. (2000). Social Exclusion: Concept, Application, and Scrutiny. *Social Development Papers*, 1, 54.
9. Acemoglu, D., & Robinson, J. (2012). *Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty*. New York: Crown Publishers.
10. World Economic Forum (2017). *The Inclusive Growth and Development Report 2017*. Geneva: World Economic Forum.
11. Kolodko, G. V (2014). *Kuda idet mir: politicheskaya ekonomiya buduschego [Where the world goes: the political economy of the future]*. Moskva: Magistr [in Russian].

12. Rih, A. (1996). *Hozyaystvennaya etika [Economic ethics]*. V. V. Sapov (Ed.). Moskva: Posev [in Russian].
13. List, F. (1891). *Natsionalnaya sistema politicheskoy ekonomii [National System of Political Economy]*. K. V. Trubnikov (Ed.). Sankt-Peterburg: A. E. Martens [in Russian].
14. Chuantsi, He (Ed.). (2011). *Obzornyiy doklad o modernizatsii v mire i v Kitae (2001-2010) [Overview report on modernization in the world and in China (2001-2010)]*. Moskva: Ves Mir [in Russian].
15. Buzgalin, A., & Kolganov, A. (2015). *Globalnyiy kapital [Global capital]*. (Vol. 2 Teoriya. Globalnaya gegemoniya kapitala i ee predelyi [Theory. Global hegemony of capital and its limits]). Moskva: Magistr [in Russian].
16. Amosov, O., & Gavkalova, N. (2012). Vliyanie modernizatsii na arhetipiku gosudarstvennogo upravleniya [The impact of modernization on the archetypal state administration]. *Publichnoe upravlenie: teoriya i praktika – Public Administration: Theory and Practice, Spetsialnyiy vyipusk*, 6-13 [in Russian].
17. Tiutiunnykova, S. V., & Berveno, O. V. (2017). Modernizatsii upravlinnia natsionalnoiu ekonomikoiu v konteksti zabezpechennia yakosti zhyttia [Modernization of national economy management in the context of providing quality of life.]. In I. Malohov (Ed.), *Antykrizove upravlinnia natsionalnoiu ekonomikoiu [Anti-crisis management of the national economy]* (pp. 298-311). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.10.2018 р.

Стаття пройшла рецензування 08.11.2018 р.

Стаття рекомендована до опублікування 16.11.2018 р.

С. В. ТЮТЮННИКОВА

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університета імені В. Н. Каразіна, Україна, г. Харків

МОДЕРНИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: НЕОБХОДИМОСТЬ, СОДЕРЖАНИЕ И ОСОБЕННОСТИ

Обобщая подходы к оценке современной модернизации, автор выделяет ее существенную особенность – направленность на человека, его качество жизни. Гармоничное развитие экономики и общества предполагает их одновременное взаимообусловленное развитие. Эффективная экономика базируется на инклюзивном институциональном режиме, который превращается в исходную технологию модернизации национальной экономики.

Ключевые слова: модернизация, инклюзивное развитие, качество жизни, эффективная экономика, социальный капитал, глобализация, экономическая политика.

S. V. TIUTIUNNYKOVA

Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Economic Theory and Economic Management Methods, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine, Kharkiv

MODERNIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY: NECESSITY, CONTENT AND FEATURES

Problem setting. The complex processes of accelerated socio-economic development, changes in technological and geostrategic configurations in the twenty-first century necessitate the modernization of the economy. Of particular relevance is the task of finding and implementing such a modernization project, which is aimed not only at creating an efficient economy, but also at reconsolidating society on the basis of fairly inclusive social development.

Recent research and publication analysis. Questions of the content and characteristics of the modernization of the national economy are at the center of the scientific discourse of scientists and public figures. Among Ukrainian researchers of problems of modernization, it is necessary to highlight such authors as O. Berveno, V. Geyets, A. Gritsenko, L. Emelianenko, P. Eshchenko, I. Maliy, I. Radionova, O. Soskin, V. Tarasevich, O. Yarenko and other.

Paper objective. The article is devoted to the methodological foundations of the study of modern modernization, the definition of the main problems and features of its implementation in the context of globalization.

Paper main body. The modern theory of modernization is based on the polyvariability of modernization projects. Modernization does not imply uniform recipes for different economic systems. Only reliance on internal potential, taking into account the technical, economic and socio-cultural characteristics of the country, enhanced by the effective use of macro regulation, can lead to a successful outcome. Social cohesion and social inclusion are crucial aspects of the success of a modernization project. Modern modernization, in contrast to the primary modernization, differs not only in historical conditions and content, but also, which is especially important, in goals. The main goal of primary modernization was the development of the economy and, on this basis, the satisfaction of the material needs of the population, ensuring its economic security. Modern secondary modernization is aimed at the person and his quality of life, at ensuring the inclusiveness of development.

Conclusion of the research. A special role in the implementation of the modernization project belongs to the state, which plays a proactive role in institutional changes, in the establishment of an inclusive institutional regime, in the organization of public life on the principles of social justice.

Short Abstract for the article

Abstract. Summarizing the approaches to the assessment of modern modernization, the author highlights its essential feature – focus on the person, his quality of life. The harmonious development of the economy and society implies their simultaneous interdependent development. An effective economy based on an inclusive institutional regime turns into the original technology of modernization of the national economy.

Key words: modernization, inclusive development, quality of life, economic efficiency, social capital, globalization, economic policy.

Article details:

Received: 12 October 2018

Revised: 08 November 2018

Accepted: 16 November 2018

УДК 330.341

DOI: 10.31359/2411-5584-2018-35-4-44

Л. І. ФЕДУЛОВА

доктор економічних наук, професор,
завідувач Центру досліджень економічної
політики Інституту експертно-аналітичних
та наукових досліджень
Національної академії державного управління
при Президенті України, Україна, м. Київ
e-mail: fedulova2010@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНА ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ¹

У статті розкрито сутність концепції інноваційних систем, визначено й обґрунтовано їхні особливості в умовах упровадження результатів четвертої промислової революції та здійснення цифровізації (цифрової трансформації) суспільства. Виявлено проблеми розвитку національної інноваційної системи України та розроблено пропозиції щодо актуалізації процесу формування її складових з урахуванням викликів, обумовлених засадами нового техніко-економічного устрою.

Ключові слова: національна інноваційна система, цифровізація, державна політика, цифрові технології, цифрова інфраструктура.

JEL Classification: F01; O33.

Постановка проблеми. У період з 2010 р. спостерігається бурхливе посилення концепту інноваційності, обумовлене зусиллями урядів провідних держав у напрямі впровадження програм цифровізації (цифрової трансформації), що на практиці показує їхню орієнтованість на пошук шляхів і механізмів стимулювання проривів економіко-технологічного і соціально-економічного характеру. У цьому контексті українська влада наголошує, що для здійснення політики реформ країні потрібний масштабний інноваційний проект, який забезпечував би стратегічні соціально-економічні зміни та відповідав глобальним викликам і очікуванням суспільства. Отже, для реалізації чергового «віконця можливостей», що відкривається в результаті нового

¹ © Федуллова Л. І., 2018. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

глобального технологічного поступу, в найближчі роки потрібні системні трансформаційні перетворення як соціально-економічної системи, так і суспільства в цілому, ключова роль в яких належить новій моделі національної інноваційної системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковому співтовариству відомо, що методологічні принципи концепції національних інноваційних систем («*NIS-theory*») закладені у 80–90-х рр. ХХ ст. у працях Б. Лундвала, С. Меткальфа, Р. Нельсона, К. Фрімана. Ця концепція сформувалася головним чином під впливом теорії інституційних змін Д. Норта, інноваційної теорії Й. Шумпетера та загальної теорії систем. У зв'язку з переходом на нову науково-технологічну парадигму, що обґрунтовує масштабну *цифровізацію* (digitization, digitalization) економіки та суспільства [1], з'являються нові як зарубіжні наукові дослідження [2–5], так і роботи українських дослідників [6; 7]. Проте, розкриваючи в основному сутність і перспективи розвитку процесу цифровізації, а також формування цифрової економіки та цифрового суспільства, автори не приділяють належної уваги створенню відповідного інституційного інноваційного середовища, в якому ці процеси були б результативними.

Формулювання цілей. Метою статті є розкрити сутність концепції інноваційних систем та обґрунтувати їхні особливості в умовах упровадження результатів четвертої промислової революції і здійснення цифровізації (цифрової трансформації) суспільства. Виявити проблеми розвитку національної інноваційної системи України та розробити пропозиції щодо актуалізації процесу формування її складових з урахуванням викликів, обумовлених засадами нового техніко-економічного устрою.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення значної кількості підходів до означення національної інноваційної системи (НІС) дозволяє констатувати, що його можна розглядати в таких конструкціях: 1) як комплекс інститутів (тобто умов і правил, за якими діють організації) правового, фінансового і соціального характеру – учасників інноваційної діяльності (державні органи, наукові і освітні установи, компанії, споживачі і т. ін.) та відносин між ними в частині забезпечення інноваційних процесів, спрямованих на вироблення і поширення нових технологій, нових методів організації господарювання в межах конкретної держави; 2) як відкриту систему (в основі – концепція відкритих інновацій), що передбачає входження нових організацій (структур) і проявляється у взаємодії організацій різних форм власності, зайнятих виробництвом наукових знань, об'єктів інтелектуальної власності, їх комерціалізацією в межах як національних, так і міжнародних кордонів; 3) як модель системи господарювання (відповідний тип економіки), результати діяльності якої є складовою національного багатства, яка виробляє і нагромаджує

наукові знання як суспільні блага, що набувають форми нематеріальних активів і відбиваються на балансі організацій, у ВВП, у вартісній структурі національного багатства.

Загалом, з методологічної точки зору, НІС є ключовою моделлю системного вивчення інноваційних процесів. Виходячи з цього, загальна інноваційна ефективність економіки залежить не тільки від ефективності окремих суб'єктів інноваційного процесу, а й від характеру та інтенсивності їх взаємодії в процесі створення і дифузії нових знань, механізмів управління інноваційними процесами. Складова «національна» означає (а досвід країн підтверджує), що принципи розбудови та функціонування НІС розрізняються залежно від національних традицій, культури, наявності ресурсів (особливо науково-технологічних), стратегічних завдань, які ставить перед собою керівництво країни, від обраної моделі інноваційного розвитку та ін.

Слід зазначити, що сьогодні особливий інтерес викликають питання розвитку інноваційних екосистем, особливості яких багато в чому залежать від характеру й просторової конфігурації інноваційного процесу, обумовлені впровадженням цифрової інфраструктури. «Основними проблемами формування і розвитку НІС в Україні є: відсутність стратегії переходу України до інноваційної моделі розвитку, недосконалість нормативно-правової бази регулювання інноваційної діяльності, неефективність адміністративно-організаційної структури управління науково-технічною та інноваційною діяльністю, недостатній рівень фінансового забезпечення реалізації державної науково-технічної та інноваційної політики, неефективне використання наявних фінансових та інвестиційних ресурсів для реалізації державної науково-технічної та інноваційної політики, невідповідність корпоративної структури, яка формується в Україні, вимогам інноваційного розвитку, повільне формування в Україні сучасного і масштабного ринку інноваційної продукції та інфраструктури інноваційної діяльності» [8]. Це зазначалося ще в 2007 р. Щось змінилося?

Для сучасної науково-технологічної й інноваційної політики України характерна непослідовність у розробці та застосуванні тих або інших інструментів. Через відсутність горизонтальної і вертикальної системи координації заходів, що прийняті до реалізації (whole-of-a-government approach), істотних поліпшень і синергії ефектів державного регулювання досягти не вдалося. На тлі досягнення деякого прогресу в розвитку нормативно-правової бази і розбудові фундаментальних інститутів функціонування НІС у 2000-ні рр. сьогодні діючий тип економічної політики України призводить до непослідовності та нераціонального поєднання механізмів, що негативно позначається на інноваційному середовищі та результатах реформ. Зокрема, за останнє десятиліття не було здійснено цілеспрямованих ініціатив у напрямі посилення кадрового потенціалу наукових і освітніх організацій, що істотно обмежує

результативність механізмів, що застосовуються. Відмінною рисою системи регулювання залишається розрив між розробкою заходів та їх імплементацією, що обумовлено відмінностями та протиріччями в умовах діяльності учасників НІС (доступ до ринку, інфраструктури, фінансової підтримки і т. ін.).

Проте інноваційний процес неможливо ані зупинити, ані жорстко регулювати на державному рівні. Так, в інноваційно-технологічному середовищі провідних країн світу вже досить потужно проявляється новітній техніко-економічний устрій, що вимагає корегування інноваційної політики й відповідно національної інноваційної системи у зв'язку з викликами та загрозами. І що особливо важливо, сьогодні так званий шостий технологічний устрій (згідно з економіко-технологічною парадигмою Фрімена-Перес) досить стрімко переростає в сьомий (інтеграція природного та штучного інтелекту). Аналізуючи світові тенденції економічних циклів, практика підтверджує, що оптимальною моделлю, яка спроможна забезпечити перехід із затухаючої хвилі на хвилю нового технологічного устрою, є інноваційна модель розвитку. У цьому контексті при розробці стратегічних та програмних документів потрібно враховувати середню і довгострокову перспективу факторів впливу трансформаційних процесів. Важливе значення в цих процесах буде відігравати запровадження інноваційних механізмів, спроможних мінімізувати негативні явища в національній економіці та забезпечити соціальний захист населення на перехідний період. Безперечно, що в таких умовах пріоритетне значення в державній політиці відводиться інноваційній сфері.

Конкретне відображення новітнього технологічного устрою сьогодні – *четверта промислова революція* (Індустрія 4.0). «Ідеться про хвилю відкриттів, обумовлених розвитком можливостей встановлення зв'язку: роботи, дрони, розумні міста, штучний інтелект і дослідження головного мозку» [3]. З позицій технологічного розвитку при такому підході діє не одна технологія, а пакет виробничих технологій, започаткований на повномасштабній цифровізації усіх етапів життєвого циклу і всіх стадій переділу, в основі якої лежать Інтернет речей (Internet of Things, IoT), великі дані (Big Data) і кіберфізичні системи (Cyber-Physical Systems, CPSs). Саме синергія всіх трьох указаних компонентів спроможна забезпечити децентралізоване автономне ресурсозберігаюче виробництво з широким використанням робототехніки, адитивних технологій, штучного інтелекту та когнітивних технологій, перспективних матеріалів, доповненої реальності і т. ін. Людям залишиться лише творча праця, креативність стає основним інструментом розвитку і багато в чому буде забезпечувати соціалізацію технологій.

Як можна скоріше долучитися до цього тренду – завдання стратегічної важливості для України. Як зазначається у звіті експертів Всесвітнього еко-

номічного форуму в Давосі «Готовність до майбутнього виробництва» [9], по суті, для таких держав, як Україна, зосередитися на цифровізації – вірний і єдиний спосіб скоротити настільки відчутний розрив у міжнародних показниках разом з іншими країнами світу. Як констатують вітчизняні експерти, інвестиції в бізнес інновацій, розвиток технологічної бази та інфраструктури, фінансування великих інженерних проектів дозволять здійснити приголомшливий прорив [10].

Проте при цьому важливо особливо звернути увагу на вплив ІКТ і цифрових технологій на економічну систему країни, адже в умовах, коли віртуальна частина світу дедалі щільніше інтегрується з реальною, такий симбіоз дає можливість створення максимально ефективної виробничої системи, що створює економіку нового устрою, яка отримала назву «цифрова економіка».

Уважається, що цей термін був уведений у науковий обіг американцем Ніколасом Негропonte в 1995 р., який уперше заговорив про недоліки товарів в «аналоговій» економіці та перевагах товарів у рамках цифрової [11]. Отже, цифрова економіка – це економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях, але, на відміну від інформатизації, цифрова трансформація не обмежується впровадженням інформаційних технологій, а корінним чином перетворює сфери і бізнес-процеси на базі Інтернету та нових цифрових технологій. Експерти ОЕСР зазначають, що «цифрова економіка – це результат трансформаційних ефектів нових технологій загального призначення у сфері інформації і комунікації» [12].

Деяке уявлення про рівень розвитку цифрової економіки в країнах дають рейтинги цифрової економіки. Зокрема, ідеться про європейський Індекс цифрової економіки і суспільства (Digital Economy and Society Index – DESI). Так, згідно з DESI-2017, який ранжирував 28 країн ЄС, на перших п'яти місцях – Данія, Фінляндія, Швеція, Нідерланди, Люксембург; на останніх – Італія, Болгарія, Румунія. Важливо звернути увагу на показники, у даному випадку – субіндекси, за які нараховуються бали для підсумкового індексу, це: 1) підключення – частка домогосподарств, що мають стаціонарний доступ до широкосмугового зв'язку (ШПД), частка домогосподарств, підключених до ШПД, частка з мобільним підключенням до ШПД, частка з 4G-покриттям, частка домогосподарств, що мають NGA-покриття, частка зв'язку NGA від ШПД підключень, частка вартості ШПД у середньому доході; 2) людський капітал – частка інтернет-користувачів, ІКТ-компетенції, частка ІКТ-спеціалістів, а також фахівців з природничо-науковою та інженерною освітою; 3) використання Інтернету населенням – частка осіб, що використовують online-новини, музику, відеоігри, підписку на відео, відеодзвінки, соціальні мережі, інтернет-банкінг, e-торгівлю; 4) інтеграція бізнесу з цифровими технологіями – електронний документообіг, радіочастотна ідентифікація RFID,

взаємодія з клієнтами в соціальних мережах, електронні рахунки-фактури, споживачі хмарних послуг, частка МСП, що здійснюють інтернет-торгівлю, частка інтернет-торгівлі в торговому обороті, частка електронного обороту МСП з іншими країнами; 5) цифрові державні послуги — частка користувачів послуг е-уряду, рівень їх складності, частка е-держпослуг у реалізованих послугах, індикатор відкритих даних [13].

Глобальна цифровізація продовжує прискорюватися з кожним днем, забезпечуючи зручність і стійке зростання для урядів, підприємств та приватних осіб. У 2017 р. Huawei і Oxford Economics спільно випустили звіт Digital Spillover (Цифровий ефект), де показано, що за останніх 30 років кожна інвестиція в цифрові технології в розмірі 1 долара США привела до зростання ВВП на 20 доларів США. Довгострокова рентабельність інвестицій (ROI) для цифрових технологій в 6,7 разу більше, ніж для нецифрових інвестицій, а цифрова економіка зросла в 2,5 разу швидше, ніж середній світовий ВВП [14].

Україна також залучається до цього процесу, оскільки активний розвиток цифрової економіки в Україні надає можливості створити умови використання високотехнологічних підходів у всіх галузях національного господарства, не допускаючи диспропорцій економічного розвитку. Практика показує, що першими секторами, охопленими цифровою економікою, стали торгівля, фінансовий сектор, агропромисловий комплекс, державне управління; упроваджуються цифрові технології в промислове виробництво, системи охорони здоров'я, житлово-комунального господарства та ін. Проте для здійснення цього прориву НІС України потребує певних змін, а саме: перенесення акценту на використання принципово нових прогресивних технологій (цифрових та ІКТ), перехід до випуску високотехнологічної продукції на їх основі; упровадження ефективних організаційних та управлінських рішень в інноваційній діяльності, перш за все розробки та впровадження інноваційних бізнес-моделей у розбудові сучасної цифрової інфраструктури; формування нової системи взаємодії бізнесу, держави і суспільства – соціального партнерства, яке спрямоване на розвиток, та відповідних технологічних платформ.

Таким чином, в умовах розбудови цифрового суспільства під *інноваційною системою* слід розуміти мережу взаємодіючих у господарюючій системі суб'єктів з метою створення, поширення й використання цифрових технологій як реалізованих знань. Отже, цей термін визначається з позицій потоків знань і технологій, а не з погляду матеріальних витрат і випуску. Тобто маємо справу з інноваційною системою як конкретної новітньої технології, так і пучка технологій. З методологічної точки зору важливо врахувати, що при описі інноваційних систем необхідно визначити наступні умови: по-перше, встановлення межі системи (ідентифікація суб'єктів, мереж та інститутів); по-друге, визначення особливостей функціонування системи.

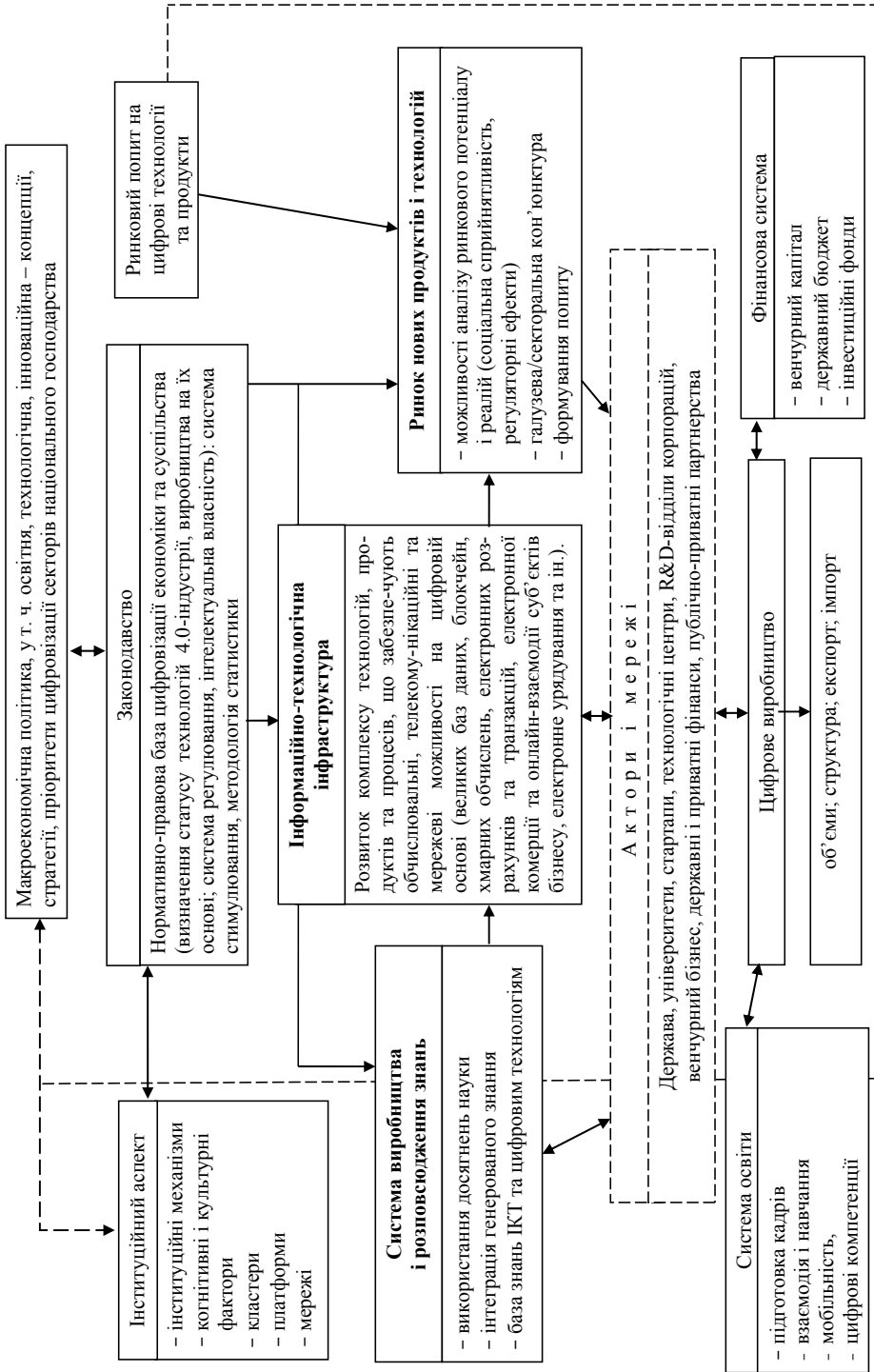

Рис. 1. Концептуальна модель інноваційної системи формування новітнього техніко-економічного устрою: авторська розробка

Крім зазначених елементів, необхідно розглядати сукупність соціальних, політичних, культурних і міжнародних факторів, які безпосередньо впливають на динаміку й характер розвитку інноваційної системи в межах національних кордонів. Стратегічне управління зазначеною системою здійснюється шляхом зміни зовнішніх параметрів, значення яких визначаються в рамках макроекономічної політики, а механізми їхнього досягнення встановлюються законодавчо. Ураховуючи викладене, можна представити узагальнену модель національної інноваційної системи новітнього техніко-економічного устрою (рис. 1).

Глобалізація економічних процесів, що триває, вимагає результативних і термінових заходів для відповідей на виклики, що стоять перед Україною. Зазначене також спонукає до формування такої державної інноваційної політики, в основу пріоритетів якої буде покладено інформаційно-технологічний контур «наука – цифрові та ІКТ-технології – цифрове виробництво – споживання», що сприятиме утвердженню України як високотехнологічної держави. Умовою подальшого розвитку української НІС обов'язково має бути стратегічний комунікаційний супровід процесів, тобто сприяння формуванню відкритого комунікативного простору (інноваційної екосистеми) на базі технологічних платформ. Базовою технологією реалізації комунікаційних стратегій у дискурсі інновацій є Інтернет, новітні параметри розвитку якого забезпечують інтеграцію світових НІС.

У цьому контексті розробка Стратегії цифрового розвитку на період до 2030 р. (з урахуванням прийнятих в останній період концепцій розбудови цифрової економіки в Україні) надасть нову можливість для корегування державної інноваційної політики. Як і в країнах з економікою наздоганяючого розвитку, Україні необхідно в першу чергу переглянути базові рамкові умови, що обмежують конкуренцію; упровадити інструменти політики, орієнтовані на споживчий попит та інклюзивний розвиток; формування інструментів і взаємодоповнюючих напрямів регулювання. Одним із першочергових завдань державної інноваційної політики має стати розробка інноваційного механізму, що поєднує сукупність технологічних, виробничих і комерційних засобів, які приводять до появи на ринку нових виробничих процесів та устаткування в рамках реалізації концепції 4.0-індустрії.

Постійно здійснювана нами оцінка потенційних можливостей інноваційного забезпечення розвитку новітнього технологічного устрою в Україні, зокрема на основі аналізу сучасного стану розвитку ІКТ-сектору, який ідентифікується як ключовий і такий, що має безпосереднє відношення до реалізації концепції цифровізації економіки, дозволяє констатувати, що в країні активно створюється вагоме науково-методологічне й практичне підґрунтя для розвитку цифрових технологій та ІКТ, які мають усі шанси широкого за-

стосування як передумов для формування національної інноваційної системи новітнього технологічного устрою (табл. 1).

Таблиця 1

Наявні передумови формування національної інноваційної системи новітнього технологічного устрою в Україні (фрагмент)

№ з/п	Складові НІС	Заходи, події, поставлені стратегічні завдання
1	2	3
1	Державна політика (законодавство)	Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний» – 2020) Концептуальні засади (версія 1.0) Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року [15]; Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки [16] передбачає план заходів на найближчі два роки, підсумком виконання яких має стати, за розрахунками Кабміну, зростання ВВП на 5%. Згідно з Програмою реалізації Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки розробляється низка нормативно-законодавчих документів на рівні КМ України та на рівні Комітету Верховної Ради України з електронного зв'язку та інформатизації.
2	Інфраструктура	Саме сучасна інформаційно-технологічна інфраструктура повинна створювати основу для пришвидшення безпосередньо процесу виробництва адекватних інновацій. У цьому напрямі актуалізуються питання: упровадження мобільного 4G-Інтернету, процес якого нині набирає обертів, дозволить користувачам споживати медіаконтент (перш за все високоякісне відео) на швидкості, порівнянній з локальними безпроводними мережами; розширення та поглиблення змісту діяльності першого інноваційного парку UNIT.City; прогнозується зростання обсягу аутсорсингу до 4,5 млрд дол.; збереження стабільних податкових умов і можливості роботи з підприємцями на спрощеній системі оподаткування є ключовим чинником і передумо-

Продовження табл. 1

1	2	3
		вою подальшого зростання експортної складової ІТ-індустрії; поява і активізація ІТ-кластерів: на даний час їх 15 і всі вони активно залучаються та створюють власні ініціативи, які повинні бути втілені в життя інститутами розвитку в рамках інноваційних екосистем; EdTech-стартапи створюють складні продукти з використанням AR и VR-технологій; сфера FinTech освоює можливості сучасних технологій – створюються фінансові маркетплейси, банки активно переходять у digital-формат чи працюють виключно як онлайн-проекти; дедалі більшого розвитку набувають комунікаційні майданчики замовників і постачальників товарів, робіт і послуг, зокрема фріланс-біржі, які відіграють важливу роль у конкурентоспроможності малого бізнесу; розпочато процес упровадження сучасної інноваційно-технологічної інфраструктури (як «твердої», так і «м'якої») на регіональному рівні, особливо в рамках реалізації концепції «розумного міста».
3	Ринок	ІТ-ринок поступово набирає обертів. У загальному експорті послуг на ІТ припадає 25%, що складає 3% українського ВВП. За прогнозами експертів, за сприятливих умов в 2018 р. ІТ-галузь може зрости до 4,5 млрд дол. Економічна стабільність разом з активною роботою представників ІТ-компаній сприятиме конкурентоспроможності української ІТ-індустрії на глобальному ринку в найближчі роки. Ключовими учасниками ринку є не лише стартапи, але й рішення та продукти ІТ-компаній, які розвиваються і широко використовуються за кордоном. Ринок поступово відходить від кліше «аутсорсинг» стосовно ІТ-компаній. На арені проявляють себе компанії, які надають високотехнологічні послуги і створюють рішення світового рівня. Під впливом цифрової трансформації, яка поступово проникає в усі індустрії світової економіки, змінюється попит на послуги ІТ-компаній: сьогодні бізнес усе частіше звертається до представників ІТ-ринку із запитом

1	2	3
		на послуги бізнес-консалтингу та розробку високотехнологічних R&D-проектів. Майбутнє успіху української ІТ-галузі за value added services і новими технологіями, для цього існує необхідний потенціал. Україна володіє всіма передумовами для того, щоб сервісна ІТ-індустрія демонструвала стабільне зростання на рівні 20% і більше щорік.
4	Кадри	У 2017 р. кількість ІТ-спеціалістів зросла на 27% до 127 тис. чол. Однією із ключових цілей ІТ-компаній є розвиток людського капіталу. Сервісні ІТ-компанії починають активно виконувати роль медіатора між глобальним світом технологій і українськими університетами, допомагаючи навчальним закладам модернізувати програми, а студентам – отримувати актуальні знання і компетенції, що необхідні в новій економіці. ІТ-спеціалістам необхідна не просто актуальна технічна освіта, а знання у сфері інноваційного менеджменту, інтелектуальної власності, розуміння роботи бізнес-процесів і розвинені soft skills. З другого боку, попит ІТ-компаній на фахівців зараз перевищує кількість студентів, які щороку випускаються в нашій країні. Тому питання відповідності системи освіти потребам ІТ-індустрії є пріоритетним на найближчі роки. Вагомим напрямом співпраці між індустрією і державою є поліпшення міграційної політики, що передбачає залучення до України більшої кількості талановитих фахівців з інших країн.
5	Освіта	Позитивною тенденцією є поява нових навчальних програм як на базі ЗВО, так і різних курсів, завдяки чому більше людей можуть отримати знання, необхідні для старту в цій професії. Посилюється концентрація уваги ринку на активізації розвитку ІТ-освіти. І мова не лише про запуск освітніх ініціатив, відкриття курсів і шкіл. Важливе колективне об'єднання індустрії і зміни на законодавчому рівні. Водночас слід ураховувати, що нині у світі відбувається бум на фахівців у галузі штучного інтелекту, доповненої реальності, обробки й аналізу Big Data.

Продовження табл. 1

1	2	3
		Для зростання ІТ-ринку необхідні зміни, зокрема розвитку навчальних програм за напрямом STEM (S – science, T – technology, E – engineering, M – mathematics). Успіх освітньої реформи можливий лише при перетворенні STEM на STEAM-освіту та в перспективі на STREM-освіту («R» – robotics/робототехніка). І звичайно – формування цифрових компетенцій як усіх без винятку категорій економічного активного населення, й усіх громадян українського суспільства, щоб не допустити «цифрової нерівності».
6	Фінанси	Рішення Уряду про творення Фонду підтримки інновацій у 2018 р. у розмірі 50 млн грн. Прогнозується, якщо щорік залучатиметься 3 млрд дол. приватних інвестицій, то до 2021 р. в Україні утричі збільшиться кількість користувачів ШПД.
7	Технології	Нині у світі є 14 країн-лідерів за розвитком та впровадженням блокчейн-технологій, серед них й Україна. Так, ще у березні 2016 р. в Києві був підписаний Меморандум про розвиток і впровадження системи децентралізованих онлайн-аукціонів у державних галузях. Платформу Eaucoin 3.0 створювали IDF Reforms Lab, Distributed Lab, Ощадбанк, Приватбанк, Microsoft та Unitybars, а НБУ представив дорожню карту розвитку безготівкової економіки, що передбачає створення альтернативи картковим розрахункам та випуск електронних грошей на базі блокчейн. Електронні гроші є не криптовалютою, а еквівалентом реальних грошей, випуск яких контролює держава. Електронні гроші є також системою моментальних веб-розрахунків. Заслуговує на увагу E-vox – ініціатива, спрямована на підвищення прозорості в державному управлінні шляхом використання блокчейн в організації голосувань, референдумів, підписанні петицій тощо [17]. ICO (ІТО) – нова форма венчурного фінансування, це вже економіка нового типу, започаткована на технології blockchain і невідконтрольна державі. Серед таких проєктів є компанії з українським корінням.

1	2	3
		Україна стала випробувальним майданчиком для використання блокчейн в органах виконавчої влади. Так, у вересні 2017 р. в Україні було переведено на цю технологію Систему електронних торгів арештованим майном (СЕТАМ), яка отримала назву Open Market. У жовтні 2017 р. почали переводити на блокчейн Державний земельний кадастр. З кінця 2017 р. в Україні діє новий криптофонд Vanhealing Cryptofund of biotech innovations, який розробляє проекти у сфері біотехнології і блокчейн. Його партнерами є декілька організацій, зокрема венчурний фонд USP Capital, компанії Planexta і Sikorsky Challenge. Криптофонд відрізняється від традиційних фондів приватних інвестицій перш за все тим, що збирає кошти через Initial Coin Offering (ICO).
8	Бізнес	Індустрія інформаційних технологій у 2017 р. досягла міжнародного визнання вітчизняного IT (The 2017 Global Outsourcing 100, Best Developers – Hacker Rank, AT Kearney Global Services Location Index). Global Sourcing Association назвала Україну кращим постачальником послуг у сфері інформаційних технологій для Великої Британії. Значним успіхом 2017 р. є те, що українська IT-індустрія зросла на 600 млн дол., не вимагаючи при цьому від держави жодних інвестицій.

Джерело: складено автором за оприлюдненою у відкритому друку інформацією експертів.

Згідно з даними Звіту венчурного фонду AVentures Capital за підсумками дослідження Dealbook of Ukraine, загальний обсяг інвестицій в українські IT-компанії становив 265 млн дол. за 2017 р., що на 231% більше показників 2016 р. У 2017 р. було укладено 44 угоди, а в 90% провідними були іноземні інвестиційні фонди (наприклад, General Catalyst, IVP, Spark і Almaz Capital), але за участю українських інвесторів. Загальний обсяг інвестицій в українські IT-компанії за останні 5 років становив 630 млн дол., у тому числі за участю

провідних світових інвесторів, що свідчить про розвиток і стійкість галузі в умовах економічних і політичних проблем країни. Українські ІТ-компанії почали випускати власні продукти, створювати власні дослідницькі підрозділи, розвивати співпрацю з університетами щодо запуску нових навчальних курсів, які відповідають сучасним трендам у сфері ІТ. Більшість успішних українських стартапів також створено у сфері цифрових технологій.

Але, на жаль, в Україні підтримка ІТ-сфери з боку держави є недостатньо дієвою, і це породжує низку проблем, які, у свою чергу, впливають на позиції України у світових рейтингах. Так, за даними ресурсу Speedtest.net позиції України у світі за показниками якості інтернет-з'єднання вкрай низькі: 114-те місце за якістю мобільного Інтернету та 45-те за якістю широкосмугового Інтернету Україна має досить розвинутий швидкий широко-смуговий Інтернет, але мобільний Інтернет у неї повільний. За Індексом глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) у блоці підіндексів, які характеризують технологічну готовність, Україна займає невтішні позиції, приміром, за наявністю новітніх технологій – 93-те місце, освоєння технологій на рівні фірми – 74-те місце, прямі зовнішні інвестиції та передача технологій – 115-те місце.

Індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index (NRI)), який є комплексним показником, що характеризує рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у країнах світу: Україна у рейтингу має відставання за складовими, що характеризують політичне і регуляторне середовище – 113-та позиція та низький рівень використання ІКТ урядом – 114-та позиція. Також відзначається низька ефективність українських законотворчих органів (120-та позиція), судової системи (131-ша позиція за оцінкою незалежності судів та 123-тя – за легкістю оскарження дій уряду приватним бізнесом), проблеми із захистом інтелектуальної власності (120-та позиція). Фактором, що стримує розвиток ІТ в Україні, є низький рівень освоєння нових технологій бізнесом (100-та позиція) та низький рівень впливу ІТ на появу нових бізнес-моделей (113-та позиція).

У період розробки та запуску стратегій цифрового розвитку ключовим питанням як для держав, так і для окремих компаній повинно бути усвідомлення наслідків цих масштабних процесів і розуміння вигоди. Як зазначається в дослідженні Світового банку «Здобуття цифрових дивідендів: ефективне використання інтернету для розвитку в Європі і Центральній Азії», не всі вилучають із поширення Інтернету рівні вигоди, тобто спостерігається зростання нерівності між країнами і групами населення всередині країн («цифрова нерівність»). Усе залежить від правильного вибору механізмів упровадження цифрової трансформації в загальному контексті створення необхідних умов для суттєвих суспільних перетворень [18].

У цілому, можна констатувати, що в Україні намітився вектор, за яким має рухатися розбудова новітнього формату НІС. Чи скористається держава черговою можливістю для переходу від сировинної до цифрової економіки – залежатиме від низки чинників, у першу чергу – від політичної волі і готовності до трансформації економіки з боку влади. У подальшому слід приділити увагу визначенню інструментів формування нових ринків і тактику поведінки вітчизняних компаній, особливо регіонального рівня, серед глобальних конкурентів та відповісти на питання: як змінити інноваційну екосистему в регіонах України для завоювання лідерських позицій на ринках цифрових товарів та послуг. Серед можливостей, які створює перехід до нового формату НІС для України, – актуалізація механізмів розвитку інноваційного підприємництва та можливість підвищити ефективність секторів економіки на новій технологічній базі; посилення ролі трансформаційних та інклюзивних інновацій, створення українськими компаніями відповідних продуктів і розробок світового рівня на основі впровадження інновацій, обумовлених попитом споживачів.

Отже, НІС, урахувуючи її інтегративну властивість, необхідно розглядати як інструмент економічної політики держави в досягненні найважливішої мети суспільного розвитку – забезпечення стійкого економічного зростання, та об'єкт управління, що передбачає наявність Стратегії інноваційного розвитку, обґрунтовану постановку цілей і завдань її формування, розробку системи заходів, за допомогою яких ці цілі й завдання будуть досягнуті, правове забезпечення, контроль за реалізацією намічених заходів і аналіз отриманих результатів. З цих позицій формування НІС, адекватної внутрішнім викликам та інтеграційним устремлінням України, має передбачати принциповий підхід до економіко-правових механізмів регулювання, в основі яких інструменти й методи повинні відображати характер розвитку інноваційного процесу.

Висновки. Сьогодні цифрова економіка є одним із найважливіших чинників економічного зростання та формування нової якості життя. Лідери світової економіки розглядають цифровізацію (цифрову трансформацію) як першочерговий напрям інноваційного розвитку виробничо-економічних систем різних рівнів та інструмент забезпечення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі. Реальність така, що темпи цифрової трансформації світової економіки швидко зростають, по експоненті збільшується обсяг оброблюваних даних, цифрова реальність інтегрується з фізичною. Новітній технологічний устрій із кожним днем заявляє про себе вражаючими результатами, що мають суттєвий вплив на характер соціально-економічних процесів у суспільстві.

Для України розвиток процесів цифровізації набуває додаткового значення, оскільки надає реальні перспективи для модернізації економіки, по-

кращення її виробничо-технологічної структури, забезпечення участі у новій глобальній економіці та подолання на цій основі свого «наздоганяючого стану». Аналіз нормативно-правового забезпечення та проектів цифровізації, що в теперішній час реалізуються в Україні, свідчить про необхідність активізації зусиль бізнесу, держави та громадянського суспільства в поширенні цифрових технологій та прискоренні формування цифрової економіки.

Знаходячись у центрі подій і успішно працюючи з провідними світовими брендами, український експортно-орієнтований ІТ-сектор нині є однією із найбільш конкурентоспроможних галузей, займаючи третє місце в структурі експорту країни. Позитивним є той факт, що уряд визнає вклад ІТ-індустрії в економіку країни. Проте потрібно багато чого зробити, аби забезпечити галузі стабільні умови зростання.

Для подолання наздоганяючого статусу розвитку Української держави потрібна наявність революційних, проривних заходів щодо всіх напрямів цифровізації. Ці напрями повинні включати цифрову трансформацію традиційних галузей економіки, розвиток людського капіталу, цифровізацію діяльності державних органів, розвиток цифрової інфраструктури, а також розбудову нової моделі екосистеми підприємництва у сфері цифрових технологій і, як наслідок, зміну моделей створення доданої вартості в реальному секторі економіки, перш за все, за рахунок упровадження концепції Інтернету речей. При цьому обов'язковими принципами реалізації зазначених передумов у напрямі досягнення цілей соціально-економічного і науково-технологічного розвитку України має бути: спрямованість секторів економіки і компаній на глобальну конкурентоспроможність, що передбачає врахування глобальних трендів, ефективне використання наявних науково-технологічних напрацювань у ряді сфер фундаментальних і прикладних досліджень; самоорганізація – наявність гнучкої, сприйнятливої інноваційної екосистеми для технологічної модернізації існуючих галузей і розвитку нових; інтеграційність – входження сектору досліджень і розробок у світовий науково-технологічний простір; прозорість – наявність прозорого, ефективного інституційного середовища та якісних інститутів публічного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Dr. Raúl L. Katz. The Transformative Economic Impact of Digital Technology. URL: http://unctad.org/meetings/fr/Presentation/ecn162015p09_Katz_en.pdf (дата звернення: 10.10.2018).
2. McKinsey & Company. Where machines could replace humans – and where they can't (yet). 2016. URL: <https://www.mckinsey.it/idee/where-machines-could-replace-humans-and-where-they-cant-yet1> (дата звернення: 10.10.2018).

3. Schwab Klaus. The Fourth Industrial Revolution. Crown Business. New York, 2017. 192 p.
4. Чаудари С. П., Паркер Д., Альстайн Ван М. Революция платформ. Как сетевые рынки меняют экономику – и как заставит их работать на вас. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2017. 304 с.
5. The New Digital Economy. How it will transform business. Oxford Economics. 2011. URL: http://www.citibank.com/transactionservices/home/docs/the_new_digital_economy.pdf (дата звернення: 10.10.2018).
6. Берназюк О. Роль та місце цифрових технологій у сфері публічного управління. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 166–170.
7. Україна переходить на цифрову економіку. Що це означає. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2385945-ukraina-perehodit-na-cifrovu-ekonomiku-so-ce-oznachaє.html> (дата звернення: 10.10.2018).
8. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації»: затв. Постановою Верхов. Ради України від 27 черв. 2007 р. № 1244–V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1244-16> (дата звернення: 10.10.2018).
9. Digital Transformation Initiative (DTI). URL: <http://reports.weforum.org/digital-transformation> (дата звернення: 10.10.2018).
10. Виклики і ризики. Безпековий огляд ЦДАКР. № 4 (91). Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння. URL: <https://cacds.org.ua/?p=3608> (дата звернення: 10.10.2018).
11. Negroponte N. Being Digital. New York: Knopf, 1995. 256 p.
12. OECD Digital Economy Outlook 2017. OECD Publishing, Paris. URL: <https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/9317011e.pdf> (дата звернення: 10.10.2018).
13. Dig Digital Economy and Society Index (DESI) 2017. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/digital-economy-and-society-index-desi-2017> (дата звернення: 10.10.2018).
14. Digital Spillover Measuring the true impact of the digital economy. URL: <https://www.oxfordeconomics.com/recent-releases/digital-spillover> (дата звернення: 10.10.2018).
15. Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний» – 2020). URL: <https://uccs.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 10.10.2018).
16. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки: схвал/ розпорядж/ Каб/ Міністрів України від 17 січ. 2018 р. № 67-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 10.10.2018).
17. Україна серед країн-лідерів з впровадження технології блокчейн. URL: http://matrix-info.com/2018/01/30/ukrayina-sered-krayin-lideriv-z-vprovadzhennya-tehnologiyi-blokchejn/#_ftn2 (дата звернення: 10.10.2018).
18. Получение цифровых дивидендов: Эффективное использование интернета как инструмента развития в регионе Европы и Центральной Азии. URL: <http://www.vsemirnyjbank.org/ru/region/eca/publication/digital-dividends-in-eca> (дата звернення: 10.10.2018).

REFERENCES

1. Katz, R. L. (2015, May, 06). *The Transformative Economic Impact of Digital Technology*. Retrieved from https://unctad.org/meetings/en/Presentation/ecn162015p09_Katz_en.pdf.
2. McKinsey & Company. (2016). *Where machines could replace humans – and where they can't (yet)*. Retrieved from <https://www.mckinsey.it/idee/where-machines-could-replace-humans-and-where-they-cant-yet-1>.
3. Schwab, K. (2017). *The Fourth Industrial Revolution*. *Crown Business*. New York, 2017.
4. Chaudari, S. P., Parker, D., & Alstayn, Van M. (2017). *Revolyuetsiya platform. Kak setevyie ryinki menyayut ekonomiku – i kak zastavit ih rabotat na vas [The revolution of platforms. How network markets are changing the economy – and how to make them work for you]*. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
5. *The New Digital Economy. How it will transform business*. (2011). *Oxford Economics*. Retrieved from http://www.citibank.com/transactionservices/home/docs/the_new_digital_economy.pdf.
6. Bernaziuk, O. (2017). Rol ta mistse tsyfrovoykh tekhnolohii u sferi publichnoho upravlinnia [The role and place of digital technologies in the field of public administration]. *Pidpriyemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 10, 166-170 [in Ukrainian].
7. *Ukraina perekhodyt na tsyfrovu ekonomiku. Shcho tse oznachaie [Ukraine moves to the digital economy. What does it mean]*. (2018, January, 21). Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2385945-ukraina-perehodit-na-cifrovu-ekonomiku-so-ce-oznacae.html> [in Ukrainian].
8. *Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: «Natsionalna innovatsiina systema Ukrainy: problemy formuvannia ta realizatsii»: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 27.06.2007. 1244-V. (2007). [On the Recommendation of the Parliamentary Hearings on the topic: "The National Innovation System of Ukraine: Problems of Formation and Implementation". Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated June 27, 2007]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1244-16> [in Ukrainian].
9. World Economic Forum (n.d.). *Digital Transformation Initiative (DTI)*. Retrieved October 10, 2018, from <http://reports.weforum.org/digital-transformation>.
10. Tsentri doslidzhen armii, konversii ta rozzbroiennia (2018, February 28). *Vyklyky i ryzyky. Bezpekovyi ohliad TsDAKR – Challenges and risks. Security review of the Army, Conversion and Disarmament Research Center, 4(91)*. Retrieved from <https://cacds.org.ua/?p=3608> [in Ukrainian].
11. Negroponte, N. (1995) *Being Digital*. NY: Knopf.
12. OECD (2017). *OECD Digital Economy Outlook 2017*. OECD Publishing, Paris. Retrieved from <https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/9317011e.pdf>.
13. European Commission (2017, March 03). *Dig Digital Economy and Society Index (DESI) 2017*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/digital-economy-and-society-index-desi-2017>.

14. *Digital Spillover Measuring the true impact of the digital economy (2017, September 5)*. Retrieved from <https://www.oxfordeconomics.com/recent-releases/digital-spillover>.
15. *Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020 («Tsyfrovyi poriadok dennyi» – 2020) [Digital Adzhenda of Ukraine 2020 ("Digital Agenda" – 2020)]*. (2016, December). Retrieved from <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> [in Ukrainian].
16. *Kontseptsiiia rozvytku tsyvrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.01.2018. 67-r. (2018). [Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 17, 2018]*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> [in Ukrainian].
17. Marutian, R. (2018, January 30). *Ukraina sered krain-lideriv z vprovadzhennia tekhnologii blokchein [Ukraine among the countries-leaders on the introduction of blockade technology]*. Retrieved from http://matrix-info.com/2018/01/30/ukrayina-sered-krayin-lideriv-z-vprovadzhennya-tehnologiyi-blokchejn/#_ftn2 [in Ukrainian].
18. The World Bank (2017, March). *Poluchenie tsifrovyyih dividendov: Effektivnoe ispolzovanie interneta kak instrumenta razvitiya v regione Evropyi i Tsentralnoy Azii [Reaping Digital Dividends: Leveraging the Internet for Development in Europe and Central Asia]*. Retrieved from <http://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/digital-dividends-in-eca> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 18.10.2018 р.

Стаття пройшла рецензування 14.11.2018 р.

Стаття рекомендована до опублікування 19.11.2018 р.

Л. И. ФЕДУЛОВА

доктор экономических наук, профессор, заведующий Центром исследований экономической политики Института экспертно-аналитических и научных исследований Национальной академии государственного управления при Президенте Украины, Украина, г. Киев

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИННОВАЦИОННАЯ СИСТЕМА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

В статье раскрыта сущность концепции инновационных систем, определены и обоснованы их особенности в условиях внедрения результатов четвертой промышленной революции и осуществления цифровизации (цифровой трансформации) общества. Выявлены проблемы развития национальной инновационной системы Украины и разработаны предложения относительно актуализации процесса формирования ее составляющих с учетом вызовов, обусловленных основами нового технико-экономического уклада.

Ключевые слова: национальная инновационная система, цифровизация, государственная политика, цифровые технологии, цифровая инфраструктура.

L. I. FEDULOVA

Dr. Sc. (Economics), Professor, Head of the Centre for Economic Policy Researches, Institute of Expert-analytical and Scientific Researches, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

THE NATIONAL INNOVATIVE SYSTEM UNDER CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Problem setting. To undertake a policy of reformation, a country needs a large-scale innovative project, which would ensure strategic socio-economic changes as well as respond global challenges and expectations of a society. In social transformations, the key role belongs to a new model of the national innovative system.

Recent research and publications analysis. Due to the transition to a new techno-economic paradigm, which substantiates a large-scale *digitalization* of the economy and society, foreign as well as Ukrainian scholars introduce new scientific research and papers. Nevertheless, authors do not pay significant attention to the creation of a corresponding institutional innovative environment, in which these processes would be effective.

Paper objective. The article objective is to disclose the essence of a conception of innovative systems and to substantiate their peculiarities under conditions of implementing results of the fourth industrial revolution and digitalization of the society.

Paper main body. Over the past years, a matter concerned with forming and functioning of *innovative ecosystems* (IES) has been the most examined. The contemporary literature defines them as a set of organizational, structural, and functional components (institutions) and their interrelations engaged in the process of creating and applying scientific knowledge and technologies, which determine legal, economic, organizational, and social conditions for an innovative process and ensure development of innovative activity on the level of companies and sectors, as well as on the level of a region according to *principles of self-organizations*.

Experience has shown that the digital economy has initially captured trade, a financial sector, agrarian industrial complex, and public administration. Digital technologies are implemented in industrial production, a health care system, local facilities, etc. However, to make this breakthrough, the national innovative system (NIS) of Ukraine requires certain changes, namely: shifting emphasis towards the use of principally new progressive technologies (digital and information communication technologies), the transition to manufacturing highly technological products based on the above-mentioned technologies; implementing effective organizational and managerial decisions in innovative activity,

particularly development and implementing innovative business models in a process of creating contemporary digital infrastructure; forming new system of the interaction between the business, government, and society – social partnership aimed at development.

Conclusions of the research. Analysing legislative frameworks and projects of digitalization implemented in Ukraine shows that there is a need to actualize efforts of the business, government, and society to expand digital technologies and to expedite forming the digital economy. Further researching peculiarities of forming the NIS being adequate to internal challenges and integrational desires of Ukraine should contemplate a principal approach to economic and legal mechanisms of regulation based on tools and methods manifesting the essence of development of an innovative process.

The main abstract of the article

Abstract. The article discloses the essence of the conception of innovative systems, determines, and substantiates their peculiarities under conditions of implementing results of the fourth industrial revolution and digitalization (digital transformation) of a society. The author has indicated issues related to development of the national innovative system of Ukraine and developed propositions regarding actualizing a process of forming its components, taking into account challenges stipulated by frameworks of the new techno-economic paradigm.

Key words: national innovative system, digitalization, state policy, digital technologies, digital infrastructure.

Article details:

Received: 18 October 2018

Revised: 14 November 2018

Accepted: 19 November 2018

УДК 338.22:378.31

DOI: 10.31359/2411-5584-2018-35-4-65

Г. І. БАЗЕЦЬКА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємств
міського господарства
Харківського національного університету
міського господарства імені О. М. Бекетова,
Україна, м. Харків
e-mail: bazana1721@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5034-8959>

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ¹

У статті розглянуто сучасні проблеми системи освіти, в тому числі недостатню фінансову підтримку держави. Державного фінансування недостатньо для здійснення всіх освітніх програм, а залучення приватних інвесторів ставить заклади вищої освіти в залежність від них. Тому в роботі запропоновано використання змішаного фінансування, за якого частка приватних і державних інвестицій у сферу освітніх послуг визначається на основі аналізу конкурентоспроможності ЗВО в Україні.

Ключові слова: освітні послуги, державне фінансування, цільовий капітал ЗВО, конкурентоспроможність.

JEL Classification: I22, I25, I28, M10.

Постановка проблеми. У даний час українські виші стикаються з проблемою недостатнього фінансування своєї діяльності. Обсяги державного фінансування постійно зменшуються, а приватні інвестори мало зацікавлені у здійсненні капітальних вкладень і довгострокових інвестицій у сферу освіти. Багато ЗВО України, крім грошових вливань із Державного бюджету, мають власні кошти, в тому числі виграні гранти на наукові дослідження, що проводяться на замовлення приватних організацій. Однак організація лабораторій і забезпечення їх витратними матеріалами, польові досліджен-

¹ © Базецька Г. І., 2018. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

ня і експерименти часто вимагають набагато більше коштів, ніж ті, якими володіє ЗВО. Тому одним із головних завдань управління фінансуванням діяльності ЗВО стає визначення оптимальних розмірів коштів, що виділяються з бюджетів, а також цільових фондів, які необхідно формувати для забезпечення ефективного функціонування того чи іншого закладу вищої освіти.

У розвинених країнах поширена практика формування цільового капіталу вузів у формі ендаумент-фондів. Такі фонди формуються за рахунок приватних пожертвувань. Інвестиційний дохід від цих фондів, як правило, направляється на здійснення фінансової діяльності університетів, дозволяючи примножувати отриманий капітал, а потім розподіляти отримані в такий спосіб кошти на розвиток вишів. Утім при цьому державна підтримка закладів вищої освіти є дуже сильною.

В Україні ситуація дещо інша. Приватні інвестори не зацікавлені в тому, щоб вкладати капітал у ЗВО. У той же час випускники, на відміну від своїх закордонних колег, які часто вносять пожертви до ендаумент-фондів, нерідко негативно ставляться до своїх alma mater, до якості отриманої освіти, програм, які вони вважають застарілими, і кваліфікації професорсько-викладацького складу, яку вони оцінюють як низьку. Крім того, високий рівень корупції у сфері освіти, на жаль, теж не сприяє формуванню позитивного іміджу закладів вищої освіти України.

Конкурентоспроможність сфери послуг забезпечується трьома основними складовими: ціною послуг, що надаються, іміджем або репутацією закладу, який надає послуги, а також кваліфікацією персоналу. Отже, система фінансового управління сферою освітніх послуг повинна в першу чергу вирішувати завдання підвищення конкурентоспроможності ЗВО України, а вже виходячи з цього, визначати, які саме джерела фінансування повинні бути використані в тій чи іншій ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оптимізації системи фінансування сфери освіти займаються багато сучасних українських і зарубіжних дослідників. Питання модернізації державного фінансування закладів вищої освіти розглядали І. Г. Савченко та О. В. Чумак [1]. Тема фінансового забезпечення сфери освітніх послуг і визначення доцільних джерел фінансування відображена в роботах Т. М. Боголіб [2], Л. С. Шевченко [3; 4], З. С. Варналій та О. В. Красільник [5; 6; 7]. Також існує багато прикладних досліджень рівня освіти як в Україні [8], так і в світі [9; 10; 11; 12].

Формулювання цілей. Метою статті є визначення оптимального співвідношення державного і приватного фінансування діяльності закладів вищої освіти на основі аналізу їх конкурентних позицій на ринку.

Виклад основного матеріалу. В даний час у системі вищої освіти України спостерігаються негативні тенденції. Так, за 2010–2018 рр. кількість ЗВО зменшилася на 17%, а кількість студентів – майже на 40%. Динаміка зниження кількості вишів і кількості студентів наведена на рис. 1.

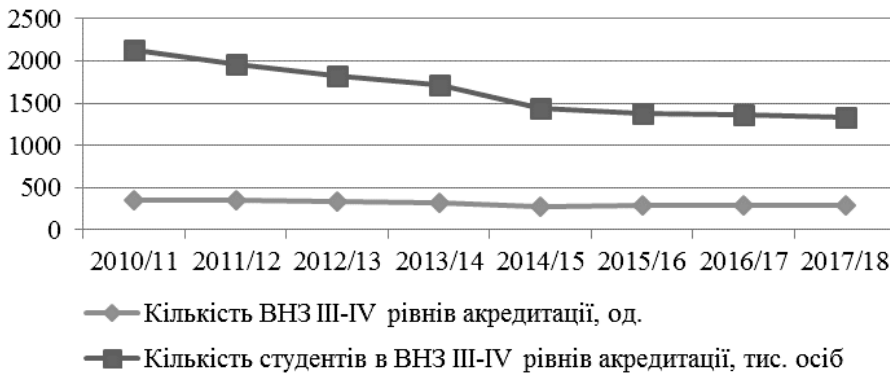

Рис. 1. Динаміка кількості ЗВО та студентів, які в них навчаються

Складено автором на основі джерела [13].

Незважаючи на таку динаміку, а також на один із найнижчих рівнів ВВП на душу населення серед країн близького зарубіжжя та двох найбільш розвинутих країн світу і Європи (США і Німеччини), державні витрати на вищу освіту у % до ВВП серед цих країн практично найвищі (рис. 2 та 3).

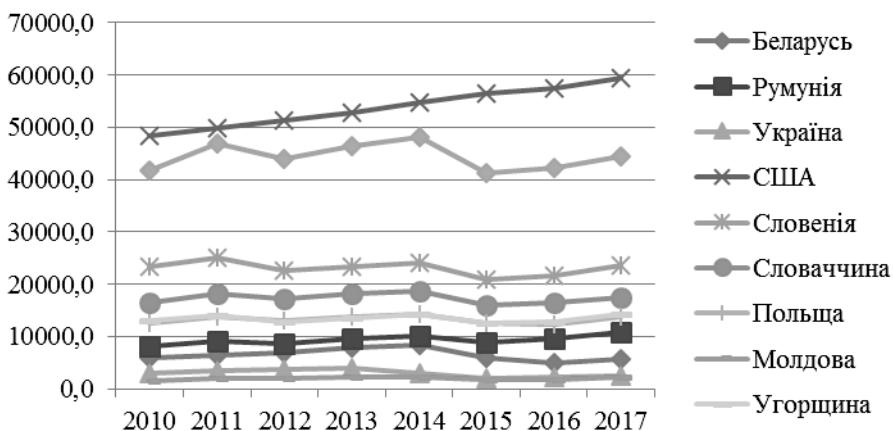

Рис. 2. Динаміка ВВП на душу населення (у поточних цінах)

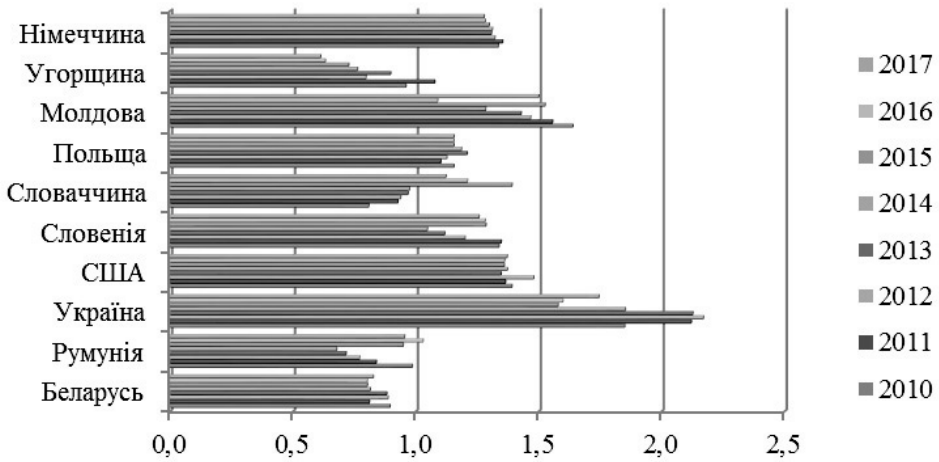

Рис. 3. Динаміка державних витрат на вищу освіту у % до ВВП (%)

Складено автором на основі джерела [13].

При цьому в рейтингах рівня освіти, ефективності національної системи освіти, а також індексу глобальної конкурентоспроможності Україна серед обраних країн посідає одне з останніх місць (рис. 4–6).

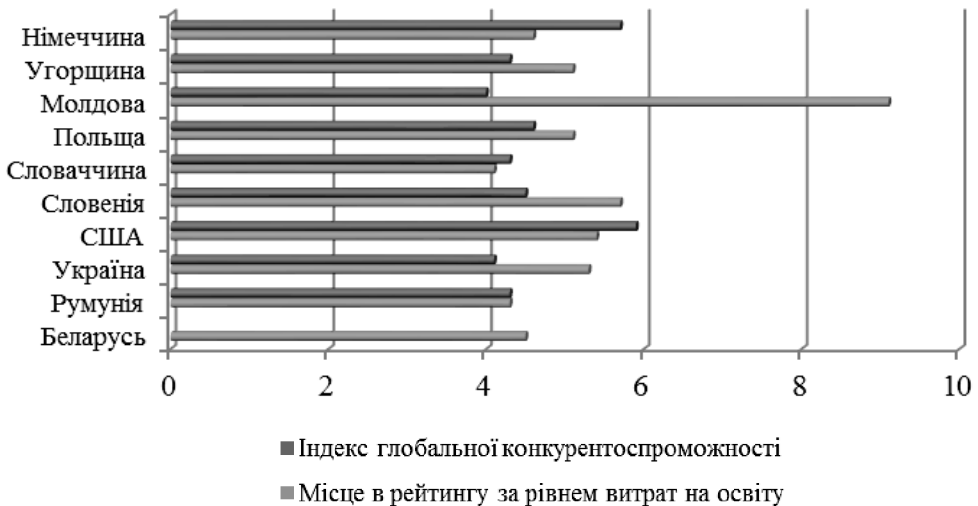

Рис. 4. Рейтинг країн за рівнем витрат на освіту та індекс глобальної конкурентоспроможності

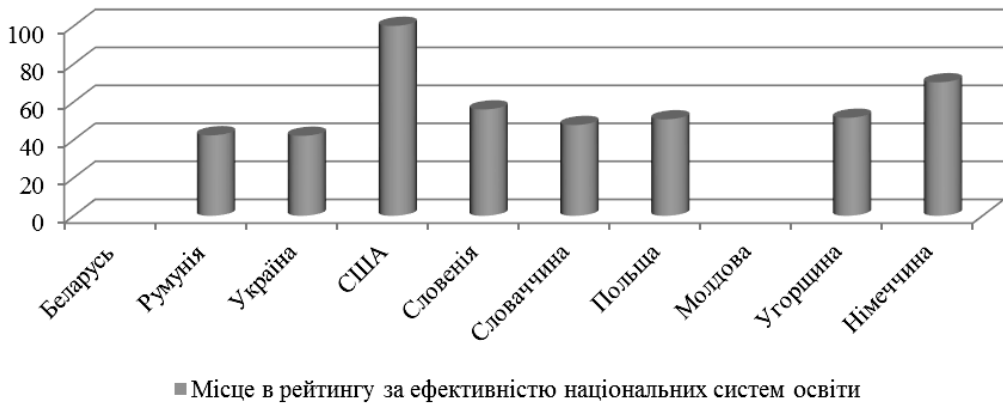

Рис. 5. Рейтинг ефективності національних систем освіти

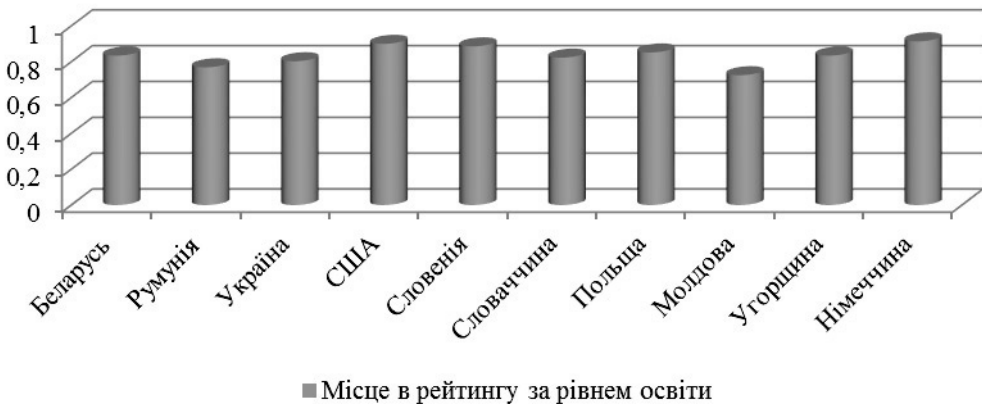

Рис. 6. Рейтинг країн за рівнем освіти

Складено автором на основі джерел [9–12].

Наведені дані свідчать про те, що, незважаючи на приблизно однаковий рівень освіти, ефективність національних систем освіти є високою не скрізь. Наприклад, США, маючи найвищий рейтинг ефективності своєї системи освіти та найвищий індекс глобальної конкурентоспроможності, виділяє на вищу освіту незначний обсяг бюджетних коштів. Те саме можна сказати і про Німеччину. У країнах колишнього соціалістичного табору кошти, що виділяються на розвиток вищої освіти, не можуть, на жаль, забезпечити високий рівень віддачі. Отже, розробка заходів щодо підвищення ефектив-

ності системи фінансування вищої освіти – важливе завдання державного регулювання.

Оскільки основним завданням системи управління закладом вищої освіти є підвищення його конкурентоспроможності, то доцільно провести SWOT-аналіз системи освітніх послуг, що надаються ЗВО України в цілому (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз освітніх послуг, що надаються закладами вищої освіти України

Сильні сторони	Слабкі сторони
1) доступна вартість навчання; 2) наявність бюджетних місць; 3) широкий спектр спеціальностей; 4) відкриття нових спеціальностей; 5) урахування сучасних тенденцій розвитку національної економіки і сфери освіти; 6) залучення до викладання деяких дисциплін представників бізнесу, політики, державного апарату управління	1) корумпованість; 2) відсутність зацікавленості у фахівцях, які випускаються ЗВО, з боку бізнесу; 3) небажання підприємств брати на практику студентів; 4) швидке старіння освітніх програм; 5) невелика кількість виробничих практик; 6) нерозвиненість дистанційного навчання; 7) формальне проходження курсів підвищення кваліфікації та стажування викладачами; 8) низький рівень знання іноземних мов викладачами; 9) невелика кількість викладачів-практиків
Можливості	Загрози
1) формування ендаумент-фондів; 2) співробітництво з закордонними університетами та фондами в частині освітніх програм для студентів; 3) участь викладачів у спільних освітніх програмах; 4) участь викладачів у державних програмах розвитку (можливо, їх розробка); 5) відкриття лабораторій міжнародного масштабу для проведення глобальних досліджень; 6) надання можливості отримання «короткої освіти»	1) зростання вартості контрактного навчання; 2) стрімка зміна ринку; 3) зниження зацікавленості в отриманні вищої освіти з боку молоді; 4) недосконалість законодавчої бази; 5) відтік молоді та викладачів до Європи (наприклад, до Польщі) для отримання освіти і роботи; 6) демографічні проблеми; 7) зниження якості освіти

Профіль позиціонування елементів SWOT-аналізу представлений у табл. 2.

Таблиця 2

Профіль позиціонування елементів SWOT-аналізу

Ступінь впливу на діяльність ЗВО	Ймовірність реалізації		
	висока	середня	низька
Сильні сторони (ймовірність підтримки і розвитку)			
Сильний вплив	• відкриття нових спеціальностей	• залучення до викладання деяких дисциплін представників бізнесу, політики, державного апарату управління	• наявність бюджетних місць
Середній вплив	• широкий спектр спеціальностей	• доступна вартість навчання • облік сучасних тенденцій розвитку національної економіки і сфери освіти	
Слабкий вплив			
Слабкі сторони (ймовірність подолання)			
Сильний вплив	• низький рівень знання іноземних мов викладачами	• небажання підприємств брати на практику студентів • невелика кількість виробничих практик • формальне проходження курсів підвищення кваліфікації та стажування викладачами • невелика кількість викладачів-практиків	• корупційність • швидке старіння освітніх програм
Середній вплив		• відсутність зацікавленості у фахівцях, яких випускають ЗВО, з боку бізнесу	
Слабкий вплив		• нерозвиненість дистанційного навчання	
Можливості (ймовірність реалізації)			
Сильний вплив	• співробітництво із зарубіжними університетами і фондами в частині освітніх програм для студентів		

Ступінь впливу на діяльність ЗВО	Імовірність реалізації		
	висока	середня	низька
	• участь у спільних освітніх програмах викладачів • участь викладачів у державних програмах розвитку (можлива розробка)		
Середній вплив	• надання можливості отримання «короткої освіти»	• формування ендавмент-фондів	
Слабкий вплив			• відкриття лабораторій міжнародного масштабу для проведення глобальних досліджень
Загрози (ймовірність настання)			
Сильний вплив	• стрімка зміна ринку праці • відтік молоді та викладачів до Європи (наприклад, до Польщі) для отримання освіти і роботи • зниження якості освіти	• зниження зацікавленості в отриманні вищої освіти з боку молоді	
Середній вплив	• демографічні проблеми		• недосконалість законодавчої бази
Слабкий вплив		• зростання вартості контрактного навчання	

Таким чином, при визначенні напрямів підвищення конкурентоспроможності ВНЗ необхідна оцінка таких параметрів (можлива при проведенні опитувань через соціальні мережі):

- важливість освіти для населення;
- сила впливу освіти на професійну діяльність;

- здатність до навчання і перекваліфікації;
 - достатність кількості вишів та їх спрямованість (класичні університети й вузькоспеціалізовані навчальні заклади);
 - корисність вищої освіти;
 - бажання здобувати вищу освіту після середньої спеціальної;
 - можливість одночасного отримання освіти за двома спеціальностями;
 - універсальність освіти;
 - рівень мотивації випускників шкіл до вступу до закладів вищої освіти;
 - вартість навчання;
 - рейтинг вишу;
 - котирування диплома вишу серед роботодавців в Україні і за кордоном.
- Оцінка конкурентоспроможності є базисом для розробки системи заходів щодо вдосконалення системи фінансування вищої освіти. Пропонуємо такий алгоритм (рис. 7).

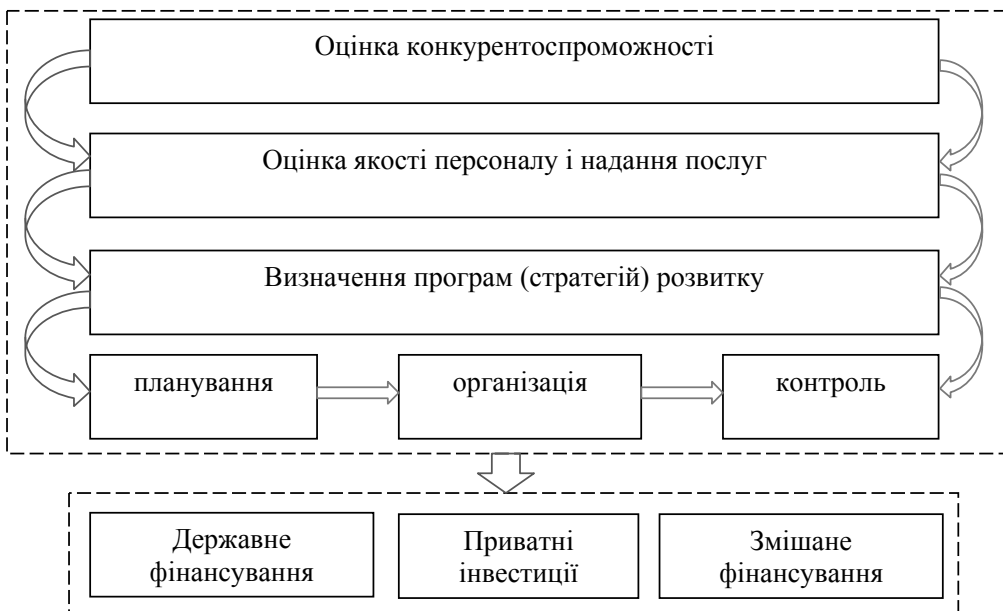

Рис. 7. Алгоритм визначення оптимальних форм фінансування

Оцінку якості персоналу та надання послуг необхідно проводити за такими напрямками:

1. Оцінка професорсько-викладацького складу. Рівень підготовки кадрів слід визначати за такими параметрами: участь у міжнародних проектах (відображає зацікавленість у викладачі іноземних ЗВО), знання іноземних мов

(рівень В2), виграні гранти, публікації в міжнародних виданнях, високий ступінь цитування, наявність монографій і підручників, високі рейтинги всередині вишу (враховуються не тільки професійні якості, а й взаємини всередині колективу та зі студентами).

2. Оцінка рівня здатності до навчання студентів. Проводиться за критеріями: висока успішність протягом усього процесу навчання, участь у науковому житті ЗВО, участь у міжнародних проектах, позитивні результати проходження практики на підприємствах, отримання грантів, наявність винаходів, патентів, авторських прав.

3. Оцінка ступеня задоволеності викладачів і студентів взаємодією з вишем.

4. Ступінь використання інформаційних технологій (впливає на рівень знайомства з тенденціями в освіті та на ринку праці).

5. Прагнення підвищувати кваліфікацію (це свідчить про підвищення рівня національної культури).

З метою розробки програм (стратегій) розвитку на основі певної конкурентної позиції вишу на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також якості людського капіталу необхідно вибрати один із перерахованих (найбільш доцільних сьогодні в Україні) варіантів дій:

1. Збереження статус-кво (утримання позицій на ринку, відсутність розвитку, повільний відгук на зміни у зовнішньому середовищі).

2. Оновлення освітніх програм за існуючими напрямками (в рамках наявних спеціальностей у навчальний процес залучаються фахівці-практики, збільшується кількість виробничих практик).

3. Злиття (розгляд можливості об'єднання з іншими вишами).

4. Відкриття нових спеціальностей і поступова переорієнтація на них з одночасною відмовою від деяких існуючих у ЗВО спеціальностей.

5. Підготовка фахівців за двома напрямками (з видачею двох дипломів).

Після підготовчого етапу вибору стратегії слід починати визначати конкретні управлінські заходи, а саме:

1) планування (довго-, середньо- і короткострокове);

2) організацію різних видів діяльності: операційної – з надання освітніх послуг; фінансової – щодо використання засобів для отримання позаопераційних доходів (депозити, купівля акцій, здійснення інвестицій), а також інвестиційної (капітальні вкладення, здача в оренду площ, які не використовуються, та ін.);

3) організацію контролю з використанням різних методів.

При організації фінансового управління доцільно використовувати такі види фінансування:

1. Державне фінансування (застосовується в разі вибору стратегій збереження статус-кво та злиття).

2. Приватне інвестування (застосовується при відкритті нових спеціальностей та підготовці фахівців із двома дипломами).

3. Змішане фінансування (застосовується в разі поновлення освітніх програм за існуючими напрямками).

В Україні застосування змішаного фінансування зараз найбільш доцільно, тому що інші загрожують збільшенням відтоку студентів і викладачів із ЗВО. Багато вишів України зараз відкривають нові спеціальності, але досить рідко і неохоче, оскільки більшість навчальних закладів намагаються не міняти свій профіль. Оновлення ж існуючих програм – найбільш доцільна і здійснена стратегія, а залучення коштів із бюджету та від приватних інвесторів дозволить ЗВО розвиватися, слідувати новим тенденціям на ринку і співпрацювати з бізнесом у рамках підготовки фахівців.

Висновки. Існуюча система фінансового управління в сфері освітніх послуг повинна спиратися на аналіз сучасних тенденцій розвитку економічного, політичного та культурного життя країни.

Так, сучасний менеджмент освітньої сфери повинен виконувати такі основні завдання:

1) моніторинг ринку праці. Необхідно визначення найбільш перспективних спеціальностей, затребуваних на ринку. Держава в Україні постійно скорочує кількість бюджетних місць у ЗВО, обґрунтовуючи таке рішення низьким рівнем затребуваності фахівців у різних галузях національної економіки. Однак надання можливості навчатися за рахунок державних коштів дозволить збільшити кількість бажаючих освоїти перспективні професії;

2) забезпечення високої якості освіти. Виконання цього завдання полягає у забезпеченні формування ядра компетенції персоналу. Це одне з головних завдань менеджменту системи освіти, яке можна вирішити за рахунок формування системи мотивації викладацького складу до отримання вчених ступенів і звань, освоєння іноземних мов з метою надання послуг освіти іноземцям, участі в міжнародних дослідницьких програмах;

3) активізація маркетингової діяльності. Ефективний маркетинг забезпечить залучення абітурієнтів на основі розрахованих прогнозних значень кількості потенційних студентів за спеціальностями;

4) активізація взаємодії з бізнесом. Це завдання передбачає надання можливості кооперації ЗВО і підприємств різних галузей національної економіки шляхом збільшення кількості виробничих практик на виробництві та в сфері надання послуг, яка останніми роками значно збільшує свою частку вітчизняного ринку і активно виходить на міжнародний. Це дозволить готувати необхідних національній економіці фахівців з уже сформованими практичними навичками, забезпечити цих фахівців роботою як на вітчизняних підприємствах, так і в компаніях-нерезидентах, які здійснюють діяльність в Україні;

5) управління джерелами фінансування сфери освіти. Сьогодні необхідна оптимізація джерел фінансування діяльності вищих на основі заходів, реалізація яких сприятиме підвищенню конкурентоспроможності закладів вищої освіти на міжнародному ринку. Доцільною, на наш погляд, є змішана форма фінансування, що забезпечує залучення державних коштів до ЗВО, які прагнуть зберегти статус-кво, і приватного капіталу в спеціалізовані вищі, випускники яких затребувані на ринку праці.

Виконання цих завдань дозволить державі оптимізувати витрати на освіту, а ЗВО – визначити перспективні напрями навчання студентів і створити мотивацію для викладацького складу щодо підвищення кваліфікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Савченко І. Г., Чумак О. В. Модернізація державного механізму фінансування вищої освіти в умовах її реформування. *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. пр. ХарПІ НАДУ. Харків: ХарПІ НАДУ, 2017. № 3. С. 56–72.
2. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення освітньої галузі України: існуючі проблеми та перспективи їх вирішення. *Економіст*. 2015. № 8. С. 1–6.
3. Шевченко Л. С. Фінансування вищої освіти: диверсифікація джерел. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. С. 222–233.
4. Шевченко Л. С. Корпоратизація державних університетів: про що попереджають закордонні вчені? *Економічна теорія та право*. 2018. № 2 (33). С. 121–135.
5. Варналій З. С., Красільник О. В. Оптимізація фінансування державних вищих навчальних закладів України. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2017. № 5 (194). С. 6–13.
6. Варналій З. С., Красільник О. В., Хмелевська Л. П. Фінансування державних вищих навчальних закладів України. Київ: Знання України, 2017. 231 с.
7. Красільник О. В. Проблеми та перспективи фінансування вищих навчальних закладів України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. № 2 (167). С. 110–117.
8. Sondergaard, Lars M. Ukraine Education Policy Note: Introducing the New Ukrainian School in a Fiscally Sustainable Manner (English). Washington, D. C.: World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/322641535692262866/pdf/129687-PN-P166106-PUBLIC-30-8-2018-12-57-53-EnEducationpolicynoteFISB NPRINTED.pdf>.
9. Рейтинг стран мира по уровню расходов на образование. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/expenditure-on-education/info/> (дата звернення: 15.10.2018).
10. Рейтинг стран мира по уровню образования. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/education-index/education-index-info/> (дата звернення: 15.10.2018).
11. Рейтинг эффективности национальных систем образования. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-index-of-cognitive-skills-and-educational-attainment/info/> (дата звернення: 15.10.2018).

12. Индекс глобальной конкурентоспособности. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info/> (дата звернення: 15.10.2018).
13. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukr-stat.gov.ua/> (дата звернення: 15.10.2018).
14. Шевченко Л. С. Эндаумент-фонды в инвестиционной стратегии иностранных университетов. *Украина: аспекты труда*. 2015. № 1. С. 8–16.

REFERENCES

1. Savchenko, I. H., & Chumak, O. V. (2017). Modernizatsiia derzhavnoho mekhanizmu finansuvannia vyshchoi osvity v umovakh yii reformuvannia [Modernization of the state financing mechanism of higher education in conditions of its reformation]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia: zbirnyk naukovykh prats KharRI NADU. – Theory and practice of public administration: a collection of scientific works of the KRI NAPA*, 3, 56–72 [in Ukrainian].
2. Boholib, T. M. (2015). Finansove zabezpechennia osvitnoi haluzi Ukrainy: isnuuichi problemy ta perspektyvy yikh vyrishennia [Financial support of the Ukrainian educational sector: existing problems and perspectives for their solution]. *Economist – Economist*, 8, 1–6 [in Ukrainian].
3. Shevchenko, L. S. (2013). Finansuvannia vyshchoi osvity: dyversyfikatsiia dzherel [Higher Education Financing: Diversification of Sources]. *Teoriia i praktyka pravoznavstva – Theory and practice of jurisprudence*, 2, 222–233 [in Ukrainian].
4. Shevchenko, L. S. (2018). Korporatyzatsiia derzhavnykh universytetiv: pro shcho poperedzhaiut zakordonni vcheni? [Corporatisation of State Universities: What do foreign scientists warn?]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic theory and law*, 2 (33), 121–135 [in Ukrainian].
5. Varnalii, Z. S., & Krasilnyk, O. V. (2017). Optyimizatsiia finansuvannia derzhavnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy [Optimization of financing of state higher educational institutions of Ukraine]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka – Herald of Taras Shevchenko National Taras Shevchenko University*, 5 (194), 6–13 [in Ukrainian].
6. Varnalii, Z. S., Krasilnyk, O. V., & Khmelevska, L. P. (2017). *Finansuvannia derzhavnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy [Financing of state higher educational institutions of Ukraine]*. Kyiv: Znannia Ukrainy, [in Ukrainian]
7. Krasilnyk, O. V. (2015). Problemy ta perspektyvy finansuvannia vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy [Problems and Prospects of Financing of Higher Educational Institutions of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy*, 2 (167), 110–117 [in Ukrainian].
8. Sondergaard, L. M. *Ukraine Education Policy Note: Introducing the New Ukrainian School in a Fiscally Sustainable Manner (English)*. Washington, D. C: World Bank Group. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/322641535692262866/pdf/129687-PN-P166106-PUBLIC-30-8-2018-12-57-53-EnEducationpolicynoteFISBNPRINTED.pdf>.

9. *Reyting stran mira po urovnyu rashodov na obrazovanie [Rating of countries in the world in terms of education costs]*. (n.d.). Retrieved October 15, 2018, from <https://gtmarket.ru/ratings/expenditure-on-education/info> [in Russian].
10. *Reyting stran mira po urovnyu obrazovaniya [Rating of countries of the world by level of education]*. (n.d.). Retrieved October 15, 2018, from <https://gtmarket.ru/ratings/education-index/education-index-info> [in Russian].
11. *Reyting effektivnosti natsionalnykh sistem obrazovaniya [Rating the effectiveness of national education systems]*. (n.d.). Retrieved October 15, 2018, from <https://gtmarket.ru/ratings/global-index-of-cognitive-skills-and-educational-attainment/info> [in Russian].
12. *Indeks globalnoy konkurentosposobnosti [Global Competitiveness Index]*. (n.d.). Retrieved October 15, 2018, from <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info> [in Russian].
13. State Statistics Service of Ukraine (n.d.). Retrieved October 15, 2018, from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
14. Shevchenko, L. S. (2015). Endaument-fondy v investitsionnoy strategii inostrannykh universitetov [Endowment Funds in the Investment Strategy of Foreign Universities]. *Ukraina: aspekty truda – Ukraine: labor aspects, 1*, 8–16 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.10.2018 р.

Стаття пройшла рецензування 14.11.2018 р.

Стаття рекомендована до опублікування 20.11.2018 р.

А. И. БАЗЕЦКАЯ

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий городского хозяйства Харьковского национального университета городского хозяйства имени А. Н. Бекетова, Украина, г. Харьков

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВОГО УПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ

В статье рассматриваются современные проблемы системы образования, в том числе недостаточная финансовая поддержка государства. Государственного финансирования недостаточно для осуществления всех образовательных программ, а привлечение частных инвесторов ставит высшие учебные заведения в зависимость от них. Поэтому в работе предлагается использование смешанного финансирования, при котором доля частных и государственных инвестиций в сферу образовательных услуг определяется на основе анализа конкурентоспособности вузов в Украине.

Ключевые слова: образовательные услуги, государственное финансирование, целевой капитал вуза, конкурентоспособность.

H. I. BAZETSKA

PhD in Economics, Associate Professor, Associate professor of the Department of Economics of Municipal Enterprises, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine, Kharkiv

**CURRENT PROBLEMS OF FINANCIAL ADMINISTRATION
MANAGEMENT SYSTEMS IN THE FIELD
OF EDUCATIONAL SERVICES**

Problem setting. Today, higher education institutions in Ukraine are experiencing an acute shortage of funding. The state funds allocated from the budget and grants received from various funds are not enough to fully support the educational process, especially if this process involves costly research and experiments. In the developed countries of the West, the largest universities live at the expense of both state support and endowment funds formed by private donations. However, in Ukraine, for various reasons, neither individuals nor companies invest in the education system. Therefore, for universities, the problem of increasing competitiveness in the educational services market, finding sources of financing, attracting investors and creating trust funds is coming to the fore.

Recent research and publication analysis. The work of Ukrainian and foreign authors is devoted to the topic of financing the higher education system and its optimization in modern conditions. Savchenko I. G. and Chumak O. V. in their studies are concerned with the modernization of state financing of universities. The works Bogolib TM, Shevchenko L. S., Varnaliy Z. S. and Krasilnik O. V. touch upon the problems of financial provision of education and determining the optimal sources of funding for educational institutions. Lars M. Sondergaard and other scientists consider the policy of Ukraine in the field of education, the level of spending on education in different countries of the world.

Paper objective. The purpose of the article is to analyze the competitive positions of universities in the educational services market and to establish, based on the analysis carried out, the best balance between public and private funding of higher education institutions.

Paper main body. Although since 2010 the number of universities in Ukraine has decreased by almost a quarter, and the number of students has decreased by 40%, government spending on higher education in the country is very significant. As a percentage of GDP, they are among the highest among Ukraine's closest neighbors, and even against the background of such developed countries as Germany and the USA. Despite this, Ukraine occupies the last place in the world rankings of education and global competitiveness of universities. In this regard, higher education institutions face the challenge of developing and improving competitiveness in the educational services market, which, in turn, will attract private investors to them.

In order to choose a development strategy, it is necessary to assess the competitiveness of an educational institution, the quality of personnel and the services provided. In assessing competitiveness, a number of factors are taken into account: the importance of education for the population, the universality of education, the applicability of the knowledge

gained in professional activities, the cost of education, the quotation of a particular university in Ukraine and abroad, and others. When assessing the quality of staff and the services provided, such parameters as the level of training, the level of academic performance and student learning, the degree of satisfaction of teachers and students with the interaction with the university, the degree of use of information technology, the staff's desire to improve their skills are important.

The evaluation stage is followed by the choice of a university development strategy based on the data collected. In modern Ukrainian realities, five strategies appear most appropriate: passively maintaining the status quo; updating of educational programs in major specialties; association (merger) with other universities; discovery of new specialties; training specialists in two directions at once.

From the choice of strategy depends on the definition of the source of funding. Universities that prefer to maintain the status quo or plan to merge with other educational institutions require government support. When opening new specialties and training specialists with double diplomas, private investment can be attracted. For educational institutions that have chosen the path of updating educational programs, it is appropriate to rely on mixed funding.

Conclusions. To determine the optimal development strategy that will improve the competitiveness of the university, the level of training of teaching staff and students and attract funding, university management should work in several areas:

- 1) Monitoring the labor market, identifying the most promising specialties in the market.
- 2) Providing high quality education at the expense of competent staff.
- 3) Effective marketing to attract applicants.
- 4) Activation of interaction with business, cooperation of universities and enterprises of various sectors of the national economy.
- 5) Managing sources of funding.

The implementation of these tasks will not only give impetus to the development of the university, but will also allow the state to optimize education costs, improve the country's image on the international market of educational services.

Short abstract for an article

Abstract. The article deals with modern problems of the education system, in particular, the lack of state financial support for educational programs. Involving private investors creates dependency of universities on them. Therefore, the author suggests using mixed funding, in which the share of private and public investment in educational services is determined on the basis of the analysis of the competitiveness of Ukrainian universities.

Key words: educational services, state financing, university target capital, competitiveness.

Article details:

Received: 16 October 2018

Revised: 14 November 2018

Accepted: 20 November 2018

УДК 005.942:330.341.1

DOI: 10.31359/2411-5584-2018-35-4-81

О. М. ЛЕВКОВЕЦЬ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: econom_theory@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7256-9958>

ІННОВАЦІЙНИЙ КОНСАЛТИНГ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЇ¹

Досліджено потенціал інноваційного консалтингу (ІК) як технології управління розвитком бізнес-структур. Уточнено зміст ІК, класифіковано основні види послуг. Вплив ІК на розвиток бізнес-організацій продемонстровано на прикладах послуг розроблення інноваційної бізнес-моделі діючої компанії та стартап-консалтингу. Обґрунтовано потенціал застосування у консалтингових технологіях концепції «відкритих інновацій».

Ключові слова: інноваційний консалтинг, розвиток, інноваційний процес, стартап, інноваційна бізнес-модель, концепція «відкритих інновацій».

JEL Classification: O31, O32.

Постановка проблеми. Інновації стали парадигмою функціонування сучасного бізнесу, причому зміст інноваційної діяльності вже не зводиться до розробки/упровадження продуктових або технологічних новинок. Поточні трансформації умов інноваційного розвитку (поширення у світових масштабах глобальних ланцюгів вартості та специфічного поділу бізнес-функцій між компаніями різних країн, посилення охорони прав інтелектуальної власності; скорочення життєвого циклу інновацій, їх кумулятивний характер; зростання конвергентності галузей та ін.) спричиняють нелінійний характер

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961).

© Левковець О. М., 2018. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

інноваційних процесів на основі мережної взаємодії учасників, ускладнення взаємозв'язків між ними. Означені тренди актуалізують попит на послуги інноваційного бізнес-консалтингу як особливого напрямку управлінського консультування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі представлено чимало праць, у яких висвітлюються теоретичні основи та практичні аспекти надання послуг управлінського консультування в цілому [1], та майже відсутні дослідження змісту й специфіки його окремих напрямів. Інноваційний консалтинг (далі – ІК) є відносно новим видом бізнес-консультування, що тривалий час був «розчиненим» у складі стратегічного, фінансового, маркетингового та ін. (див. Європейський довідник-показчик консультантів з управління [1, с. 41–42]), тож відповідні дослідження перебувають на початковій стадії ([2]). Методологічною основою для обґрунтування базових дефініцій щодо ІК є наукові праці з управлінського консультування, для визначення змісту і специфіки основних послуг ІК – роботи з проблематики інноваційного менеджменту (М. Денисенко, О. Алейнікова та ін.), управління розвитком стартапів (С. Бланк, Г. Кавасаки [3; 4–7]). Джерелами аналітичної інформації є офіційні сайти спеціалізованих консалтингових компаній [8–12].

Формулювання цілей. Розкрити зміст ІК як технології управління розвитком сучасних бізнес-організацій через визначення специфіки основних видів послуг та потенціалу їх впливу на діяльність клієнтських компаній.

Виклад основного матеріалу. ІК як професійна діяльність спрямований на забезпечення підвищення конкурентоспроможності та ефективності господарської діяльності клієнтських організацій шляхом передання у практику бізнесу передових методів, досвіду, технологій інноваційного проектування, організації та управління інноваційною діяльністю. Так, практика глобальних конструкторських інновацій компанії Deloitte Consulting позиціонується як така, що поєднує виняткові компетенції, інструменти, експертів для допомоги бізнесу у створенні нових джерел зростання, виведенні новації на ринок [8]. Boston Sloan Capital визначає ІК як систему дій із покращення якості бізнесу на основі нетривіальних рішень [9].

ІК доцільно розглядати як спеціалізований вид управлінського консультування з питань *інноваційного менеджменту* [2]. Суб'єктами пропозиції на ринку послуг ІК є консалтингові компанії, венчурні фонди, технопарки, бізнес-акселератори та інкубатори, інноваційні платформи, університети, незалежні консультанти; суб'єктами попиту – діючі компанії різних масштабів і стартапи. Предмет консультування: управлінські ситуації у сфері інновацій-

ної діяльності, що містять ризики неефективності функціонування організації, та методи упровадження знань із інноваційного менеджменту у практику діяльності бізнес-структур.

Кожній стадії інноваційного циклу/проекту властиві специфічні проблеми, розв'язання яких може потребувати залучення інноваційних консультантів. Відповідно, вирізняють функціональні блоки ІК [2]: управлінський, інженерно-технологічний, інтелектуальної власності, маркетинговий, фінансово-економічний. ІК може бути: *попереднім* – учасників інноваційного проекту на стадії, що передують рішенням про фінансування; *за розділами* проекту після прийняття рішення про фінансування (науково-технічні, правові, соціально-економічні, фінансові аспекти); *поточним* – протягом періоду реалізації проекту; на стадії *комерціалізації* розробок. Утім важливо не зводити ІК до розробки/супроводу інноваційних проектів. Зокрема, Deloitte Consulting визначає свої напрями ІК так: розробка та впровадження якісно нових стратегій щодо інновацій, які встановлюють компаніям амбітні цілі; проектування, створення, використання інновацій для досягнення цих цілей; розширення можливостей для інновацій завдяки досвіду, компетенціям, підтримці партнерів [8]. Узагальнення джерел [2; 4; 8–10; 13] дозволяє класифікувати послуги ІК за *напрямами консультування*:

1. *Стратегічне*: пошук бізнес-можливостей, визначення пріоритетних для бізнесу інновацій/технологій, розробка/упровадження інноваційної стратегії та бізнес-моделі клієнтської організації. За існуючої динаміки технологічних змін бізнесу важливо уникати «хаотичних рухів», забезпечити системні інновації. Компанії визначають, які новації будуть критичними для розвитку у перспективі, розробляють «дорожню мапу» їх упровадження та оптимальні способи отримання. ІК саме сприяє реалізації такого стратегічного підходу.

2. *Розробка і супровід інноваційного проекту* як комплексна послуга та її складові як окремі послуги: розробка бізнес-плану, оцінка ефективності, експертиза та інжиніринг проекту на різних стадіях, управління ризиками.

3. Визначення оптимальних джерел та форм фінансування інноваційного проекту, *фандрайзинг* (пошук і залучення інвесторів – у т. ч. організація комунікування потенційних партнерів, підготовка презентації проекту, розробка/інжиніринг його фінансової схеми).

4. Консалтинг *комерціалізації* інтелектуального продукту на різних етапах інноваційного циклу, трансферу ключових технологій; розробка оптимальної стратегії правової охорони та формування портфелю інтелектуальної власності.

На наш погляд, у цілях даного дослідження доцільно виокремлювати ІК *діючих бізнес-структур* (передусім стратегічний) та *стартапів* (стартап-консалтинг), що мають певну специфіку. Продемонструємо потенціал ІК як

технології управління розвитком бізнес-організації на прикладі за кожним напрямом.

Для діючої бізнес-організації ІК є актуальним у ситуаціях: 1) успішна компанія прагне розвивати новітні напрями діяльності; 2) погіршуються фінансово-економічні показники, необхідно знайти причину та інноваційне рішення; 3) немає уявлення, як досягти бажаних цілей розвитку. Довгостроковий конкурентний успіх, сталий розвиток компаній сьогодні залежать від здатності створювати і використовувати *інноваційну* бізнес-модель, технологіям розробки якої провідні консалтингові структури приділяють значну увагу. За Г. Чесбро (автор концепції «відкритих інновацій»), «у самій технології ніякої внутрішньої цінності немає – її цінність визначається бізнес-моделлю, за допомогою якої технологія виходить на ринок» [14].

Бізнес-модель описує спосіб створення, доставки, продажу цінності клієнтам та здатна стимулювати інноваційний розвиток бізнес-структури у сферах: ціннісна пропозиція (*що* постачається), логістичний ланцюжок (*як* створюється і постачається), цільовий споживач (*для кого*), механізм отримання прибутку (*чому* генерується) [4]. Lerman Brothers, Motorola, Kodak – приклади тривалий час успішних бізнес-структур, що миттєво втрачали ринкові позиції, вчасно не адаптувавши бізнес-модель до середовища, яке змінилося (цікаво, що технологію цифрового фото свого часу винайшли саме інженери Kodak, але компанія відкинула її як таку, що суперечить існуючій бізнес-моделі [15]). Навпаки, чимало сучасних історій успіху ґрунтуються на застосуванні інноваційної бізнес-моделі, а не продукту: Amazon, що не має жодного традиційного магазину (технологічні інновації у сфері інтернет-продажів); Skype (провайдер без власної телекомунікаційної інфраструктури); Dell (продаж комп'ютерів без посередників) тощо. Ці компанії не намагалися обійти конкурентів на існуючому ринку, а представили оригінальний підхід до пропозиції аналогічних товарів/послуг.

Інноваційна бізнес-модель: визначає сегмент, який не обслуговують існуючі оператори ринку; змінює ланцюжок вартості і створює додаткові цінності для споживачів; пояснює, як нові продукти, технології, організаційні новації такі цінності створюватимуть [16]. Це не пропозиція нового товару – це знаходження *нового способу пропозиції*. Інноваційне перетворення потребує зміни як мінімум двох компонентів моделі. Наприклад, корпорація Hilti (лідер ринку професійного будівельного електроінструменту), відчувши посилення конкуренції з боку азійських виробників, радикально змінила бізнес-модель: замість продажу продукції – послуги з управління інструментальним парком замовника (інструмент здається в оренду), що уможливило збільшення клієнтської бази та доходів. Водночас, Hilti довелося формувати нові компетенції з управління складським господарством, транспортної ло-

гістики, запровадити системи управління клієнтським парком електроінструменту [15]. Тож, розробка подібної моделі – непросте завдання (а інтегрування до бізнес-системи – ще складніше), і компанії звертаються до послуг професійних консультантів для створення передумов подальшого сталого розвитку. Розробці передують інноваційний аудит – оцінювання інноваційного потенціалу компанії, інноваційного середовища, інноваційної позиції, інноваційної активності [16].

Основою для розуміння змісту технології проектування інноваційної бізнес-моделі може слугувати запропонований Deloitte Consulting алгоритм стратегічного аналізу інноваційних рішень (табл. 1). За Deloitte, створення нових продуктів – лише один зі способів інновацій, що забезпечує найменші віддачу від інвестицій і конкурентну перевагу. Представлені 10 типів інновацій забезпечують виявлення нових можливостей для розвитку компанії. Інновації пропонується поділити на три групи за критерієм віддаленості від кінцевого споживача, для кожної визначаються найважливіші характеристики («стандарти»). Ефективні інновації мають ґрунтуватися на низці описаних стандартів: чим більше їх поєднується у новій пропозиції ринку, тим потужнішими будуть конкурентні переваги.

Таблиця 1

«Конструктор інновацій» від Deloitte Consulting (опрацьовано за [13])

Групи інновацій	Характеристики (стандарти)	Тактики (способи використання) та приклади
1	2	3
1. Бізнес-конфігурація – інновації, що відбуваються всередині компанії, найбільш віддалені від споживача («закуліся»)	<i>Модель прибутку:</i> як компанія заробляє гроші	Аукціон (Second life), безкоштовний контент за платну рекламу (Google), підписка (Netflix), ліцензія (Monsanto), freemium (Linkedlin) і premium (Apple), «резерв часу» (виробництво після замовлення і оплати – Dell), «комутатор» (Uber), встановлена база (Amazon), плата за лічильником (Zipcar), ін.
	<i>Мережа партнерських відносин:</i> як компанія працює з партнерами для створення доданої вартості	Краудфандинг (смарт-годинник Pebble), франчайзинг (Animaccord: бренд «Маша і ведмідь» – для виробників молочної продукції, іграшок; Walt Disney), лиття та поглинання (Apple: придбання у сегменті музичної гарнітури преміум-класу, стартапів у сфері штучного інтелекту), відкриті інновації (GlaxoSmithKline –

Продовження табл. 1

1	2	3
		відкритий доступ до патентного пулу за низкою «побічних» для компанії технологій; P&G – програма «connect and developed») та ін.
	<i>Структура ресурсів:</i> як організувати і поєднати людський капітал та активи компанії для синергетичного ефекту	Стандартизація активів, корпоративний університет (McDonalds), аутсорсинг (ІТ для Barclays), ІТ-інтеграція (хмарна CRM-система Clobby), системи мотивації («правило 20%» Google – 20% робочого часу працівники можуть витратити на власні інновації), організаційний дизайн (структура і процеси компанії є похідними від її місії, ринку, продукту, підлаштовуються під тренди; аутсорсинг ресурсів за потребою; клієнти організовані в спільноти; процеси алгоритмізовані – BlaBlaCar)
	<i>Бізнес-процеси:</i> як застосовувати методи і процеси, аби виробляти продукт із максимальним прибутком	Ощадливе виробництво (Toyota, Intel), адаптивне виробництво (швидке підлаштування виробничого процесу під тренди: Zara), стандартизація (IKEA), залучення споживача (Facebook), краудсорсинг (P&G), автоматизація процесів (роботизовані логістичні центри Amazon), ін.
2. Пропозиція ринку – інновації, пов'язані з продуктом («сцена»)	<i>Продукт та його характеристики</i>	Додаткова функціональність (Tesla), кастомізація (M&M), безпека (Volvo), стиль (iPhone), економія (Toyota Prius), ін.
	<i>Екосистема продукту:</i> як продукти пов'язані/згруповані між собою для створення цілісного рішення, що може бути масштабоване	Допоміжний продукт (Барбі), інтегрована ринкова пропозиція (юридична компанія: комплексне обслуговування бізнесу), платформа продукту/послуги (дозволяє продукту конкурувати на глобальному ринку, залучати партнерів: AppleStore та iTunes – нові ринки аксесуарів, пристроїв, послуг, музична екосистема), групування товарів – (пакет Microsoft), модульна система (Lego), ін.

Закінчення табл. 1

1	2	3
3. Досвід споживача – інновації, що відбуваються у взаємодії із споживачем («глядацький зал»)	<i>Сервіс продукту:</i> як створити для клієнта споживчий досвід, що стимулює повторний продаж (додаткова послуга)	Консьєрж-сервіс (додаток Lexus concierge), гарантія, програми лояльності, самообслуговування (магазини без касирів), тест-драйв (Amazon Web Service), wow-обслуговування (онлайн-магазини взуття Zappos), ін.
	<i>Канали продажу:</i> як продукт постачається споживачу	Диверсифікація, прямий зв'язок (Tesla, продаж онлайн), контекстний продаж (автомати в аеропортах), непряма дистрибуція (партнерська мережа Microsoft), продаж за запитом (Amazon Kindle)
	<i>Бренд-інновації:</i> ідентифікація продукту, формування стійкої переваги, інформування про місію компанії	Сертифікація якості, розширення бренду, ко-брендинг (спільний з ін.), приватна торгова марка, брендування компоненту (Intel inside), слідування цінностям та ін.
	<i>Залученість у життя клієнта:</i> намагання вгадати приховані очікування, емоції, сформувати навколо них споживчий досвід	Автономність споживання (iPhone), спрощення споживчого досвіду, його автоматизація, створення спільнот за інтересами (Facebook) та ін.

Алгоритм розробки інноваційної стратегії/бізнес-моделі:

1. Проаналізувати, що з переліченого вже використовується у галузі. Стандарти і тактики, що застосовуються найменше, містять потенційні можливості для розробки унікальної бізнес-пропозиції.
2. Прийняти стратегічне рішення: створювати поступові інновації (достатньо задіяти 1–2 стандарти), або змінювати ринок (задіяти 5–6 стандартів одночасно).
3. Створити шаблон інноваційного рішення, перелік його стандартів та технологій. Орієнтири: максимально забезпечити інновації, яких немає на ринку; задовільнити найгостріші потреби споживача.
4. Визначити інновацію, що найбільше відповідає розробленому шаблону. Використовувати шаблон і для реалізації перспективних ідей. Моніторити головні технологічні тренди, вбудовувати їх у свої інноваційні тактики. Задіяти зовнішні, внутрішні ресурси, партнерські відносини, аби найти унікальне рішення.

Стартап визначають як тимчасову організацію, призначену для пошуку і втілення масштабованої бізнес-моделі [4]. Ознаки: оригінальна інноваційна ідея, бізнес створюється «з нуля»; невизначеність на початковій стадії щодо продукту, технології, цільового ринку [3, с. 28]; відсутність власного капіталу та прагнення отримати підтримку інвесторів; можливість швидкого зростання (масштабування).

У науковій та діловій літературі можна зустріти різні варіанти класифікації етапів життєвого циклу стартапу. Найчастіше вирізняють стадії [4; 10; 12]: допосівна (*pre-seed*: є ідея, немає уявлення, як її реалізувати); посівна (*seed*: пошук цільового сегменту, розробка мінімально життєздатного продукту, підтвердження попиту, потенціалу ринку, перевірка бізнес-моделі, пошук інвесторів, перші клієнти); запуск (*startup-stage*: остаточно з'ясовується, чи потрібен продукт; його доопрацювання; є команда, канали збуту, залучаються професійні інвестори); зростання (*growth-stage* – просування, закріплення на ринку; залучення усе більшої кількості клієнтів, проект приносить прибуток; завдання: масштабувати бізнес-модель, поки немає аналогів); зрілість (*expansion-stage*: стартап виходить за межі цільового ринку; може купувати подібні проекти); вихід інвестора (*exit-stage*: зростання уповільнюється; вихід венчурних інвесторів).

Зміст, цілі, завдання та ризики основних стадій життєвого циклу стартапу зумовлюють особливу структуру та зміст послуг стартап-консалтингу. Зокрема, на перших стадіях необхідно: перевірити гіпотезу бізнес-ідеї, визначити функціонал продукту, цільовий ринок; створити команду; розробити бізнес-план, бізнес-модель за відсутності вихідних даних; здійснювати тестування та зміни бізнес-моделі, продукту; залучати перші інвестиції таким чином, аби в подальшому не втратити бізнес. Так, свого часу частка Ілона Маска в його першому стартапі Zip2 у результаті вже першого раунду інвестицій зменшилася так, що він не міг уплинути на рішення ради директорів призначити на роль генерального директора іншу людину [17].

На стадії *seed* не доцільні «звичайні» маркетингові дослідження, застосовуються особливі технології перевірки мінімально життєздатного продукту (MVP) – ранньої версії з обмеженим функціоналом, що вирішує одну з проблем користувача, дозволяє отримати «зворотний зв'язок» і уникнути марних витрат [5]. Мета: переконатися, що продукт потрібен і може залучити достатню кількість покупців. Зовсім іншим може виявитися цільовий сегмент, аніж уявлялося засновникам, цінувати інші якості продукту, потребувати інших каналів комунікування. Так, проект «Інтернет-роботодавець Workle» замість студентів спочатку зацікавив молодих мам та офісних клерків [10]. Серед методів перевірки гіпотези продукту [5]: лендинг з продуктом-пустункою, «чарівник країни Оз» та ін. Зокрема останній полягає у тому, що продукт

лише здається функціональним, стартапери ж виконують усю роботу вручну. Так, засновник Інтернет-магазину взуття Zappos спочатку просто опублікував фото взуття на сайті, а коли покупці почали робити замовлення – пішов до магазину, купив потрібне взуття та відправив клієнтам, перевіривши гіпотезу без витрат на закупівлю взуття та оренду складів.

Інноваційні консультанти володіють відповідними методиками, що враховують специфіку стартапів у різних галузях. Відповідно, у переліку послуг стартап-консалтингу з'являються: добір/навчання команди; customer development і тестування гіпотез бізнес-ідеї; розробка концепції MVP, оцінка ємності ринку; сприяння у проектуванні/тестуванні бізнес-моделі; розробка стартап-плану; залучення інвестицій на стадіях pre-seed, seed, раунд А [10; 11]. Консультування стартапів на стадіях pre-seed і seed здійснюють переважно бізнес-інкубатори та акселератори (на пільгових умовах, адже стартапи не мають коштів), хоча професійні консалтингові компанії також пропонують свої послуги. За статистикою, у перший рік припиняють існування 90% стартапів, а при співпраці з бізнес-інкубаторами та акселераторами – лише 20%. Інкубатори та акселератори професійно допомагають стартапам «вирости» від ідеї до продукту та «запуститися» на ринку, уникнути критичних помилок; забезпечують сприяння в отриманні коштів (мають бази даних бізнес-ангелів), виході на краудфандингові площадки (допомога у підготовці, презентації проекту). Бізнес-акселератор поєднує формат конкурсу та венчурного фонду: проекти-переможці отримують «посівне фінансування», підтримку (офіс, ментори, контакти) в обмін на частку у проекті (від 5%). В Україні діє чимало бізнес-інкубаторів (GrowthUP, Polyteco, iHUB), бізнес-акселераторів (East Labs, Harry Farm), конкурс стартапів Ukraine startup Awards та ін.

На подальших стадіях розвитку стартапу критично важливим стає залучення інвестицій для забезпечення *швидкого масштабування* бізнес-моделі. Краудфандинг як спосіб колективного фінансування, заснований на добровільних внесках, має суттєвий недолік: тривалий термін збирання коштів. Це робить його непридатним для фінансування другого і наступних раундів інвестицій. Формат стартапу унеможливорює залучення звичайних у інноваційному процесі джерел фінансування (прибуток, амортизація, кредит). Інвесторами стартапів є: родина/друзі, бізнес-ангели, конкурси і гранти, бізнес-інкубатори, бізнес-акселератори, венчурні фонди (табл. 2). Специфіка інвестиційної поведінки, участі у стартап-проектах кожного з цих учасників, особливості фінансування стартапів на різних стадіях враховуються при наданні послуг стартап-фандрайзингу: інвесторів приваблюють компанії, яким кошти потрібні для швидкого зростання; при кожному раунді інвестування здійснюється оцінка стартапу для визначення частки нового інвестора (із застосуванням спеціальних методик); у міру того, як стартап отримує інвести-

ції, засновники втрачають частку, але цінність їх «залишку» зростає (Цукерберг на момент IPO володів 28,4% акціями Facebook [17]); інвесторам ранніх стадій недоцільно надавати велику частку для уникнення проблем із подальшим залученням інвестицій та ризиків втрати бізнесу; важливим завданням консультанта є розробка механізмів, що балансують інтереси стартаперів та інвесторів на тривалу перспективу.

Таблиця 2

Стадії (етапи) фінансування стартапів (за [6; 7; 12])

ЕТАП	Фінансування: характеристика
1	2
Ідея	Власні кошти. <i>Інвестори</i> : FFF (friends, family, fools), відсів – 90% проектів. Початок роботи над прототипом, формування команди
Pre-seed	<i>Інвестори</i> : FFF, бізнес-ангели. Залучаються інкубатори , акселератори , з'являється ментор (консультант). Відсіюються 85% проектів. Бар'єри переходу на наступну стадію: слабкість ідеї, команди, недооцінка ринку
Seed	<i>Інвестори</i> : бізнес-ангели, фонди ранніх інвестицій, державні гранти. Відсів: 90% проектів (від pre-seed). Проект починає зростати. Тестує бізнес-модель. Можливі неодноразові півоти (перезапуски, радикальні зміни). Спостерігають венчурні інвестори. Актуальна підтримка інкубаторів, акселераторів. Часто: стикається з долиною смерті. Проблеми: фінансування, команда, масштабування
ДОЛИНА СМЕРТІ: Період невизначеності: чи правильно розвивається стартап, чи виживе? Період між запуском проекту та документальним підтвердженням здатності приносити дохід. Проходить не більше 40% стартапів	
Раунд А (рання стадія)	<i>Інвестори</i> : фонди ранніх стадій, венчурні фонди. Відсів: 95% проектів (від pre-seed). Високі ризики. Стартап, що пережив «долину смерті», стає цікавим венчурним фондам. Є бізнес-модель, клієнти, досвід. Починає перетворюватися на зрілу компанію. Не потрібні інкубатори, акселератори. Залучаються професійні бізнес-консультанти
Раунд В (розширення)	<i>Інвестори</i> : венчурні фонди, часто – глобальні, що оперують значними сумами. Доходять лише 2% проектів від стадії pre-seed. Масштабування, захоплення ринку. Часто: компанія сягає межі зростання через обмеження ринку

Закінчення табл. 2

1	2
<i>Пізні раунди:</i> раунд C	<i>Інвестори:</i> венчурні фонди, інколи – стратегічні інвестори. Початок виходу венчурних інвесторів. Масштабні інвестиції, раунди більші за 7 млн дол. Підготовка компанії до продажу
раунд D	<i>Інвестори:</i> корпоративні фонди глобальних компаній, стратегічні інвестори (мета: доступ до технологій, купівля компанії). Виходи інвесторів
IPO (оцінка ринку)	<i>Інвестори:</i> корпоративні фонди, інституціональні інвестори. Відсів щодо pre-seed – 99,9%

Значний потенціал розвитку бізнес-структур, на наш погляд, міститься у застосуванні в консалтингу *комерціалізації* інновацій (перетворення результатів інтелектуальної діяльності на товар) концепції «відкритих інновацій». Її зміст: компанії активно використовують у бізнесі зовнішні ідеї і технології та дозволяють іншим фірмам користуватися власними ідеями, що не реалізовані на практиці; комбінують внутрішні й зовнішні розробки, співпрацюють із партнерами для створення доданої вартості. До співпраці залучаються конкуренти, контрагенти, споживачі, компанії інших галузей, дослідницькі інститути, що реалізують різні стадії інноваційного процесу та співпрацюють на мережній основі. Компанії надають доступ до своєї інтелектуальної власності, досвіду і процесів – аби разом знаходити нові рішення для клієнтів, комерціалізують внутрішні й зовнішні ідеї. Таку взаємодію класифікують за такими напрямками [18]:

1. *Ззовні-всередину*: отримання компаніями нових знань у результаті співпраці із зовнішніми джерелами. Трансформація бізнес-моделі відбувається за елементами: ключові партнери, ключові ресурси, структура витрат, канали збуту. *Форми реалізації*: ліцензійні угоди, поглинання стартапів, корпоративні венчурні фонди, краудсорсинг та інноваційні мережі. Procter&Gamble у такий спосіб вдалося підвищити продуктивність НДДКР на 60%. Коли компанія розробляла проект з використання 3D-друкування на чіпсах жартів і фото поп-виконавців, замість робити замовлення виробнику таких принтерів, застосувала краудсорсинг. Виявилось, що італійський професор із Болоньї експериментував із пекарним обладнанням і успішно друкував на випічці [19]. Продукція Procter&Gamble була на полицях уже через рік, а витрати склали менше 10% звичайного бюджету на розробку та впровадження новації.

«Платформи відкритих інновацій», адміністраторами яких виступають консалтингові компанії, поєднують інструментарій акселератора і краудсорсинг, забезпечуючи інтегрування і взаємодію: 1) корпорацій, яким потрібні інновації; 2) творців; 3) інвесторів, що прагнуть отримати прибуток. Наприклад, Reactor.ua [20] допомагає корпораціям визначитись із баченням стратегічних перспектив, «точок зростання» та розміщує їх запит на інновації. Інноватори (стартапи) пропонують рішення, платформа допомагає їм у складанні та презентації бізнес-пропозиції. Корпорація-замовник за участі консультантів Reactor.ua обирає краще рішення, з автором ідеї укладається угода на прототипування і тестування. Переваги: мінімальні стартові витрати замовника, залучення значної кількості інноваційних команд.

2. *Зсередили* – *назовні*: розміщення активів/проектів поза межами компанії. Дозволяє сформувати інноваційну екосистему партнерів, комерціалізувати «побічні» розробки. Трансформація бізнес-моделі відбувається за напрямками: ціннісна пропозиція, ключові процеси, прибуток. *Форми реалізації*: ліцензійна угода; спін-компанії. Останні створюються корпораціями для впровадження «побічних продуктів» інноваційного процесу або для розробки/впровадження на ринок нового продукту/технології, для яких потрібна інша бізнес-модель. *Спін-аут*-компанії зберігають зв'язок з материнською, *спін-оф* – є абсолютно незалежними. Переваги технології: можливість використання ресурсів компанії-засновниці (досвід, дистрибуційні мережі, клієнти, ділові зв'язки) та мінімум ризиків для її основного бізнесу, оптимальне використання інтелектуального потенціалу. Наразі успіху спін-компанія може бути інтегрована до бізнес-системи материнської.

Стратегічне ліцензування (продаж ліцензій за патентами, що становлять основу конкурентоспроможності компанії – т. зв. «діамантами корони») є технологією комерціалізації інтелектуального продукту, спрямованою на забезпечення контролю компанії-ліцензіару над розвитком галузі через: переключення конкурентів на власні стандарти і технології, виникнення мережних ефектів та збільшення віддачі від масштабу, переваги у подальших дослідженнях і розробках [21; 14].

3. *Змішані*: кооперація з партнерами шляхом створення альянсів, у т. ч. спільних підприємств, патентних пулів; компанії разом комерціалізують інновацію. Містить потенціал міжгалузевої дифузії знань і технологій. Так, *Volvo і Google* спільно розробляють Android-систему для авто (інтеграція сервісів Google до бортової інформаційно-розважальної системи Sensus); *Toyota та Uber* реалізують спільний проект зі створення самокерованого транспорту [22].

Таким чином, застосування інструментарію концепції відкритих інновацій уможлиблює: прискорення, здешевлення комерціалізації інтелектуального продукту; створення необхідних технологій силами екосистеми, умов

для дифузії знань та технологічного розвитку; інтеграцію до бізнес-моделі клієнтської компанії ключових партнерів та формування платформи для галузевого лідерства. Водночас реалізація концепції потребує декомпозиції та розподілу складних завдань, організації взаємодії великої кількості учасників, професійного підходу до *убезпечення інтелектуальної власності* учасників, що успішно може бути реалізовано за участю інноваційних консультантів.

Висновки. ІК як спеціалізований вид консультування з питань інноваційного менеджменту є ефективною технологією управління розвитком сучасних бізнес-структур. Охоплює всі етапи інноваційного циклу. Основними напрямками ІК є: стратегічний інноваційний консалтинг, розробка і супровід інноваційних проєктів, фандрайзинг, консалтинг комерціалізації інновацій. Доцільно виокремлювати ІК діючих бізнес-організацій і стартапів. Консалтингові послуги з розробки/упровадження інноваційної бізнес-моделі, що ґрунтуються на урахуванні сучасних закономірностей інноваційних процесів, сприяють створенню передумов сталого розвитку бізнес-структур. Шляхом передання у практику бізнесу спеціальних знань, досвіду з управління стартапами на різних стадіях їх життєвого циклу ІК підвищує шанси цих інноваційних структур успішно пройти «долину смерті» і досягти бажаних цілей. Перспективним є застосування концепції «відкритих інновацій» для проєктування ефективних консалтингових технологій комерціалізації інновацій, утім потребує високого професіоналізму консультантів для забезпечення ключових компетенцій та інтелектуальної власності клієнтських організацій. Подальші дослідження здійснюватимуться у площині змісту конкретних технологій та інструментарію ІК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи управлінського консультування: навч. посіб. / А. Е. Воронкова, В. І. Отенко, Д. К. Воронков та ін.; за ред. А. Е. Воронкової. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2010. 484 с.
2. Фраймович А. В. Инновационный консалтинг: терминология, актуальность, роль и место в инновационном цикле. *Инновации*. 2005. № 7 (84). С. 95–98. URL: <https://cyberleninka.ru> (дата звернення: 08.10.2018).
3. Кавасаки Гай. Стартап: 11 мастер-классов от экс-евангелиста Apple и самого дерзкого венчурного капиталиста Кремниевой долины. Москва: Юнайтед Пресс, 2010. 253 с. URL: www.pseudology.org/business/KawasakiGai-Startup2.pdf (дата звернення: 08.10.2018).
4. START-UP: створення та функціонування. URL: <http://posibniki.com.ua/catalog-start-up-stvorennya-ta-funkcionuvannya> (дата звернення: 08.10.2018).
5. Минимально жизнеспособный продукт: типы, методы, этапы построения. 18 апреля 2018. URL: <https://www.uplab.ru/blog/minimum-viable-product/> (дата звернення: 08.10.2018).

6. Нагин В. Раунд А, В, С: какие этапы финансирования стартапа существуют? URL: <https://www.impex.academy/etapy-finansirovaniija-startapa/> (дата звернення: 08.10.2018).
7. Стадии инвестирования стартапов. От Pre-seed до IPO. URL: <https://www.startupstep.ru/> (дата звернення: 08.10.2018).
8. Офіційний сайт компанії Deloitte Consulting Group. URL: <https://www2.deloitte.com.ua> (дата звернення: 08.10.2018).
9. Офіційний сайт Міжнародної консалтингової компанії Boston Sloan Capital. URL: www.bostonsloan.kz/Услуги/Мы_предлагаем/Инновационный_консалтинг/aspx (дата звернення: 08.10.2018).
10. Официальный сайт CFD-Group. Аналитические материалы по консалтинговым услугам. URL: http://www.cfd-group.ru/baza_znaniy/razvitiye_proektov/ (дата звернення: 08.10.2018).
11. Офіційний сайт стартап-майстерні AB Design. URL: http://www.abdesign.kiev.ua/startup_consulting (дата звернення: 08.10.2018).
12. Путь стартапа: брошюра ФРИИ. URL: https://www.iidf.ru/upload/iblock/3b5/startup_way_2015.pdf (дата звернення: 08.10.2018).
13. Пластовець П. 10 стандартів інновацій. URL: www.management.com.ua/qm/qm214.html (дата звернення: 08.10.2018).
14. Антропов М. С., Белолипецкий В. Г., Коростылева И. И. Современные инновационные стратегии и бизнес-модели компаний. URL: https://www.msu.ru/projects/amv/doc/h6_1_6_1_nom4_2.pdf (дата звернення: 08.10.2018).
15. Березной А. В. Инновационные бизнес-модели в конкурентной стратегии крупных корпораций. *Вопросы экономики*. 2014. №9. URL: <http://institutiones.com/innovations/2517-innovacionnyye-biznes-modeli-konkurentnoj-strategii.html> (дата звернення: 08.10.2018).
16. Боева Н. А., Назарова А. И. Построение бизнес-моделей с помощью проведения инновационного аудита для малых и средних предприятий. *Научные исследования в образовании*. 2013. URL: <https://cyberleninka.ru/article> (дата звернення: 08.10.2018).
17. Елкина В. Ищите средства на запуск стартапа? Учитесь у Илона Маска. URL: <https://rb.ru/story/musk-and-investors/> (дата звернення: 08.10.2018).
18. Панченко С. Г., Кірякова М. Є. Концепція відкритих інновацій та її використання транснаціональними корпораціями в Україні. *Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право*. 2013. №1. С. 155–162. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/6845/7659> (дата звернення: 08.10.2018).
19. Манчулянцев О. Open Innovation, или В поисках новой экспертизы. URL: www.skolkovo.ru/public/ru/rdmaterials (дата звернення: 08.10.2018).
20. Офіційний сайт Платформи відкритих інновацій Reactor.ua. URL: <https://reactor.report/ru/about> (дата звернення: 08.10.2018).
21. Коньшева А. Стратегическое лицензирование как новый феномен патентной стратегии компании на рынке интеллектуальной собственности. *Креативная экономика*. 2011. №7. URL: <https://creativeconomy.ru/lib/4540> (дата звернення: 08.10.2018).
22. Сервис Uber привлек \$500 млн от Toyota. URL: <http://beta.inventure.com.ua/news/world/servis-uber-privlek-dollar500-mln.-ot-toyota> (дата звернення: 08.10.2018).

REFERENCES

1. Voronkova, A. E., Otenko, V. I., & Voronkov, D. K. (2010). *Osnovy upravlinskoho konsultuvannia. [Basics of managerial consulting]*. Kharkiv: VD «INZhEK».
2. Fraymovich, A. V. (2005). Innovatsionnyy konsalting: terminologiya, aktualnost, rol i mesto v innovatsionnom tsikle [Innovation consulting: terminology, relevance, role and place in the innovation cycle]. *Innovatsii – Innovation*, 7(84), 95-98. Retrieved from <https://cyberleninka.ru>.
3. Kawasaki, Gay (2010). *Startup: 11 master-klassov ot eks-evangelista Apple i samogo derzkogo venchurnogo kapitalista Kremnievoy doliny [Startup: 11 master classes from Apple's ex-evangelist and the most daring venture capitalist of the Silicon Valley]*. Moskva: Yunayted Press. Retrieved from www.pseudology.org/business/KawasakiGai-StartUp2.pdf.
4. *START-UP: stvorennia ta funkcionuvannia [START-UP: creation and operation]*. (n.d.). Retrieved October 8, 2018, from <http://posibniki.com.ua/catalog-start-up-stvorennia-ta-funkcionuvannia>.
5. *Minimalno zhiznesposobnyy produkt: typy, metody, etapy postroeniya [Minimally viable product: types, methods, stages of construction]*. (2018, April 18). Retrieved from <https://www.uplab.ru/minimum-viable-product>.
6. Nagin, V. (2018, April 26). *Raund A, B, S: kakie etapy finansirovaniya startapa suschestvuyut? [Round A, B, C: What are the stages of financing a startup?]*. Retrieved from <https://www.impex.academy/etapy-finansirovaniya-startapa>.
7. *Stadii investirovaniya startapov. Ot Pre-seed do IPO [Stages of investing startups. Pre-seed to IPO]*. (n.d.). Retrieved November, 6, 2018, from <https://www.startupstep.ru/>
8. *Ofitsiyniy sait kompanii Deloitte Consulting Group [Official site of Deloitte Consulting Group]*. (n.d.). Retrieved October 8, 2018, from <https://www2.deloitte.com.ua>
9. *Ofitsiyniy sait Mizhnarodnoi konsal'tynhovoї kompanii Boston Sloan Capital [Official site of Boston Sloan Capital, an international consulting company]*. (n.d.). Retrieved November, 6, 2018, from www.bostonsloan.kz/Usluhy/Мы_predlahaem/Ynnovatsyonnyy_konsal'tynh/asp.x.
10. *Ofitsialnyy sayt CFD-Group. Analiticheskie materialy po konsaltingovym uslugam [Official site CFD-Group. Analytical materials on consulting services]*. (n.d.). Retrieved October 8, 2018, from http://www.cfd-group.ru/baza_znaniy/razvitie_proektov/
11. *Ofitsiyniy sait startup-maisterni AB Design [Official site AB Design workshop]*. (n.d.). Retrieved October 8, 2018, from http://www.abdesign.kiev.ua/startup_consulting
12. *Put startapa: broshyura FRII [Startup Path: FRIA Brochure]*. (2015). Retrieved from https://www.iidf.ru/upload/iblock/3b5/startup_way_2015.pdf
13. Plastovets, P. (2016, April 29). *10 standartiv innovatsii [10 Standards of Innovations]*. Retrieved from www.management.com.ua/qm/qm214.html.
14. Antropov, M. S., Belolipetskiy, V. G., & Korostyleva, I. I. (n.d.). *Sovremennyye innovatsionnyye strategii i biznes-modeli kompanii [Modern innovative strategies and business models of companies]*. Retrieved October 8, 2018, from https://www.msu.ru/projects/amv/doc/h6_1_6_1_nom4_2.pdf
15. Bereznoy, A. V. (2014). *Innovatsionnyye biznes-modeli v konkurentnoy strategii krupnykh korporatsiy [Innovative business models in the competitive strategy of large corporations]*. *Voprosy ekonomiki – Economic issues*, 9. Retrieved from <http://>

- institutiones.com/innovations/2517-innovacionnye-biznes-modeli-konkurentnoj-strategii.html.
16. Boeva, N. A., & Nazarova, A. I. (2013). Postroenie biznes-modeley s pomoshchyu provedeniya innovatsionnogo audita dlya malyyh i srednih predpriyatiy [Building business models through an innovative audit for small and medium-sized enterprises]. *Nauchnyie issledovaniya v obrazovanii – Scientific research in education*. Retrived from <https://cyberleninka.ru/article>.
 17. Elkina V. (2018, March 26). *Ischete sredstva na zapusk startapa? Uchites u Ilona Maska [Looking for funds to start a startup? Learn from Ilona Mask]*. Retrived from <https://rb.ru/story/musk-and-investors/>.
 18. Panchenko, Ye. H., & Kiriakova, M. Ye. (2013). Kontseptsii vidkrytykh innovatsii ta yii vykorystannia transnatsionalnymi korporatsiiamy v Ukraini [Concepts of Innovative Innovations and Transnational Corporations in Ukraine]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy. Ekonomika, sotsiologhiia, pravo – Strategy of development of Ukraine. Economics, sociology, law, 1*. Retrived from <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/6845/7659>.
 19. Manchulyantsev, O. (n.d.). *Open Innovation ili V poiskah novoy ekspertizy [Open Innovation or Looking for a New Expertise]*. Retrived October 8, 2018, from www.skolkovo.ru/public/ru/rdmaterials.
 20. Ofitsiinyi sait Platformy vidkrytykh innovatsii Reactor.ua [The official site of the Platform of Open Innovations Reactor.ua]. (n.d.). Retrived October 8, 2018, from <https://reactor.report/ru/about>.
 21. Konyisheva, A. (2011). Strategicheskoe litsenzirovaniye kak novyy fenomen patentnoy strategii kompanii na rynke intellektualnoy sobstvennosti [Strategic licensing as a new phenomenon of the company's patent strategy in the intellectual property market]. *Kreativnaya ekonomika – Creative economy, 7*. Retrived from <https://creativeconomy.ru/lib/4540>.
 22. *Servis Uber privlek \$500 mln. ot Toyota [Uber service raised \$ 500 million from Toyota]*. (2018, September 03). Retrived from <http://beta.inventure.com.ua/news/world/servis-uber-privlek-dollar500-mln.-ot-toyota>.

Стаття надійшла до редакції 11.10. 2018 р.

Стаття пройшла рецензування 08.11. 2018 р.

Стаття рекомендована до опублікування 21.11.2018 р.

Е. Н. ЛЕВКОВЕЦ

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков

ИННОВАЦИОННЫЙ КОНСАЛТИНГ КАК ТЕХНОЛОГИЯ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ БИЗНЕС-ОРГАНИЗАЦИИ

Исследован потенциал инновационного консалтинга (ИК) как технологии управления развитием бизнес-структур. Уточнено определение ИК, классифицированы

основные виды услуг. Воздействие ИК на развитие бизнес-организаций продемонстрировано на примерах услуг разработки инновационной бизнес-модели и стартап-консалтинга. Обоснован потенциал применения в консалтинговых технологиях концепции «открытых инноваций».

Ключевые слова: инновационный консалтинг, развитие, инновационный процесс, стартап, инновационная бизнес-модель, концепция «открытых инноваций».

O. M. LEVKOVETS

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Economic Theory Department, Yaroslav the Wise National Law University, Ukraine, Kharkiv

INNOVATIVE CONSULTANCY AS TECHNOLOGY FOR MANAGING DEVELOPMENT OF A BUSINESS ENTITY

Problem setting. Contemporary transformations of conditions of innovative development actualize demand for services of innovative business consultancy.

Recent research and publication analysis. Issues of innovative consultancy (IC) have not been thoroughly examined in literature. There is a need to take notice of scientific papers on innovative management (S. Illiashenko, M. Denysenko et al.), management of startup development (S. Blank, G. Kawasaki), and websites of consulting firms.

Paper objective. The objective is to indicate the essence of IC as technology of managing development of contemporary business entities.

Paper main body. IC aims at enhancing competitiveness and efficiency of economic activity of customers' entities through putting cutting-edge methods, experience, technologies of innovative projecting, and management of innovative activity into practice of the business. IC services are divided into the following types: strategic; developing and supporting an innovative project; fundraising; innovation commercialization consulting. It is expedient to indicate IC of functioning business entities and startups.

Sustainable development of companies depends on the ability to create and use that *innovative* business model, technology of development or implementation of which draw considerably attention of consulting firms (guidelines of Deloitte Consulting). *Startup* – a temporary entity oriented towards searching and implementing a scaled business model. Its features are as follows: an original idea; ambiguity of a target market at an initial stage of a product; rapid scaling. IC services are critically important for startup's success because they ensure: the formation of price supply, selecting and training staff; customer development and testing hypothesis for a business idea, development and validating a minimum viable product; evaluating a market; selecting and testing a business model; developing a startup's plan; involving investments at various stages.

Potential of development of business entities contemplates the application of IC technologies of open innovations, which consists of the following stages: companies use ex-

ternal ideas and technologies in a business and enable other firms to use own ideas, which have not been brought into practice; combining internal and external developments. Directions of the interaction comprise: *from the outside to the inside* (obtaining new knowledge from external sources; forms of implementation: license agreements, acquisition of startups, corporate venture funds, crowd-sourcing, information platforms and networks); *from the inside to the outside* (deploying assets or projects outside a company; forms of implementation: selling licenses, spin-off companies); *mixed* (a corporation with partners through the creation of alliances). The implementation requires a professional approach to protection of intellectual property of participators.

Conclusions. IC as a type of consultancy on issues of innovative management is effective technology of managing development of business entities. Consulting services on development and implementation of an innovative business model conduce to the creation of pre-conditions for sustainable development of companies. IC increases the chances of going through a “death valley” and achieving desired goals. The application of a conception of open innovations for projecting consulting technologies of innovation commercialization is prospective.

Short abstract for an article

Abstract. The author has examined potential of innovative consultancy (IC) as technology for managing development of business entities. The author has specified the essence of IC and classified the main types of services. The article discloses the influence of IC on development of business entities, using examples of services of developing a business model for a functioning company and startup consultancy. The author has substantiated potential of applying the conception of open innovations in consulting technologies.

Key words: innovative consultancy, development, innovative process, startup, innovative business model, conception of open innovations.

Article details:

Received: 11 October 2018

Revised: 08 November 2018

Accepted: 21 November 2018

УДК 339.9

DOI: 10.31359/2411-5584-2018-35-4-99

О. В. МЕЛЕНЦОВА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
та економічних методів управління
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна, Україна, м. Харків
e-mail: omelentsova@karazin.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1276-633X>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ ГОСПОДАРСЬКИХ КОМУНІКАЦІЙ У ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ¹

Розкрито вплив суттєвих змін технологічного устрою в умовах цифрової економіки на перетворення складових комунікаційного процесу, системи правил його функціонування, механізму його впливу на розвиток господарських систем усіх рівнів. Визначено, що зміни соціальних форм простору і часу задають нові реалії господарських практик. Обґрунтовано, що масова самокомунікація, яка все більше стає драйвером сучасних господарських комунікацій, неоднозначно впливає на конституючі норми ринку: емпатію, деперсоніфіковану довіру, складний утилітаризм, цілераціональну поведінку.

Ключові слова: інформаційні господарські комунікації, масова самокомунікація, трансформація господарських комунікацій, цифрова економіка.

JEL Classification: A10.

Постановка проблеми. Комунікації традиційно визначають як процес обміну інформацією, окремі аспекти якого досліджують різні науки: філологія, політологія, психологія, соціологія, менеджмент, маркетинг, комп'ютерні науки. Цей феномен не входив у предметне поле економічної теорії. Разом із тим в умовах суттєвого перетворення господарської системи, що відтворюється в різних її проявах на основі трансформації технологічного устрою та комунікаційної революції, швидко змінилися інформаційні господарські комунікації, відносини, які в них втілюються, а відповідно, і система правил,

¹ © Меленцова О. В., 2018. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

що їх організовує, та їх роль в економічному розвитку. Світова економіка спільного користування становила у 2014 р. біля 15 млрд дол. і, за прогнозами PwC, до 2025 р. збільшиться у 22 рази та може сягнути 335 млрд дол. [1]. Економічний аналіз перетворень інституту інформаційних господарських комунікацій в умовах цифрової економіки є нагальною потребою теорії та практики сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження інформаційних господарських комунікацій знаходиться на етапі формування його методологічної основи. Значним внеском у цьому напрямі науки є праця відомого іспанського соціолога Мануеля Кастельса «Влада комунікацій» [2]. Вітчизняні та закордонні науковці обґрунтовують теоретичні засади економіки спільного користування (shared economy), відрядної економіки (gig economy), економіки на вимоги, орієнтованої на «попит» (on-demand economy), мережевої економіки, що базується на мережах рівний-рівному (peer economy), економіки натовпу (crowd economy) [3; 4; 5; 6]. Удосконалення методології економічних досліджень господарських комунікацій із залученням до її кола нової інституційної економіки, поведінкової економіки відкриває теоретично і практично значущі можливості усвідомлення нових траєкторій стійкого розвитку, виокремлення актуальних конкурентних переваг, зміцнення ринкових позицій у глобальному цифровому середовищі на основі аналізу інституту господарських інформаційних комунікацій: їх еволюції та сучасних властивостей.

Формулювання цілей. Метою статті є розгляд перетворень інституту інформаційних господарських комунікацій в умовах цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу. Технологічною основою перетворень господарських комунікацій є широке розповсюдження Інтернету та зростання кількості користувачів мережі (рис. 1).

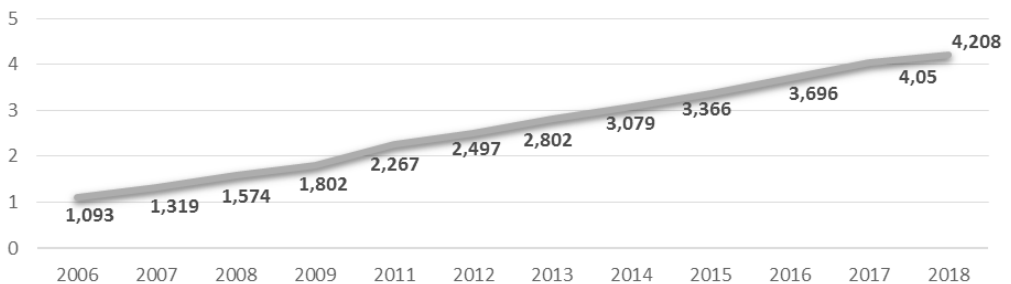

Рис. 1. Кількість користувачів Інтернету в світі (млрд осіб) [7].

За даними Євростату, за останні десять років на 40% зросла кількість осіб, які щоденно долучаються до інформації в Інтернеті, на 20% збільшилася

кількість осіб, що шукають інформацію в Інтернеті, підвищились покупки в Інтернеті на 50% [8] (рис. 2).

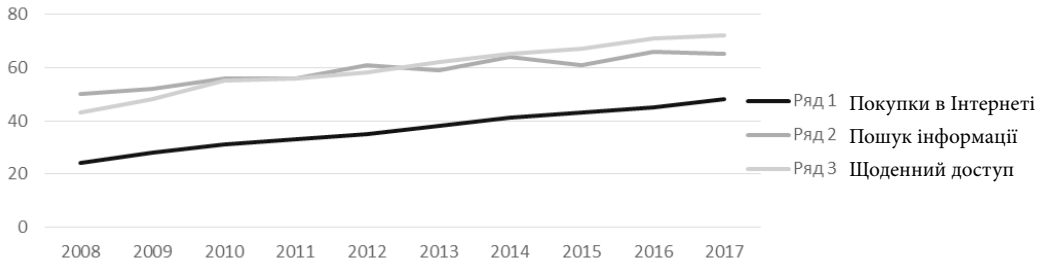

Рис. 2. Динаміка щоденного доступу, пошуку інформації про товари і послуги здійснення покупок в Інтернеті приватними особами в Євросоюзі [9].

Кількість регулярних користувачів Інтернету в Україні перевищує середньосвітові (рис. 3). Як підкреслює Т. В. Марусей, онлайн-торгівля є одним з найбільш динамічних ринків і входить у невелике число тих сегментів економіки, які продовжують рости та розвиватися, незважаючи на кризу, коливання валюти та інші проблеми, з якими країна зіткнулася в останні роки» [9].

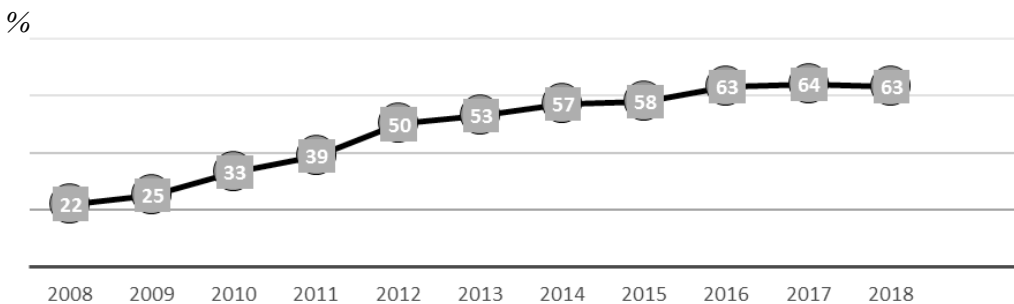

Рис. 3. Регулярні користувачі Інтернету (1 раз на місяць та частіше) в Україні в % [10].

Змінюються соціальні форми простору і часу, перетворюючись у простір потоків і миттєвий час. «Простір потоків належить до технічної та організаційної можливості практично одночасної взаємодії без перетину. Це також належить до можливості асинхронної взаємодії в обраний час на відстані», – відзначає М. Кастельс. «Відношення до часу визначається використанням

інформації і комунікаційних технологій в неослабній спробі скасувати час, заперечуючи послідовність; з одного боку, стискаючи час, з другого боку, змішуючи у випадковому порядку послідовність соціальних практик, включаючи минуле, сьогодні і майбутнє» [2, с. 52].

Забезпечуються можливості встановлення безпосередньої комунікації зі споживачем, гнучких виробничих систем, перенастроюваних під конкретне замовлення в реальному часі, розширюється потенціал форм прямого зв'язку між виробництвом і споживанням та узгодження інтересів між ними.

Із появою цифрових технологій ХХІ століття виробництво може знову орієнтуватися на задоволення потреб кожної конкретної людини, не роблячи нічого зайвого, створюються умови цифрової рівності в доступі до благ при максимальній їх різноманітності [4, с. 179].

Змінюються господарські комунікації. З'являється нова форма комунікації – масова самокомунікація. Вона взаємодіє з існуючими формами: міжособистісними і масовими комунікаціями, інтегруючись і просувуючись до їх конвергенції [2, с. 74].

Масова самокомунікація є мультимодальною, що дозволяє переформувувати її зміст завдяки безкоштовному вільному доступу до програмного забезпечення, все частіше розповсюджується бездротовими мережами. Зміст такої комунікації поповнюється користувачами, управляється користувачами, що стосується публікації повідомлень, і вибирається користувачами відповідно до отримання даних повідомлень «від багатьох до багатьох». Масові самокомунікації – це новий засіб комунікації, створений комп'ютерними мережами з цифровими компонентами, що останніми десятиліттями охоплює весь світ. Це звільнення від посередників в процесі передачі інформації: будь-який індивід, що має доступ до мережі Інтернет, може побудувати свою інформаційну систему [5]. У ХХІ ст. індивіди побудували власні системи масової самокомунікації, використовуючи продукти Інтернету і мобільного зв'язку: SMS, блоги, відеоблог, подкасти, вікі-сторінки і функції вираження схвалення/несхвалення опублікованого повідомлення натисненням на віджет («Like»). Файлообмінники і пірингові мережі («Peer-to-peer») сприяють циркуляції, змішуванню і переформатуванню будь-якої інформації [5]. «YouTube» – вебсайт, що дозволяє будь-якому індивіду або групі індивідів ділитися будь-якими відеофайлами, самостійно завантажуючи на нього власний вміст, став найпоширенішим засобом масової комунікації в світі. Горизонтальні мережі комунікації, побудовані навколо індивідуальних ініціатив, інтересів і бажань, мультимодальні та включають у себе безліч видів документів, від фотографій і масштабних проєктів на кшталт Вікіпедії (енциклопедія, що заповнюється користувачами) до музики, фільмів і мереж соціальних/політичних/релігійних активістів у вигляді форумів з відео-, аудіо- і текстовим змістом [5]. Електрон-

ні соціальні мережі (наприклад, глобальні MySpace, Facebook, Instagram) стають повсякденно обов'язковим елементом життя сотень мільйонів людей. Мережеві спільноти поширюються не тільки як віртуальна реальність, а й як явище, інтегроване в повсякденне реальне життя, що змінює і господарську діяльність.

За суб'єктами господарської комунікації в кіберпросторі можна класифікувати, за Ф. Котлером, як взаємодії:

- організації зі споживачем B2C,
- організації з організацією B2B,
- споживачів з організацією C2B,
- споживачів зі споживачами C2C [11, с. 49].

Це фундаментальна структура господарських комунікацій у цифровій економіці. На різних етапах господарського розвитку змінюється роль видів взаємодій інформаційної комунікації, що визначає її актуальну структуру, яка спочатку вибудовувалась на пріоритеті відносин B2B, потім B2C. Змінюються конституюючі норми господарської системи, а відносини C2C стають визначальними в господарській практиці.

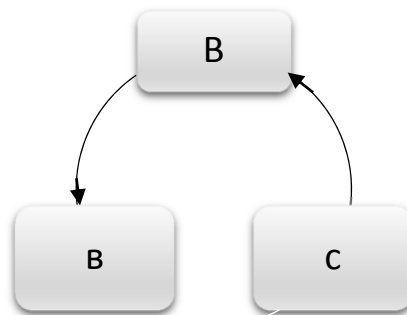

Рис. 4. Вектори визначальних інформаційних господарських комунікацій на етапі формування цифрової економіки

На першому етапі підприємець формує відносини в бізнес-середовищі, створює продукт і вибудовує відносини в кіберпросторі зі споживачем, орієнтуючись на задоволення його платоспроможних потреб (рис. 4). Інтернет допомагає компаніям діяти швидше, точніше, з меншими витратами, розширює рамки часу і простору, дозволяє кастомізувати і персоналізувати пропозицію. Організації відкривають web-сайти з метою поширення інформації та просування товарів і послуг. Вони використовують інтранет для полегшення внутрішньої комунікації між працівниками та екстранет для полегшення обміну даними, замовленнями і платежами з постачальниками і дистриб'юторами [6, с. 6].

Інформаційні господарські комунікації із залученням мережевих спільнот е-простору починають міняти конституюючі норми ринку, що на даному етапі виявляється в наростанні континууму потенційної свободи вибору. У мережевих е-спільнотах людина може отримати не тільки інформацію про предмет свого інтересу, а й про безліч альтернативних варіантів задоволення тієї або іншої потреби (незалежно від того, навмисно вона шукала ці альтернативи чи ні). Якщо раніше необхідно було докласти зусиль з пошуку варіантів, то зараз ці варіанти самі «знаходять» потенційного споживача [6, с. 89].

Зв'язки з клієнтами, їх цінності починають обумовлювати контакти з бізнес-партнерами. Все активніше розвивається зворотний зв'язок (від споживача до виробника). Починає змінюватися одна з конституюючих норм ринку – емпатія.

Із розвитком мережевих е-спільнот змінюється не сама суть, але механізм «роботи» норми емпатії: тепер споживач сам надає необхідну інформацію про свої бажання та потреби, що полегшує, прискорює і знижує витрати виробника [6, с. 89]. У звіті BrightEdge визначено, що 75% опитаних зізналися, що вважають за краще тих продавців, які збирають і використовують персональну інформацію для зручності покупця [13]. За даними GlobalWebIndex, 26,88% опитаних фахівців відзначили, що персоналізація є ключовим трендом на найближче майбутнє [14]. Мотивування користувачів до створення своїх профілів на сайті компанії або в мобільному додатку допомагає відстежити їх інтереси і запити, простіше готувати для них спеціальні пропозиції на основі отриманої інформації. Набагато дешевше таргетинг на вже лояльну аудиторію, ніж залучати нових користувачів (рис. 5).

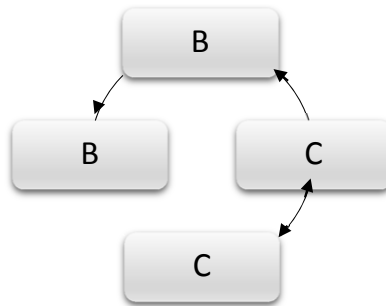

Рис. 5. Вектори визначальних інформаційних господарських комунікацій на етапі становлення цифрової економіки

Мережеві е-спільноти сприяють тому, що споживач, перш ніж вибудувати свої відносини і зв'язки з бізнесом, спілкується з іншими споживачами і, коригуючи свої цінності, відбирає на основі сформованих у С2С думок представників бізнес-середовища [6, с. 6].

Найважливішою конституюючою нормою, що регулює відносини між індивідами, є довіра. Довіра полягає в «очікуванні певних дій оточуючих, які впливають на вибір індивіда, коли індивід повинен почати діяти до того, як стануть відомими дії оточуючих» [12, с. 100]. На ринку взаємодія здійснюється з довірою в деперсоніфікованій формі, адже коло учасників угод не обмежене особисто знайомими людьми. Товар «говорить» сам за себе, репутація виробника є запорукою якості та надійності. Однак у глобалізованому світі товари все частіше підробляють, підвищуються витрати на ідентифікацію якості бажаного товару. Все це підриває довіру. Мережеві ж спільноти відновлюють норму довіри, персоніфікуючи «деперсоніфіковану» довіру в специфічній формі, довіру до обмеженого кола членів спільноти [6, с. 89]. Саме тому відносини С2С стають визначальними (рис. 6).

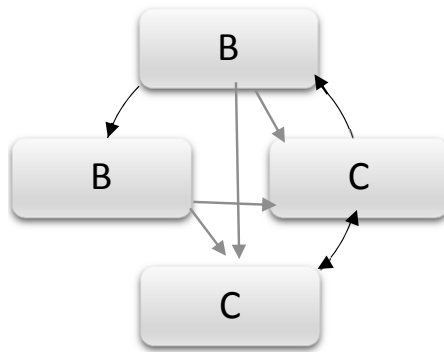

Рис. 6. Вектори визначальних інформаційних господарських комунікацій на етапі розвитку цифрової економіки

Крім того, змінюється і норма утилітаризму: нормою ринкової конституції, як підкреслює О. М. Олійник, є складний утилітаризм (максимізація індивідом своєї корисності на основі продуктивної діяльності) на протизвагу простому утилітаризму (прагнення індивіда максимізувати свою корисність поза зв'язком зі своєю продуктивною діяльністю) [12, с. 99]. Інформаційні технології та мережевий характер господарських відносин відтворюють цей інститут у специфічній формі: відбувається своєрідне повернення до простого утилітаризму, але якщо в первісному розумінні індивід міг максимізувати корисність без збільшення власної продуктивності тільки на шкоду іншим, у мережевій економіці така максимізація можлива за рахунок мережевих ефектів [6, с. 89].

Таким чином, одним із ключових трендів сучасності є індивідуалізація соціальних зв'язків і посилення ролі «слабких» зв'язків. Велику роль у формуванні та підтримці такої форми інформаційних господарських комунікацій

відіграють мережеві спільноти. Їх розвиток сприяв становленню корпоративної і професійної мережевої комунікації, оскільки люди стали об'єднуватися на основі спільних інтересів. Передумовами до цього послужили: прискорений розвиток технологій і мультимедіа, зростання невизначеності економічної системи, необхідність прискорення господарських процесів і посилення значення інформації як стратегічного ресурсу сучасної економіки. Разом з тим єдине інформаційне поле розпадається на окремі складові, в кожній з яких довіра між його учасниками вище ніж за її межами, інформація відбирається і формуються свій погляд на реальність, своє розуміння істини.

Разом з тим відбувається руйнування істини, що виявляється як сукупність чотирьох взаємопов'язаних тенденцій:

- зростає незгода з фактами і аналітичними інтерпретаціями фактів і даних;
- нівелюються межі між думкою і фактом;
- збільшується вплив думок і особистого досвіду на факт;
- знижується довіра до випробуваних джерел фактичної інформації [15].

Ці тенденції мають багато причин, але актуальними з огляду впливу на прийняття господарських рішень є:

- зміни в інформаційній системі, включаючи соціальні медіа і 24-годинний цикл новин;
- когнітивна упередженість;
- зниження медіа-грамотності й критичності мислення;
- зростання конкуренції.

До цих реалій необхідно адаптувати менеджмент загалом і адміністрування господарських комунікацій зокрема.

Висновки. Ключовим драйвером трансформації господарських комунікацій є зміна їх актуальної структури, конституюючих ринкових норм. Перетворення в Інтернет-середовищі, розвиток всієї Інтернет-спільноти, який у результаті привів до формування Інтернету нового покоління – збільшення можливості реальної участі користувачів у формуванні змісту віртуального простору: якщо на самому початку творцями дискурсу були самі учасники і власне дизайнери цих спільнот, початковим інтересом яких був сам процес, технологія та життєдіяльність спільнот, то поступово поряд із поширенням явища і залученням широких мас дискурс став набувати менш технологічного і більш господарсько-конкурентного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Satopaa V., Mehrotra P. Disrupting business models is not enough. We need tech innovation too. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/03/sharing-economy-product-innovation-balance-disruption> (дата звернення: 08.10.2018).

2. Кастельс М. Власть коммуникаций. Москва: Изд. дом ВШЭ, 2016. 564 с.
3. Rinne A. What exactly is the sharing economy? URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/12/when-is-sharing-not-really-sharing> (дата звернення: 08.10.2018).
4. Бондаренко В. М. Структурная модернизация в условиях формирования цифровой экономики. *МИР (Модернизация. Инновации. Развитие)*. 2018. Т. 9. №2. С. 172–191.
5. Бобова Л. А. Механизмы социальной консолидации в сетевом обществе. *Вестник МГИМО Университета*. 2014. Т. 35, №2. URL: <https://cyberleninka.ru/journal/n/vestnik-mgimo-universiteta> (дата звернення: 08.10.2018).
6. Коломієць Г. М., Єщенко Є. О., Меленцова О. В. Мережеві спільноти електронного простору – глобальний наратив сучасного господарства: монографія. Харків: МОНОГРАФ, 2018. 133 с.
7. World internet usage and population statistics – update. URL: <http://www.internet-worldstats.com> (дата звернення: 08.10.2018).
8. Базы даних Євростат. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (дата звернення: 24.10.2018).
9. Марусей Т. В. Основні тенденції розвитку ринку електронної комерції в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 14. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/144.pdf (дата звернення: 08.10.2018).
10. В Украине возросло количество пользователей интернета. Вересень. URL: <https://news.finance.ua/ru/news/-/434567/v-ukraine-vozroslo-kolichestvo-polzovatelej-interneta> (дата звернення: 08.10.2018).
11. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 464 с.
12. Олейник А. Н. Институциональная экономика. Москва: ИНФРА, 2013. 416 с.
13. 2018 Future of Marketing and AI Survey. URL: <https://videos.brightedge.com/research-report/brightedge-2018-future-of-marketing-and-ai-survey.pdf> (дата звернення: 08.10.2018).
14. Consumer Personalization is The Most Important Big Trend in Digital Marketing With a Rate of 28.66%, 2018. URL: <https://digitalmarketingcommunity.com> (дата звернення: 08.10.2018).
15. Kavanagh J., Rich M. D. Truth Decay in public discourse and how to fight it. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/05/truth-decay-in-public-discourse-and-how-to-fight> (дата звернення: 08.10.2018).

REFERENCES

1. Satopaa, V., & Mehrotra, P. (2018). *Disrupting business models is not enough. We need tech innovation too*. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2018/03/sharing-economy-product-innovation-balance-disruption>.
2. Kastels, M. (2016). *Vlast komunikatsiy [Power of communications]*. Moskva: Izd. dom VSHEH [in Russian].
3. Rinne, A. (2017). *What exactly is the sharing economy?* Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2017/12/when-is-sharing-not-really-sharing>.
4. Bondarenko, V. M. (2018). *Strukturnaya modernizatsiya v usloviyah formirovaniya tsifrovoy ekonomiki [Structural modernization in the formation of a digital economy]*.

- MIR (Modernizatsiya. Innovatsii. Razvitie) – MID (Modernization. Innovations. Development)*, 9(2), 172-191 [in Russian].
5. Bobova, L. A. (2014). *Mehanizmyi sotsialnoy konsolidatsii v setevom obschestve* [Mechanisms of social consolidation in the network society]. *Vestnik MGIMO-Universiteta – MGIMO Review of International Relations*, 35(2). Retrieved from <https://cyberleninka.ru/journal/n/vestnik-mgimo-universiteta> [in Russian].
 6. Kolomiets, H. M., Yeshchenko, Ye. O., & Melentsova, O. V. (2018). *Merezhevi spilnoty elektronnoho prostoru – hlobalnyi naratyv suchasnoho hospodarstva* [Networking community of electronic space is a global narrative of a modern economy]. Kharkiv: MONOHRAF [in Ukrainian].
 7. World internet usage and population statistics – update. (n.d.). Retrieved October 08, 2018, from <http://www.internetworldstats.com>.
 8. Bazy danykh Yevrostat [Eurostat databases]. (n.d.). Retrieved October 08, 2018, from <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
 9. Marusei, T. V. (2018). *Osnovni tendentsii rozvytku rynku elektronnoi komertsii v Ukraini* [Main tendencies of development of e-commerce market in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo – Economics and Society*, 14. Retrieved from http://economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/144.pdf [in Ukrainian].
 10. *V Ukraine vozroslo kolichestvo polzovateley interneta* [The number of Internet users has increased in Ukraine]. (2018, September 16). Retrieved from <https://news.finance.ua/ru/news/-/434567/v-ukraine-vozroslo-kolichestvo-polzovatelej-interneta> [in Ukrainian].
 11. Kotler, F. (2006). *Marketing menedzhment* [Marketing Management]. SanktPeterburg: Piter [in Russian].
 12. Oleynik, A. N. (2013). *Institutsionalnaya ekonomika* [Institutional economy]. Moskva: INFRA. [in Russian].
 13. 2018 Future of Marketing and AI Survey. (n.d.). Retrieved October 08, 2018, from <https://videos.brightedge.com/research-report/brightedge-2018-future-of-marketing-and-ai-survey.pdf>.
 14. Consumer Personalization is The Most Important Big Trend in Digital Marketing With a Rate of 28.66%, 2018. (n.d.). Retrieved October 08, 2018, from <https://digitalmarketingcommunity.com>.
 15. Kavanagh, J., & Rich, M. D. (2018). *Truth Decay in public discourse and how to fight it*. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2018/05/truth-decay-in-public-discourse-and-how-to-fight>.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2018 р.

Стаття пройшла рецензування 14.11.2018 р.

Стаття рекомендована до опублікування 15.11.2018 р.

О. В. МЕЛЕНЦОВА

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории и экономических методов управления Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, Украина, г. Харьков

ТРАНСФОРМАЦИЯ ИНСТИТУТА ХОЗЯЙСТВЕННЫХ КОММУНИКАЦИЙ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Раскрыто влияние существенных изменений технологического уклада в условиях цифровой экономики на преобразование составляющих коммуникационного процесса, системы правил его функционирования, механизма его влияния на развитие хозяйственных систем всех уровней. Определено, что изменения социальных форм пространства и времени задают новые реалии хозяйственных практик. Обосновано, что массовая самокоммуникация, которая все больше становится драйвером современных хозяйственных коммуникаций, неоднозначно влияет на конституирующие нормы рынка: эмпатию, персонифицированное доверие, сложный утилитаризм, целерациональное поведение.

Ключевые слова: информационные хозяйственные коммуникации, массовая самокоммуникация, трансформация хозяйственных коммуникаций, цифровая экономика.

O. V. MELENTSOVA,

Ph.D., Associate Professor of the Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine, Kharkiv

TRANSFORMATION OF THE INSTITUTION OF ECONOMIC COMMUNICATIONS IN THE DIGITAL ECONOMY

Problem setting. Communications are traditionally referred to as a process of exchanging information, some aspects of which are researched by various sciences. This phenomenon has not been a part of the subject field of economics. Simultaneously, under conditions of the significant transformation of an economic system manifesting in different forms, information economic communications and relations embodied in them, as well as a system of rules organizing these communications and their role in economic development have been rapidly changed.

Recent research and publication analysis. Researching information economic communications is at a stage of the formation of its methodological basis. Improving methodology of scientific research of economic communications and involving new institutional and behavioural economies in this process create theoretically and practically significant opportunities for perception of new trajectories of sustainable development, indication of actual competitive advantages, and strengthening market positions in the global digital environment through analysing the institution of economic information communications.

Paper objective. The article objective is to consider transformations of the institution of information economic communications under conditions of the digital economy.

Paper main body. The multi-modal nature of mass self-communication enables to reformat the content of mass self-communication through free access to software. Com-

munities of network media play the significant role in the formation and maintaining such form of information economic communications. Development of these communities has fostered establishing corporate and professional network communication owing to gathering people with similar interests. A single information area falls into particular components. Trust between participators is higher within each of these components than outside them. The participators select information and form own views on the reality and own understanding the truth.

Conclusions. Transformations within the Internet and development of the entire Internet community have resulted in the formation of a new generation of the Internet. This increases opportunities of real participation of consumers in the formation of the content of the virtual space. Gradually, due to expansion of the phenomenon and involving a large number of people, the discourse has begun to be less oriented towards technological issues and more oriented towards issues of the economy and competition.

Short abstract for an article

Abstract. The author has ascertained that considerable changes of the techno-economic paradigm facilitate transformations of components of a communication process, a system of rules underlying its function, and a mechanism of its influence on development of economic systems of all levels. Changes of social forms of space and time stipulate new realities of economic practices. The author has substantiated that mass self-communication becomes forcing power for contemporary economic communications and ambiguously influences constituent norms of a market: empathy, depersonalized trust, complicated utilitarianism, and purposeful rational behaviour.

Key words: information economic communications, mass self-communication, transformation of economic communications, digital economy.

Article details:

Received: 16 October 2018

Revised: 14 November 2018

Accepted: 15 November 2018

УДК 330.34

DOI: 10.31359/2411-5584-2018-35-4-111

А. О. ЧЕРНЯЄВА

кандидат економічних наук, доцент
кафедри економічної теорії
та міжнародної економіки
Харківського інституту фінансів
Київського національного
торговельно-економічного університету,
Україна, м. Харків
e-mail: canna2501@gmail.com
ResearcherID: [http://www.researcherid.com/
rid/O-2760-2016](http://www.researcherid.com/rid/O-2760-2016)

СТАЛИЙ РОЗВИТОК: КАТЕГОРІАЛЬНИЙ РЯД ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ¹

У статті на основі розкриття змісту та взаємозв'язку категорій «сталий розвиток», «економічний розвиток» та «економічне зростання» проаналізовано проблеми переходу України до моделі збалансованого розвитку. Визначено головні перешкоди та обмеження гармонійного суспільного прогресу в Україні. Доведено методологічну роль концепції сталого розвитку у триєдності людини, економіки та природи щодо розв'язання суперечності «збільшення потреб людини – скорочення природних ресурсів», визначення пріоритетів економічної політики держави.

Ключові слова: сталий розвиток, економічний розвиток, економічне зростання, багатство, суспільство, природа.

JEL Classification: O10, O40, R11.

Постановка проблеми. Останнє десятиріччя характеризується зміною уявлень про місце та взаємодію суспільства, економіки та природи, змі-

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Фінансово-економічний потенціал сталого розвитку в умовах сучасних тенденцій світового господарства та викликів глобалізації» (№ державної реєстрації 0118U006594).

© Черняєва А. О., 2018. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

щенням акцентів у бік їх триєдності, що викликано численними екологічними та соціально-економічними проблемами на шляху до прогресу, усвідомленням безперспективності традиційної моделі економічного розвитку. Ці зміни стали основою визнання теорії сталого розвитку як методологічного фундаменту формування державної ідеології та політики соціально-економічного розвитку, а не виключно зростання, та практичного впровадження її принципів, відображених у концептуальних стратегічних документах світового значення та державних нормативно-правових актах розвинутих країн світу.

Тому є актуальним визначення передумов соціально-економічного прогресу на основі вивчення категоріального ряду концепції сталого розвитку, сучасної наукової думки у контексті українських реалій. Соціально-економічні трансформації, притаманні сьогоденню країни, вимагають використання результатів досліджень науковців щодо змісту, чинників, напрямів та наслідків сталого розвитку з метою розроблення інструментарію державного регулювання процесами, життєво важливими для стабільного функціонування економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних та зарубіжних науковців досліджують концептуальні засади сталого розвитку, основні його чинники та перешкоди, напрями практичної реалізації, а саме: О. Ареф'єва [1], Л. Бабич [2], Н. Бібік [3], О. Бізаркіна [4], І. Бистряков [5], І. Буян [6], І. Вахович [7], Ю. Генералова [8], Н. Демченко [9], І. Заєць [10], С. Козаченко [11], Л. Корнійчук [12], С. Лісовський [13], Р. Лукас [14], Л. Любохинець [2], Ю. Овсієнко [4], Ж. Палієнко [11], П. Ромер [15], Л. Руденко [13], Н. Сухова [4], С. Тхор [16], Л. Федюк [11], Н. Флуд [17], М. Хвесик [5], О. Шнипко [2].

Але недостатньо вивченим є категоріальний ряд концепції та умови впровадження її принципів у практику державного регулювання економіки України у період сучасних соціально-економічних та політичних трансформацій.

Формулювання цілей. На основі аналізу змістовних особливостей та взаємозв'язку категорій сталого розвитку, економічного розвитку та економічного зростання розкрити принципи концепції сталого розвитку та обґрунтувати необхідність і напрями їх реалізації в економічній політиці держави, спрямованій на забезпечення збалансованого розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу. Вперше термін «сталий розвиток» з'явився в публікації Міжнародної спілки охорони праці та природних ресурсів у 1980 р., який визначався як «інтеграція збереження (охорони праці) та розвитку для забезпечення такої зміни планети, яке здатне забезпечити безпечне виживання та благополуччя всіх людей» [17, с. 19]. Однак масового поширення цей термін отримав після опублікування у 1987 р. доповіді «Наше

спільне майбутнє» Комісії ООН по навколишньому середовищу та розвитку, що очолювала прем'єр-міністр Норвегії Г. Х. Брутланд, яка визначила його як «такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але й не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [17, с. 20]. За даними означеної Комісії, 82 країни у світі впроваджують або вже запровадили стратегію сталого розвитку, що становить 42% всіх країн світу та 79% країн, щодо яких є інформація, серед них переважно країни Західної Європи, Азії та Африки [3].

В історичному аспекті ця теорія почала розглядатися через призму соціоекологіоекономічного розвитку, базовими поняттями якого стало усвідомлення єдності природи, суспільства та економіки. Ряд науковців, серед яких: Ю. В. Овсієнко, О. М. Бізяркіна, Н. Н. Сухова, уточнюють розуміння категорії «сталий розвиток» через його стратегічну направленість на досягнення гармонії між людьми, а також між суспільством та природою. Виходячи з цього, за їх розумінням сталий розвиток – це такий розвиток єдиної системи «природа та людина», обидві складові якої співіснують за принципом симбіозу, що забезпечує, з одного боку, покращення якості життя людей, з другого – якості навколишнього середовища, що приводить до підвищення стійкості цієї системи протягом необмежено тривалого періоду часу» [4, с. 29]. Основними висновками вчених є те, що не можна відокремлювати пріоритети розвитку жодної складової концепції через те, що основним принципом її існування стає триєдність, а сталість може бути досягнута лише шляхом гармонійного поєднання потенціалів економіки, природи та суспільства. Тому важливим завданням цієї теорії стає пошук оптимальності внеску кожної складової в досягнення сталого розвитку країни в цілому та регіону зокрема. Центральним ланцюгом, що визначає характер та темп руху в цьому напрямі, є знання та наука. Так розуміє природу економічного зростання й П. Ромер [15]. Р. Лукас визначає чинником економічного росту накопичення людського капіталу [14]. Саме тому розвиток техніки та технології, використання інноваційних підходів до виробництва в контексті сталого розвитку вимагають від роботодавців здійснювати підготовку робітничих кадрів, кваліфікація та професіоналізм яких повинні відповідати складності виконуваних робіт. Причому навчання повинно мати відповідну методичну базу, технічне оснащення для демонстрації методів та прийомів праці, підготовлених фахівців виробничого навчання, що досягається розвитком системи професійно-технічної та вищої освіти, яка продукує практично направлені знання.

В основу концепції сталого розвитку покладено безліч різномірних моделей, теорій, концепцій, сутність та зміст яких, а також нагальні потреби сучасності й людства обумовили когнітивне сприйняття актуальності та

своєчасності її прийняття та впровадження. Як зазначає І. М. Вахович, «на сучасному етапі Україні необхідно вибирати шлях свого розвитку, який забезпечить високий розвиток економічної системи, належний рівень життя та екологічну безпеку» [7, с. 21]. Учений пропонує як базовий для реалізації концепції сталого розвитку прийняти соціоцентричний підхід, який характеризується такими принципами: відповідальністю, рівністю, дво-векторністю, безпекою, справедливістю, розширенням потреб людини, територіального управління економікою, інноваційністю, узгодженістю інтересів людини з інтересами суспільства, співробітництва, інституціоналізму. Серед запропонованих принципів простежується необхідність регіонального розмежування менеджменту, що вимагає вибудовування теоретичних аспектів, проведення діагностування та розробки пропозицій щодо регіонального контексту формування й розвитку робітничих кадрів.

За визначенням вітчизняних науковців, сталий розвиток – це «збалансований економічний, соціальний та екологічний розвиток на основі сталого використання ресурсів планети Земля» [13].

У контексті теорії сталості розглядається два підходи до економічного зростання [16]:

- перший пов'язаний із проведенням прикладних досліджень темпів економічного зростання, виявленням джерел його виникнення та оцінками чинників, що його викликають та супроводжують;

- другий направлений на аналіз умов довгострокової рівноваги та сталого економічного розвитку, виявлення критеріїв його оптимальності.

Тобто перший підхід спирається на чинники економічного зростання, другий – фактори економічного розвитку.

Слід розмежувати такі поняття, як «розвиток» та «зростання». В тлумачних словниках розвиток трактується як процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого. Під зростанням розуміють процес економічного вибору в системі «обмежені ресурси – необмежені суспільні потреби». В цьому контексті відокремлюють два основних чинники економічного зростання:

- сукупність факторів, які знаходяться у сфері виробництва (обладнання, будинки й споруди, природні ресурси, транспортні засоби тощо);

- сукупність соціально-економічних умов, законів, принципів, методів, норм правил [6].

Ю. В. Генералова [8] здійснила спробу систематизувати наявні в історії економічної думки підходи до економічного зростання й охарактеризувати кожний із них з точки зору сучасної парадигми економічної теорії. Так, меркантилісти вбачали багатство у сріблі і золоті, які примножуються зав-

дяки продуктивній праці. При цьому перші місця належали зовнішній торгівлі та переробній промисловості, а видобувна промисловість та сільське господарство розглядалися як другорядні види економічної діяльності. Іншої точки зору додержувалися фізіократи, які центр своїх досліджень перенесли на сільське господарство, вважаючи його основним чинником економічного зростання. Більш глибокі наукові дослідження здійснено представниками класичної школи політичної економії. Так, А. Сміт уважав, що багатство зростає виробництвом, а вільна від державного втручання економіка розвиватиметься, причому шляхом збільшення продуктивності праці. Дж. С. Мілль стверджував, що в розвинутих країнах немає потреби збільшувати виробництво – на перше місце виходить проблема розподілу національних доходів. Критичний підхід до капіталізму належить прибічникам соціалізму, представником якого виступав К. Маркс, визначаючи безплідність капіталу самого по собі. Тільки праця з використанням капіталу та землі здатна виробляти цінність [8]. Слід підкреслити, що суспільний вибір на користь задоволення потреб будь-якою ціною призводить до поглиблення суперечності «збільшення потреб людини – скорочення природних ресурсів», наслідками якого є втрати соціальної стабільності та екосистеми.

Представники теорії людського капіталу стверджують, що економіка розвиватиметься за умови розвитку системи освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, тобто тих сфер економіки країни, які забезпечують нормальний відтворювальний процес людини. Підвищення рівня економічного розвитку в сучасних умовах залежить від якості людського капіталу, що визначається досягнутим рівнем знань, кваліфікації, вмінням працювати, здатністю забезпечувати інноваційний розвиток продуктивних сил [18].

У контексті концепції інтелектуального капіталу формування професійних кадрів, винахідницька діяльність, творчість та інноваційність, що супроводжують створення нематеріальних продуктів, – єдиний шлях у перенасиченому матеріальними благами суспільстві зберегти існуючу екосистему шляхом винаходження економічних та екологічно небезпечних й природоохоронних технологій виробництва.

Особливої уваги заслуговує модель «Лукаса–Ромера», авторами якої є лауреати Нобелівської премії з економіки П. Ромер (2018) та Р. Лукас (1995), який, як і П. Ромер, є засновником нової теорії економічного зростання. Відповідно до цієї моделі основним фактором економічного зростання є збільшення інвестицій у НДДКР та у людський капітал. Основні постулати моделі такі:

– одним із найважливіших факторів економічного зростання є технологічні зміни;

- технологічні зміни відбуваються завдяки цілеспрямованій діяльності людей, що реагують таким чином на виникнення ринкових стимулів;
- створення нових технологій еквівалентне постійним витратам виробництва, при цьому подальше використання цих технологій не потребує додаткових витрат з боку виробника.

У межах моделі окреслюється й роль освіти: економічне зростання забезпечується не приростом показника освіти, а досягнутим рівнем. Існує тісний зв'язок між показником рівня грамотності населення та інвестиціями, які, у свою чергу, суттєво впливають на темпи економічного зростання [2; 14; 15].

Прогнозування економічного розвитку країни на основі визначення його оптимальної моделі дає можливість простежити специфіку економічної динаміки, ступінь її відхилення від рівня країн-лідерів, а також тенденції спрямованості економічного розвитку цієї країни [19].

В Україні перехід до концепції сталого розвитку був визначений Концепцією сталого розвитку населених пунктів, затвердженою Постановою Верховної Ради України № 1359-XIV від 24.12.1999 р. [20], Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2015 р., затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 21.08.2006 р. № 1001 [21]. Сучасне державне регулювання економічного розвитку спирається на Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 р., затверджену постановою Кабінету міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 [22]; Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», затверджену Указом Президента України від 12 червня 2015 р. № 5/2015 [23]. Але, як слушно зазначає І. Заєць, концепція сталого розвитку майже не відображена в програмах розвитку України та є маловідомою серед політичних і бізнесових кіл. «В Україні продовжується практика розгляду і прийняття економічних, соціальних і екологічних рішень без необхідного їх поєднання в єдину комплексну систему на основі перспективної та збалансованої стратегії розвитку країни. Переважає вузькогалузевий і тимчасовий підхід, досі відсутнє прогнозування наслідків ухвалених рішень у майбутньому. Відсутність активної позиції та рішучих і осмислених дій влади у напрямі впровадження принципів сталого розвитку ставить під сумнів не лише компетентну участь держави в міжнародних заходах в цій сфері та її міжнародну репутацію, а й зрілість керівної еліти України для розв'язання проблем XXI століття» [7].

До факторів, що перешкоджають переходу України до моделі збалансованого розвитку, належать: високий рівень антропогенного навантаження на певні регіони та значне забруднення навколишнього середовища; незба-

лансована структура економіки, яка має значний відсоток експорту добувної промисловості; нерівномірність регіональної концентрації виробництва; низький рівень конкурентоспроможності країни на міжнародних ринках; негативні тенденції міжнародної економічної спеціалізації країни; дефіцит та нерівномірність розподілу окремих видів природних ресурсів у межах території [16]. Суттєво обмежують можливості гармонійного суспільного розвитку відсутність консолідації української нації, необхідність гальмування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки; відсутність чітких стратегічно спрямованих орієнтирів розвитку як країни в цілому, так і окремих сфер господарювання; відставання техніко-технологічного забезпечення майже у всіх сферах економіки, особливо у сільському господарстві; відсутність пріоритету освіти й науки, професіоналізму й компетенції, національної культури; відсутність політичної волі у державної влади; високий рівень злочинності та корупції; недосконалість правового поля сталого економічного розвитку; відсутність впливу громадських об'єднань на політичне та економічне життя суспільства [11]. На подолання перешкод та обмежень збалансованого економічного, суспільного та екологічного розвитку повинна бути спрямована економічна політика держави, концептуальними засадами якої є принципи сталого розвитку.

Висновки. Таким чином, сталий розвиток характеризують категорії, які мають як загальні риси, так і змістовні особливості. По-перше, слід розрізняти поняття економічного розвитку, змістом якого є соціально-економічні зміни, якісні трансформації, що притаманні суспільству у певний період часу, та економічного зростання, яке характеризується кількісними показниками, насамперед тими, що розкривають макроекономічні результати національної економіки та їх динаміку. Сталий розвиток характеризується збалансованим економічним розвитком як єдністю економічного зростання, стабільності суспільства та екологічного середовища його життєдіяльності. По-друге, орієнтація на економічне зростання без урахування суспільних та екологічних факторів та наслідків призводить до поглиблення суперечності «збільшення потреб людини – скорочення природних ресурсів». Її подоланню сприяє впровадження в економічну практику суспільства принципів сталого розвитку. По-третє, сучасний стан національної економіки суттєво обмежує можливості гармонійного розвитку суспільства як системи «економіка – суспільство – природа». Створення необхідних передумов збалансованого розвитку є одним із найважливіших завдань української держави, економічна політика якої повинна спиратися на концептуальні засади теорії сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ареф'єва О. В., Шнирко О. С. Суперечності розвитку як основне джерело загрози безпеці рівноваги економічних систем. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 3 (57). С. 57–64.
2. Бабич Л. М., Любохинець Л. С. Сучасні підходи аналізу модифікацій моделей економічного зростання за умов розвитку нової економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 4. Т. 1. С. 116–122.
3. Бібік Н. В. Індикатори сталого розвитку – міжнародна практика та українські реалії. *Науковий вісник Полтавського національного технічного університету «Економіка і регіон»*. 2009. № 2 (21). С. 43–48.
4. Бизяркина Е. Н., Овсиенко Ю. В., Сухова Н. Н. Устойчивое развитие: концепция и стратегические ориентиры. *Экономика и математические методы*. 2007. Т. 43. № 4. С. 23–33.
5. Бистряков І., Хвесик М. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України. *Економіка України*. 2012. № 6. С. 4–12.
6. Буян І. Економічне зростання: суть, соціальні передумови та наслідки. *Вісник ТАНГ*. 2005. № 2. С. 9–26.
7. Вахович І. М. Теоретичні засади формування моделі сталого розвитку суспільства. *Науковий вісник Волинського національного університету*. 2009. № 15. С. 17–27.
8. Генералова Ю. В. Методологія дослідження тенденцій економічного зростання. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 1 (55). С. 3–10.
9. Демченко Н. Концепція сталого розвитку в дзеркалі глобалізації. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 11. Ч. 1. С. 14–18.
10. Заєць І. Про інституційне забезпечення сталого розвитку України. *Відповідальна економіка: науково-популярний альманах*. 2010. Вип. 2. С. 32–35.
11. Козаченко С. В., Палієнко Ж. В., Федюк Л. Г. Наукові передумови розробки концепції гармонійного суспільного розвитку. *Стратегія розвитку України*. 2007. № 1-2. С. 7–15.
12. Корнійчук Л. Економічне зростання і сталий розвиток. *Економіка України*. 2008. № 3. С. 84–91; № 4. С. 82–90.
13. Лісовський С. А., Руденко Л. Г. Концепція сталого (збалансованого) розвитку та її сприйняття в Україні. *Український географічний журнал*. 2005. № 4. С. 3–10.
14. Lucas R. E. On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*. 1988. Vol. 22. № 1. P. 3–42.
15. Romer P. Increasing Returns and Long Run Growth. *Journal of Political Economy*. 1986. Vol. 94. P. 1002–1037.
16. Тхор С. А. Проблемы формирования модели устойчивого экономического развития. *Вісник СХУ*. 2006. № 5. С. 206–210.
17. Флуд Н. А. Как измерить «устойчивость развития». *Вопросы статистики*. 2006. № 10. С. 19–29.
18. Дрозач М. Професійне навчання персоналу на виробництві: перспективи інноваційного розвитку. *Україна: аспекти праці*. 2011. № 6. С. 35–38.
19. Цимба Т. Є. Дослідження економічних систем та моделювання їх розвитку. *Регіональні перспективи*. 2003. № 7–8 (32–33). С. 18–22.

20. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова Верховної Ради України від 24.12.1999 р. № 1359-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua> (дата звернення: 08.10.2018).
21. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2006 р. № 1001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF> (дата звернення: 08.10.2018).
22. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. URL: <http://search.ligazakon.ua> (дата звернення: 08.10.2018).
23. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 червня 2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 08.10.2018).

REFERENCES

1. Arefieva, O. V., & Shnytko, O. S. (2006). Superechnosti rozvytku yak osnovne dzherele zahrozy bezpetsi rivnovahy ekonomichnykh system [Controversy of development as the main source of the threat to security of the balance of economic systems.]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 3(57), 57–64 [in Ukrainian].
2. Babych, L. M., & Liubokhynets, L. S. (2009). Suchasni pidkhody analizu modyifikatsii modelei ekonomichnoho zrostantia za umov rozvytku novoi ekonomiky [Modern approaches to the analysis of modifications of models of economic growth in the conditions of the new economy]. *Visnyk khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University*, 4(1), 116–122 [in Ukrainian].
3. Bibik, N. V. (2009). Indykatory staloho rozvytku – mizhnarodna praktyka ta ukrainianski realii [Indicators of sustainable development – international practice and Ukrainian realities.]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Economika i rehion» – Scientific herald of Poltava National Technical University "Economics and region"*, 2(21), 43–48 [in Ukrainian].
4. Bizyarkina, E. N., Ovsienko, Yu. V., & Suhova, N. N. (2007). Ustoychivoe razvitie: kontseptsiya i strategicheskie orientiry [Sustainable Development: Concept and Strategic Reference]. *Ekonomika i matematicheskie metody – Economics and mathematical methods*, 43(4), 23–33 [in Russian].
5. Bystriakov, I., & Khvesyuk, M. (2012). Paradyhmalnyi pohliad na kontsept staloho rozvytku Ukrainy [Paradigmatic view on the concept of sustainable development of Ukraine.]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 6, 4–12 [in Ukrainian].
6. Buian, I. (2005). Ekonomichne zrostantia: sut, sotsialni peredumovi ta naslidky [Economic Growth: Essence, Social Preconditions and Consequences]. *Visnyk TANH – TANE Journal*, 2, 9–26 [in Ukrainian].
7. Vakhovych, I. M. (2012). Teoretychni zasady formuvannia modeli staloho rozvytku suspilstva [Theoretical principles of forming a model of sustainable development of society. Scientific herald of Volyn National University]. *Naukovyi visnyk Volynskoho*

- natsionalnoho universytetu – Scientific herald of Volyn National University, 15, 17–27 [in Ukrainian].*
8. Heneralova, Yu. V. (2006). Metodolohiia doslidzhennia tendentsii ekonomichnoho zrostantia [Methodology for studying the trends of economic growth.]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy, 1(55), 3–10 [in Ukrainian].*
 9. Demchenko, N. (2012). Kontsepsiia staloho rozvytku v dzerkali hlobalizatsii [Concept of sustainable development in the mirror of globalization.]. *Ekonomichniy analiz – Economic analysis, 11(1), 14–18 [in Ukrainian].*
 10. Zaiets, I. (2010). Pro instyutysiine zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy [On Institutional Provision of Sustainable Development of Ukraine.]. *Vidpovidalna ekonomika: naukovo-populiarnyi almanakh – Responsible Economics: A popular science almanac, 2, 32–35 [in Ukrainian].*
 11. Kozachenko, S. V., Paliienko, Zh. V., & Fediuk, L. H. (2007). Naukovi peredumovy rozrobky kontsepsii harmoniinoho suspilnoho rozvytku [Scientific preconditions for the development of the concept of harmonious social development.]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy – Strategy of development of Ukraine, 1-2, 7–15 [in Ukrainian].*
 12. Korniiichuk, L. (2008). Ekonomichne zrostantia i stalyy rozvytok [Economic growth and sustainable development.]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy, 3-4, 82-90 [in Ukrainian].*
 13. Lisovskiy, S. A., & Rudenko, L. H. (2005). Kontsepsiia staloho (zbalansovanoho) rozvytku ta yii spryiniattia v Ukraini [The concept of sustainable (balanced) development and its perception in Ukraine.]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal – Ukrainian Geographic Journal, 4, 3–10 [in Ukrainian].*
 14. Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics, 22(1), 3-42.*
 15. Romer, P. (1986). Increasing Returns and Long Run Growth. *Journal of Political Economy, 94, 1002–1037.*
 16. Thor, S. A. (2006). Problemy formirovaniya modeli ustojchivogo ekonomicheskogo razvitiya [Problems of forming a model of sustainable economic development.]. *Visnyk SNU – Newsletter of the SNU, 5, 206–210 [in Russian].*
 17. Flud, N. A. (2006). Kak izmerit «ustojchivost razvitiya» [How to measure the "sustainability of development"]. *Voprosy statistiki – Statistics Issues, 10, 19–29 [in Russian].*
 18. Drozach, M. (2011). Profesiine navchannia personalu na vyrobnytstvi: perspektyvy innovatsiinoho rozvytku [Professional training of personnel at work: perspectives of innovative development.]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of labor, 6, 35–38 [in Ukrainian].*
 19. Tsymba, T. Ye. (2003). Doslidzhennia ekonomichnykh system ta modeliuvannia yikh rozvytku [Research of economic systems and modeling their development.]. *Rehionalni perspektyvy – Regional perspectives, 7-8, 8–22 [in Ukrainian].*
 20. *Pro Kontsepsiiu staloho rozvytku naselenykh punktiv: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 24.12.1999. 1359-KhIV. (1999). [On the Concept of Sustainable Development of Settlements: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated December 24, 1999]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua> [in Ukrainian].*
 21. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2015 roku: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 21.08.2006. 1001. (2006). [On ap-*

- proval of the State Strategy for Regional Development for the period up to 2015. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 21, 2006*]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF> [in Ukrainian].
22. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 r. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 6.08.2014. 385. (2014). [On approval of the State Strategy for Regional Development for the period up to 2020. Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 6, 2014]*. Retrieved from <http://search.ligazakon.ua> [in Ukrainian].
23. *Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020». Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.06.2015. 5/2015. (2015). [About the Strategy of Sustainable Development "Ukraine-2020". Decree of the President of Ukraine dated June 12, 2015]*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.10.2018 р.

Стаття пройшла рецензування 08.11.2018 р.

Стаття рекомендована до опублікування 16.11.2018 р.

А. А. ЧЕРНЯЕВА

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории и международной экономики Харьковского института финансов Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, г. Харьков

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ: КАТЕГОРИАЛЬНЫЙ РЯД И КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

В статье на основе анализа содержания и взаимосвязи категорий «устойчивое развитие», «экономическое развитие» и «экономический рост» обоснованы проблемы перехода Украины к модели устойчивого развития. Определены основные препятствия и ограничения гармоничного общественного прогресса в Украине. Раскрыта методологическая роль концепции устойчивого развития в триединстве человека, экономики и природы в разрешении противоречия «увеличение потребностей человека – сокращение природных ресурсов», определении приоритетов экономической политики государства.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экономическое развитие, экономический рост, богатство, общество, природа.

А. О. CHERNIAIEVA

Ph.D. (Economics), Associate Professor of the Department of Economic Theory and International Economy, Kharkiv Institute of Finance of Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine, Kharkiv

SUSTAINABLE DEVELOPMENT: CATEGORICAL AND CONCEPTUAL FRAMEWORKS OF A GOVERNMENT ECONOMIC POLICY

Problem setting. Over the last decade, there have been changes of the insight into the role and interaction of a society, economy, and nature and the shift in emphasis towards the unity of these three phenomena. Such processes have been caused by numerous ecological and socio-economic problems in the way of progress. These changes have become the basis for recognizing the theory of sustainable development as a methodological basis for the formation of a state ideology and policy of socio-economic development.

Recent research and publications analysis. Many domestic and foreign scientists research conceptual frameworks of sustainable development, its main factors and obstacles, and directions of practical implementation. However, categorical frameworks of the conception and terms of bringing its principle into practice of government regulation of the economy in Ukraine during the period of contemporary socio-economic and political transformations are insufficiently examined.

Paper objective. Having analysed inherent peculiarities and an interrelation of categories of sustainable development, economic development, and economic growth, the author reveals principles of the conception of sustainable development and substantiates the necessity and directions of implementing these principles in an economic policy of the country oriented towards providing balanced development of the Ukrainian economy.

Paper main body. A large number of various models, theories, and conceptions underlie the conception of sustainable development. The essence and content of these models, theories, and conceptions, as well as primary needs of the modernity and humankind stipulate the cognitive perception of the actuality and relevance of its acceptance and implementation. Factors stipulating problems of the transition of Ukraine to the model of balanced development encompass: a high level of the anthropogenic burden on particular regions and considerable pollution of the environment; the unbalanced structure of the economy with a significant percent of export of extractive industries; unevenness of regional concentration of manufactures; a low level of competitiveness of the country in international markets; negative tendencies of international economic specialization of the country; a deficit and unevenness of distributing certain types of natural resources within the territory.

Conclusions of the research. Thus, sustainable development is characterized by general categories as well as categories with content peculiarities. Firstly, there is a need to differ notions of economic development, which consists in socio-economic changes and qualitative transformations being inherent to a society during a certain period of time, and economic growth being characterized by quantitative indicators, primarily, by those disclosing macroeconomic results of the national economy and their dynamics. Sustainable development contemplates balanced economic development constituting the unity of

economic growth as well as stability of a society and the living environment. Secondly, the orientation towards economic growth, which does not take into account social and ecological factors and consequences, leads to the exacerbation of a contradiction “the increase of human needs – scarcity of natural resources”. Implementing principles of sustainable development in the economic practice of the society will conduce to overcoming this contradiction. Thirdly, the current state of the national economy significantly restricts opportunities of harmonic development of a society as a “economy – society – nature” system. Creating necessary preconditions for balanced development is one of the most important goals for Ukrainian. Conceptual frameworks of the theory of sustainable development should underlie an economic policy of the country.

The main abstract of the article

Abstract. The article analyses issues related to the transition of Ukraine to a balanced development model, revealing the essence and interrelation of categories of “sustainable development”, “economic development”, and “economic growth”. The author has ascertained the main obstacles and restrictions of a harmonic social progress in Ukraine. The author has proven the methodological role of a sustainable development concept in the unity of a human, economy, and nature regarding resolving contradictions “the increase of human needs – scarcity of natural resources” and determining priorities of a government economic policy.

Key words: sustainable development, economic development, economic growth, wealth, society, nature.

Article details:

Received: 12 October 2018

Revised: 08 November 2018

Accepted: 16 November 2018

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА

УДК 338.467

DOI: 10.31359/2411-5584-2018-35-4-124

К. Г. ГУБІН

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: Hubin@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6914-0971>

РОЗВИТОК БІЗНЕС-КОНСАЛТИНГУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА КОРУПЦІЙНОЇ РЕНТИ ТА ЇЇ РОЗВ'ЯЗАННЯ¹

Розкрито деформації, яких зазнають конкурентна політика деяких консалтингових фірм та зміст деяких консультацій через поширеність неринкових методів конкуренції та корупційної ренти. Запропоновано комплекс заходів, необхідних для боротьби з квазіконсалтингом, корупційною рентою та неринковими методами конкуренції задля розвитку в Україні бізнес-консалтингу, здатного увібрати кращий західний досвід та відповідати стандартам правової економіки.

Ключові слова: бізнес-консалтинг, корупційна рента, конкурентні переваги, система формування доходів, боротьба з корупцією.

JEL Classification: D40, K42, P21.

Постановка проблеми. В процесі ринкової трансформації української економіки виник притаманний розвиненим країнам вид діяльності – бізнес-консалтинг. Проте через збереження у структурі методів конкуренції неринкової складової та поширеність корупційної ренти, бізнес-консалтинг в Укра-

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961).

© Губін К. Г., 2018. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

їні не завжди набуває змісту, притаманного країнам Заходу. В нашій державі спотворюється і конкурентна політика деяких консалтингових фірм, і зміст частини консультацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку консалтингу в Україні є об'єктом уваги багатьох дослідників. Зокрема, Ю. М. Атаманчук, Б. С. Гузар та О. В. Шупило розкрили актуальні проблеми формування та функціонування ринку послуг консалтингу [1]. І. І. Віннікова та С. В. Марчук висвітлили особливості розвитку ринку консалтингових послуг та наголосили на необхідності виокремлення консалтингу як окремого виду діяльності [2]. Т. Г. Дудар охарактеризував основні напрями розвитку консалтингу та визначив найбільш перспективним консалтинг у сфері середнього та малого бізнесу [3].

Особливості формування змісту інституту консалтингу розкрив О. В. Кле- нін [4]. Він наголосив на нестачі в нашій державі інститутів та інституцій, які мають регулювати консалтингову діяльність. К. В. Ковальська охарактеризувала тенденції розвитку ринку послуг консалтингу, відмітила географічну деформацію вітчизняного консалтингового ринку, запропонувала скоротити участь іноземних спеціалістів та більше залучати до надання консалтингових послуг вітчизняних фахівців відповідних галузей науки та промисловості [5].

Е. А. Кузнецов висуває концепцію «інноваційної трапеції», яка передбачає співпрацю споживача, інвестора, інноватора та консультанта та розширює функції управлінського консалтингу, включаючи до них супровід комерціалізації інтелектуальної власності та удосконалення управління дослідними та науково-освітніми організаціями [6]. О. М. Тарануха, І. С. Клименко та Н. К. Амеліна, вивчаючи тенденції розвитку ринку консалтингових послуг, розкривають низку переваг українських консультантів перед західними, виділяють фактори, від яких залежить успіх консалтингових організацій, та висвітлюють позитивні перспективи розвитку ринку послуг консалтингу у нашій країні (збільшення об'єму, зростання частки вітчизняних компаній, покращення якості послуг) [7].

І. І. Черленяк, І. В. Довба та В. Ю. Клев'яник, досліджуючи виклики та бар'єри розвитку консалтингу, відмітили, що вітчизняним консалтинговим фірмам важко розвиватися через спотвореність базового механізму конкуренції [8]. Проте причини спотворення та способи виправлення ситуації ними не розкриті.

На особливу увагу заслуговує дослідження О. С. Марченко «Деструкції національного ринку юридичних послуг: зміст та наслідки для формування правової економіки» [9], в якому йдеться про зростання ринкової частки юридичного квазіконсалтингу, що має формальні ознаки консалтингової ді-

яльності, проте задовольняє потреби клієнтів непрофесійними, неетичними, а іноді й протизаконними методами. Непрофесійний юридичний квазіконсалтинг полягає у наданні неякісних послуг за низькою ціною, що підриває авторитет професії, скорочує попит, шкодить діяльності професійних та відповідальних консультантів, обмежує їх розвиток та навіть виштовхує з ринку. В результаті знижується загальний рівень консультативної допомоги.

Протиправний юридичний квазіконсалтинг, згідно О. С. Марченко, представлено діяльністю консультантів, які надають послуги, що лише формально є юридичними, а реально – посередницькими, тіншовими. Клієнти отримують не професійну юридичну допомогу, а посередництво у незаконних схемах вирішення проблем у державних органах, конфіденційну інформацію про конкурентів і партнерів, консультації з незаконних оптимізуючих схем, розповсюдження неправдивої інформації тощо. Поширення квазіконсалтингу призводить до депрофесіоналізації сфери консалтингу загалом, тінзації та криміналізації ринку відповідних послуг й економіки України, поширення протиправної поведінки, зростання правового нігілізму тощо [9].

Загалом наявні дослідження розкривають як поверхневі, так і глибинні проблеми розвитку консалтингу в Україні, проте не дають остаточної відповіді щодо способів вирішення базових проблем сфери бізнес-консалтингу.

Формулювання цілей. Мета статті – охарактеризувати проблеми розвитку бізнес-консалтингу в Україні, пов’язані з поширеністю корупційної ренти та використанням неринкових методів конкуренції й запропонувати способи подолання цих проблем.

Виклад основного матеріалу. Протягом останнього десятиріччя ринок консалтингових послуг у розвинених країнах Європи стрімко зростає, випереджаючи темпи приросту ВВП в 4 рази [10]. В Україні сфера бізнес-консалтингу теж потенційно здатна демонструвати високі темпи розвитку, проте низка суттєвих проблем заважає реалізації позитивного сценарію. І конкуренція між консалтинговими фірмами, і зміст їх консультацій значною мірою визначаються умовами зовнішнього середовища, в якому працюють консультанти та їх клієнти.

Після розпаду СРСР ринкові перетворення в більшості пострадянських країн, включаючи Україну, відбувалися за моделлю «обмеженої трансформації». Замість повноцінних ринкових реформ за градуалістською моделлю чи моделлю «шокової терапії», владна верхівка намагалася конвертувати свої владні повноваження у власність та доходи. Збереження та розширення можливостей витягу корупційної ренти стало одним зі стрижнів трансформації в Україні. Були штучно створені такі умови ведення бізнесу, за яких ринкові конкурентні переваги нерідко програють неринковим конкурентним квазі-перевагам.

Замість використання ринкових методів конкуренції частині підприємців вигідніше налагоджувати неформальні зв'язки з держслужбовцями, політиками чи правоохоронцями заради отримання ліцензій, пільг та преференцій, захоплення та утримання монопольного становища, створення неринкових перешкод конкурентам, участі у державних закупівлях за завищеними цінами, приватизації за безцінь державної власності, тіншового контролю державних підприємств, рейдерського захоплення приватної власності тощо.

Частину надприбутків такі підприємці віддають корумпованим держслужбовцям, політикам чи правоохоронцям, формуючи корупційну ренту. Учасники цих відносин зацікавлені у збереженні status quo та вчиняють потужний супротив антикорупційним реформам останніх чотирьох років. Тому в межах української системи формування доходів корупційна рента – не просто суттєва частка доходів населення, а системоутворюючий елемент, який впливає на структуру конкурентних переваг та зміст конкурентної боротьби, різко уповільнює ринкові перетворення та є перешкодою для розбудови правової держави та ринкової економіки за зразком розвинених країн.

Проведене PwC Україна дослідження виявило, що протягом останніх двох років від економічних злочинів та шахрайства постраждали 48% українських організацій. Серед них 73% стикалися з хабарництвом та корупцією (що втричі перевищує середньосвітовий рівень), 46% – із незаконним привласненням майна та 33% – із шахрайством у сфері закупівель. Українські респонденти очікують, що хабарництво та корупція буде найбільш суттєвим економічним злочином для їхніх організацій у наступні два роки [11].

На розвиток сфери бізнес-консалтингу в Україні поширеність корупційної ренти впливає, по-перше, через викривлення структури конкурентних переваг. Деякі консалтингові фірми використовують, окрім ринкових, неринкові конкурентні квазіпереваги, тому у конкурентній боротьбі можуть виграти не найбільш ефективні виробники, а ті, хто має адміністративно-управлінські чи силові квазіпереваги. Якщо такі недоброчесні консультанти зможуть розширити свою діяльність, це призведе до зниження загальної ефективності сфери бізнес-консалтингу, погіршення співвідношення ціни та якості консалтингових послуг, поширення неякісних консультацій, підриву репутації професії бізнес-консультанта, скорочення попиту на консультаційні послуги тощо.

По-друге, поширеність корупційної ренти може деформувати зміст консультацій. Аби вони відповідали реаліям української економіки, іноді доводиться враховувати вплив адміністративно-управлінських та силових конкурентних квазіпереваг. За таких умов деякі консультанти можуть надавати консультації, які передбачають неетичні чи протиправні дії, або навіть можуть ставати учасниками незаконних, корупційних схем як посередники між

своїми клієнтами й іншими фізичними та юридичними особами, правоохоронцями, держслужбовцями або політиками.

За таких специфічних умов роботи величезний досвід західного бізнес-консалтингу не завжди виявляється корисним, що іноді примушує витратити додаткові ресурси на розробку власних методик та знижує економічну ефективність консалтингової діяльності. Ще гірше те, що поширеність корупційної ренти та неринкових конкурентних квазіпереваг в Україні здатні призвести до перетворення частини бізнес-консалтингу на квазіконсалтинг.

Консультанти, яких вважатимуть недоброчесними, можуть зазнати санкцій. У 2016 р. Світовий банк на підставі власного розслідування на шість років відсторонив від участі у своїх тендерах українську компанію, яка надає, серед інших, консалтингові послуги. «Рішення санкційної ради представляє велику перемогу в спробах Світового банку захистити свої проекти від маніпулятивної та корупційної поведінки деяких компаній», – заявив Леонард Маккарті, віце-президент із інтеграції Світового банку [12].

Проте подібні порушення за сучасних умов нелегко виявити та довести у суді, тому в Україні необхідно розвивати механізми самоочищення бізнес-консалтингу. Доцільно створити єдину всеукраїнську асоціацію бізнес-консультантів, за участю «великої четвірки» та українських консалтингових фірм, які мають сформулювати та документально закріпити високі стандарти професійної етики, конкуренції та надання консультацій, а також запровадити ефективну, прозору і справедливую систему контролю за дотриманням цих стандартів. Слід наділити таку асоціацію достатніми повноваженнями для накладання суворих санкцій за недоброчесну діяльність у сфері бізнес-консалтингу.

Водночас не можна допустити диктату провідних консалтингових компаній у будь-яких самоврядних організаціях консультантів. Адже навіть на лідерів ринку є нарікання. Так, у 2001 р. сталося банкрутство енергетичної корпорації Enron (7-ї за масштабами компанії США). Були виявлені факти корпоративного шахрайства, яке в тому числі прикривалося аудитором з Arthur Andersen. Тоді ця компанія, разом із PwC, Deloitte, Ernst&Young та KPMG, входила до «великої п'ятірки». В результаті потужного скандалу Arthur Andersen вийшла з ринку, а в роботі міжнародних аудиторів відбулася велика криза [13]. У 2008 р. Ernst&Young фігурувала у звітах КРУ. Провівши аудит об'єктів «Укрзалізниці», Ernst&Young оцінив адміністративну будівлю Придніпровської залізниці в 400 тис. грн при площі об'єкта 19600 м² [13], тобто лише 20 грн за м²!

У 2012 р. британський банк Standard Chartered став фігурантом масштабного скандалу про відмивання грошей. Аудитора банку – Deloitte – оштрафували на \$10 млн та на рік заборонили співпрацювати з нью-йоркськими

банками [14]. В 2013 р. суперечка у суді між Fannie Mae і KPMG закінчилася їх рівними виплатами в розмірі \$61,5 млн на користь інвесторів Fannie Mae. Причиною стало порушення правил оформлення фінансової звітності [14].

Із початку 2011 р. компанії «великої четвірки» виявилися замішаними у низці скандалів стосовно махінацій зі звітністю їх клієнтів у Китаї. У 2014 р. китайським дочкам «великої четвірки» на шість місяців заборонили співпрацювати з фірмами, які торгуються в США [14]. Американський суд у 2018 р. зобов'язав PwC виплатити Федеральній корпорації страхування депозитів більше \$625 млн за недбалість в аудиті Colonial BancGroup Inc (Colonial Bank збанкрутував у 2009 р.) [15].

Необхідно розподілити права та обов'язки членів таким чином, аби єдина всеукраїнська асоціація бізнес-консультантів слугувала інструментом об'єктивного взаємного контролю та не перетворювалася на засіб боротьби з конкурентами. Не можна допускати тиску з боку потужних консалтингових компаній на невеликі фірми через різні можливості впливу на діяльність асоціації.

Окрім взаємного контролю консультантів, потрібен контроль з боку громадськості та держави. Забезпечити об'єктивність та ефективність державного контролю можна на основі боротьби з корупцією у відповідних органах.

На додаток до розвитку контролю вкрай важливо змінити зовнішнє середовище діяльності консалтингових фірм та їх клієнтів. Боротьба з корупційною рентою та корупцією може стати поштовхом до розбудови ринкової моделі конкуренції, соціально-ринкової системи формування доходів, радикального скорочення частки квазіконсалтингу та сприятиме розвитку в Україні бізнес-консалтингу, який відповідатиме кращому досвіду розвинених країн та стандартам правової економіки.

Задля боротьби з корупційною рентою необхідно:

- 1) скоротити сфери економіки та державного регулювання, у яких потенційно можливе формування корупційної ренти. Це передовсім тіньова економіка та елітні економіки, адже вони можуть охоплювати приблизно половину економіки лише завдяки величезним корупційним потокам. Систему ProZotto необхідно поширити на весь обсяг державних закупівель і головне – заблокувати усі схеми обходу цієї системи. Митницю та податкову, як потужні генератори корупційної ренти, доцільно на 10 років передати в управління авторитетним іноземним структурам. Сектор державних підприємств слід скоротити шляхом передачі економічно перспективних підприємств в управління авторитетним іноземним структурам та приватизації чи передачі в оренду менш цінних активів. Аби землекористування та використання надр не генерували корупційну ренту, слід створити для цих видів діяльності прозо-

ру та однозначну законодавчу базу, побудовану на ринкових принципах. Також потрібна всеосяжна дерегуляція економіки. Невеликий обсяг регулювання, від якого неможливо відмовитися, слід по можливості підпорядкувати автоматично діючим регуляторам. Дискреційною владою слід наділити обмежене коло державних службовців, діяльність котрих буде відносно легко контролювати;

2) реформувати правоохоронні органи, розширити повноваження антикорупційних структур та створити антикорупційний суд, аби правоохоронна система ефективно боролася з корупцією та сама не була джерелом корупційної ренти. Ці реформи необхідно здійснювати за участю іноземних фахівців та під контролем міжнародних організацій;

3) здійснити очищення державних органів від осіб, діяльність та рівень життя яких свідчать про отримання корупційної ренти. Переатестація кадрів має відбуватися за участю іноземних фахівців та під контролем міжнародних організацій. Натомість необхідно створити соціальні ліфти, аби відповідальні посади на державній службі посідали справжні професіонали;

4) суттєво збільшити підзвітність влади народу. Велику роль у цьому може відіграти запровадження часткових виборів (за відкритими списками) до представницьких органів влади, аби партії частіше відчували свою відповідальність перед виборцями. Також необхідно створити реально працюючий механізм ініціації народом референдумів та реалістичні процедури висловлення громадянами недовіри депутатам, президенту та вищим посадовим особам;

5) запровадити ефективний контроль доходів та видатків політиків і держслужбовців. Оскільки Національне агентство з питань запобігання корупції виявилось неефективним, доцільно передати його функції Національному антикорупційному бюро;

6) забезпечити ефективний захист прав власності, що дозволить припинити ганебну практику рейдерства та ліквідувати пов'язану із нею корупційну ренту;

7) заблокувати, у співробітництві з іншими країнами та міжнародними організаціями, офшорні схеми та інші методи відмивання незаконно зароблених грошей.

Висновки. Конкурентна політика деяких консалтингових фірм та зміст частини бізнес-консультацій можуть зазнавати деформацій через поширеність корупційної ренти та неринкових методів конкуренції. За таких умов виникає квазіконсалтинг, якому притаманні порушення професійних та правових норм, надання неякісних консультацій або консультацій, що передбачають неетичні чи протиправні дії, або навіть посередництво квазіконсультанта у незаконних, корупційних схемах.

Задля контролю за дотриманням стандартів професійної етики, конкуренції та задля надання консультацій доцільно створити єдину всеукраїнську асоціацію бізнес-консультантів за участю «великої четвірки» та українських консалтингових фірм.

Базовою умовою розвитку в Україні бізнес-консалтингу за зразком розвинених країн є боротьба з корупційною рентою та розвиток ринкового середовища із ринковими методами конкуренції. Це довгострокове завдання, а в коротко- та середньостроковій перспективі вітчизняні консалтингові фірми мають зосереджуватися на сферах та напрямках діяльності, якнайменш уражених неринковими методами конкуренції та корупцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Атаманчук Ю. М., Гузар Б. С., Шупило О. В. Проблеми формування та функціонування ринку консалтингових послуг в Україні. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2015. №3(28). С. 3–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkib_2015_3_3 (дата звернення: 21.10.2018).
2. Віннікова І. І., Марчук С. В. Особливості розвитку ринку консалтингових послуг в Україні. *Молодий вчений*. 2016. №7. С. 16–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_7_7 (дата звернення: 21.10.2018).
3. Дудар Т. Г. Напрями розвитку консалтингу в системі підприємницької діяльності. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент*. 2016. №9. С. 79–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2016_9_12 (дата звернення: 21.10.2018).
4. Кленін О. В. Особливості формування змісту інституту консалтингу в Україні. *Економічний простір*. 2016. №116. С. 133–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/espros_2016_116_13 (дата звернення: 21.10.2018).
5. Ковальська К. В. Особливості і тенденції розвитку ринку консалтингових послуг в Україні. *Ефективна економіка*. 2014. №6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_6_6 (дата звернення: 21.10.2018).
6. Кузнецов Е. А. Управлінський консалтинг в системі інноваційного розвитку економіки і менеджменту. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2016. Т. 15, вип. 1. С. 9–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gestru_2016_15_1_3 (дата звернення: 21.10.2018).
7. Тарануха О. М., Клименко І. С., Амеліна Н. К. Тенденції розвитку ринку консалтингових послуг в Україні. *Економіка та управління на транспорті*. 2017. Вип. 4. С. 129–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2017_4_18 (дата звернення: 21.10.2018).
8. Черленяк І. І., Довба І. В., Клев'яник В. Ю. Виклики та бар'єри розвитку національного консалтингового бізнесу. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2017. Вип. 2. С. 57–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2017_2_11 (дата звернення: 21.10.2018).
9. Марченко О. С. Деструкції національного ринку юридичних послуг: зміст та наслідки для формування правової економіки. *Економічна теорія та право*. 2016.

- №2(25). С. 57-66. URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/деструкції-національного-ринку-юрид/> (дата звернення: 21.10.2018).
10. Євтушенко Н. О. Європейський ринок консалтингових послуг: особливості і перспективи розвитку. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2017. №4. С. 63–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есмеби_2017_4_11 (дата звернення: 21.10.2018).
 11. PwC Global Economic Crime and Fraud Survey 2018: Ukrainian findings. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/economic-crime-survey.html> (дата звернення: 21.10.2018).
 12. Всемирный банк обвинил три украинские компании в коррупции. URL: <https://delo.ua/business/vsemirnyj-bank-obvinil-tri-ukrainskie-kompanii-v-korrupcii-319535/> (дата звернення: 21.10.2018).
 13. Ормоцадзе М., Кравченко Д. Один день у Deloitte: що шукала Генеральна прокуратура. URL: <http://forbes.net.ua/ua/business/1410416-odin-den-u-deloitte-shcho-shukala-generalna-prokuratura> (дата звернення: 21.10.2018).
 14. Хлімоненко Б. Аудит розбрату: хто любить «велику четвірку». URL: <http://forbes.net.ua/ua/business/1389510-audit-rozbratu-hto-lobiyue-veliku-chetvirku> (дата звернення: 21.10.2018).
 15. Dolmetsch C. PwC Ordered to Pay \$625 Million in Damages Over Bank's Audit. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-07-02/pwc-ordered-to-pay-625-million-to-fdic-over-alabama-bank-audit> (дата звернення: 21.10.2018).

REFERENCES

1. Atamanchuk, Y. M., Huzar, B. S., & Shupylo, O. V. (2015). Problemy formuvannia ta funktsionuvannia rynku konsal'tynhovykh posluh v Ukraini [Problems of the formation and functioning of the consulting services market in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho instytutu biznesu ta tekhnolohii – Bulletin of the Kiev Institute of Business and Technology*, 3(28), 3-7. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkib_2015_3_3 [in Ukrainian].
2. Vinnikova, I. I., & Marchuk, S. V. (2016). Osoblyvosti rozvytku rynku konsal'tynhovykh posluh v Ukraini [Features of the development of consulting services market in Ukraine]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 7, 16-21. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_7_7 [in Ukrainian].
3. Dudar, T. H. (2016). Napriamy rozvytku konsal'tynhu v systemi pidpriemnytskoi diialnosti [Directions of development of consulting in the entrepreneurship]. *Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku. Serii: Ekonomika ta menedzhment – The problems of innovation and investment-driven development. Series: Economics and Management*, 9, 79-84. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2016_9_12 [in Ukrainian].
4. Klenin, O. V. (2016). Osoblyvosti formuvannia zmistu instytutu konsal'tynhu v Ukraini [Features of formation the content of institute of consulting in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir – Economic scope*, 116, 133-146. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/есpros_2016_116_13 [in Ukrainian].
5. Kovalska, K. V. (2014). Osoblyvosti i tendentsii rozvytku rynku konsal'tynhovykh posluh v Ukraini [Features and trends in the market of consulting services in Ukraine].

- Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 6. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_6_6 [in Ukrainian].
6. Kuznietsov, E. A. (2016). Upravlinskiy konsaltnykh v systemi innovatsiinoho rozvytku ekonomiky i menedzhmentu [Managerial consulting in the system of innovative economic and management development]. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia – Market economy: modern management theory and practice*, 15(1), 9-22. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/rectpu_2016_15_1_3 [in Ukrainian].
 7. Taranukha, O. M., Klymenko, I. S., & Amelina, N. K. (2017). Tendentsii rozvytku rynku konsaltnykhovykh posluh v Ukraini [Development trends of market of consulting services in Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnia na transporti – Economics and management on transport*, 4, 129–135. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2017_4_18 [in Ukrainian].
 8. Cherleniak, I. I., Dovba, I. V., & Klevianyk, V. Yu. (2017). Vykylyky ta bariery rozvytku natsionalnoho konsaltnykhovoho biznesu [Challenges and development barriers of national consulting business]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu. Ser.: Ekonomika – Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economy"*, 2, 57-67. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2017_2_11 [in Ukrainian].
 9. Marchenko, O. S. (2016). Destruktsii natsionalnoho rynku yurydychnykh posluh: zmist ta naslidky dlia formuvannia pravovoi ekonomiky [Destruction of the national market of legal services: contents and consequences of legal economy formation]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 2(25), 57-66. Retrieved from <http://econtlaw.nlu.edu.ua/деструкції-національного-ринку-юрид/> [in Ukrainian].
 10. Ievtushenko, N. O. (2017). Yevropeyskyi rynek konsaltnykhovykh posluh: osoblyvosti i perspektyvy rozvytku [European consulting market: features and prospects of development]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes – Economics. Management. Business*, 4, 63-72. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmebi_2017_4_11 [in Ukrainian].
 11. Official site of PwC Ukraine (2018). *PwC Global Economic Crime and Fraud Survey 2018: Ukrainian findings*. Retrieved from <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/economic-crime-survey.html>.
 12. *Vsemirnyiy bank obvinil tri ukrainskie kompanii v korrupsii [The World Bank has accused three Ukrainian companies of corruption]*. (n.d.). Retrieved October 21, 2018, from <https://delo.ua/business/vsemirnyj-bank-obvinil-tri-ukrainskie-kompanii-v-korrupcii-319535/> [in Russian].
 13. Ormotsadze, M., & Kravchenko, D. (2016, February 05). *Odyn den u Deloitte: shcho shukala Heneralna prokuratura [One day at Deloitte: What was the Prosecutor General's Office looking for]*. Retrieved from <http://forbes.net.ua/ua/business/1410416-odin-den-u-deloitte-shcho-shukala-generalna-prokuratura> [in Ukrainian].
 14. Khlimonenko, B. (2015, March 02). *Audyt rozbratu: kto lobiuiie «velyku chetvirku» [Audit of discord: who lobbies the "big four"]*. Retrieved from <http://forbes.net.ua/ua/business/1389510-audit-rozbratu-hto-lobiyue-veliku-chetvirku> [in Ukrainian].
 15. Dolmetsch, C. (2018, July 02). *PwC Ordered to Pay \$625 Million in Damages Over Bank's Audit*. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-07-02/pwc-ordered-to-pay-625-million-to-fdic-over-alabama-bank-audit>.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018 р.

Стаття пройшла рецензування 12.11.2018 р.

Стаття рекомендована до опублікування 19.11.2018 р.

К. Г. ГУБИН

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков

РАЗВИТИЕ БИЗНЕС-КОНСАЛТИНГА В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМА КОРРУПЦИОННОЙ РЕНТЫ И ЕЕ РЕШЕНИЕ

Раскрыты деформации, приобретаемые конкурентной политикой некоторых консалтинговых фирм и содержанием некоторых консультаций из-за распространенности нерыночных методов конкуренции и коррупционной ренты. Предложен комплекс мероприятий, необходимых для борьбы с квазиконсалтингом, коррупционной рентой и нерыночными методами конкуренции ради развития в Украине бизнес-консалтинга, способного вобрать лучший западный опыт и соответствовать стандартам правовой экономики.

Ключевые слова: бизнес-консалтинг, коррупционная рента, конкурентные преимущества, система формирования доходов, борьба с коррупцией.

К. Н. HUBIN

Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Economic Theory Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

BUSINESS CONSULTING DEVELOPMENT IN UKRAINE: THE PROBLEM OF RENT-SEEKING AND ITS SOLUTION

Problem setting. Existence of a non-market component in the structure of competition and expansion of rent-seeking in Ukraine lead to the distortion of a competitive policy of some consulting firms and the content of some consultations provided.

Recent research and publication analysis. N. K. Amelina, Yu. M. Atamanchuk, I. I. Vinnikova, B. S. Huzar, I. V. Dovba, T. H. Dudar, V. Yu. Klevianyk, O. V. Klenin, I. S. Klymenko, K. V. Kovalska, Ye. A. Kuznietsov, O. S. Marchenko, S. V. Marchuk, O. M. Taranukha, I. I. Cherleniak, O. V. Shupylo, et al. examine peculiarities of consulting in Ukraine and issues of its development. A competitive policy, tactics of some consulting firms, and some advising are distorted due to expansion of rent-seeking. Therefore, the article is aimed at researching these deformations.

Paper objective. The paper objective is to characterize issues of development of business consulting in Ukraine related to expansion of rent-seeking and usage of non-market methods of competition and to propose ways for overcoming these issues.

Paper main body. Over the past ten years, the market of consulting services in European countries has extremely increased. Its pace of growth is four times higher than a pace of the GDP growth. In Ukraine, the sphere of business consulting is also potentially able to show high-paced growth. Existence of non-market methods of competition as well as expansion of rent-seeking result in emergence of a set of issues.

Particularly, consulting firms, which try to compete by using market methods, sometimes lose a battle to organizations applying non-market methods and competitive quasi-advantages. In addition, sometimes there is a need to take into account non-market and corruptive components in the process of preparation of recommendations. Under such conditions, considerable experience of western business consulting appears to be not always useful. Hence, some of the Ukrainian firms should waste resources to develop own methodology.

To tackle rent-seeking and non-market methods of competition, the author propose: to ensure restraining activity of economic industries and functions of public administration, which generates illicit and non-market incomes; to deregulate the economy; to implement anti-corruption reforms of governmental bodies, initially law enforcement agencies; to provide real government accountability to the people of Ukraine.

Conclusions. The formation of market conjuncture being inherent to developed countries is the main pre-condition for development of the Ukrainian business consulting sector along the lines of the mentioned countries. In terms of current economic conjuncture, the consulting firms should focus on those spheres and directions of activity that are least influenced by non-market methods of completion and corruption.

Short abstract for an article

Abstract. The author has disclosed distortions, which affect a competitive policy of some consulting firms and the content of some consultations due to expansion of non-market methods of competition and rent-seeking. The author has proposed a complex of measures used to tackle rent-seeking and non-market methods of competition in order to develop business consulting being able to learn from the best western experience and to adhere to standards of the law-governed economy.

Key words: business consulting, rent-seeking, competitive advantages, system of revenue formation, tackle corruption.

Article details:

Received: 15 October 2018

Revised: 12 November 2018

Accepted: 19 November 2018

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВА

УДК 330.837:347.77

DOI: 10.31359/2411-5584-2018-35-4-136

Г. В. УМАНЦІВ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Київського національного
торговельно-економічного університету,
Україна, м. Київ

e-mail: guman27@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5410-1363>

І. К. МАРТИНІВ

кандидат економічних наук,
молодший науковий співробітник
Київського національного
торговельно-економічного університету,
Україна, м. Київ

e-mail: martyniv.irina@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3811-683X>

ІНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ¹

Статтю присвячено дослідженню системи інституцій, що регулюють відносини інтелектуальної власності в Україні. Визначено сутність та значення інституційного регулювання у забезпеченні реалізації та розвитку відносин інтелектуальної власності. Проаналізовано генезис інституційних основ реалізації відносин інтелекту-

¹ Роботу виконано в межах науково-дослідної теми «Облікове забезпечення управління вартістю бізнесу» (номер державної реєстрації 0118U000131).

© Уманців Г. В., Мартинів І. К., 2018. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

альної власності в Україні. Досліджено зміст та структуру формальних інституцій, що впорядковують і повторювані взаємодії між учасниками відносин інтелектуальної власності. Розглянуто сутність, структуру та значення неформальних інституцій у регулюванні відносин інтелектуальної власності в Україні.

Ключові слова: інституційне регулювання, інтелектуальна власність, формальні інституції, неформальні інституції, трансакційні витрати.

JEL Classification: O17, K20, M21.

Постановка проблеми. Основним чинником конкурентоспроможності сучасних країн, як показують тенденції розвитку світової економіки, є впровадження ефективних механізмів інноваційної політики, що забезпечують стимулювання процесів створення та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. До таких механізмів належать бюджетне фінансування, оптимізація податкового навантаження, кредитування, формування ринку інтелектуальної власності, створення інноваційної інфраструктури. Вітчизняний інноваційний сектор перебуває у процесі становлення та трансформацій, зумовлюючи посилення тенденцій наукоємної спрямованості національної економіки. Як зазначено у Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр., в умовах глобалізаційних змін інтелектуальна власність стає ключовим фактором реалізації стратегії інноваційного розвитку в країні [1]. Визначені Концепцією науково-технологічного та інноваційного розвитку України напрями та складові інноваційної моделі розвитку економічного розвитку України наголошують на тому, що з метою забезпечення комерційного впровадження науково-технічних розробок у виробництво необхідно створити умови для розвитку науково-технічної діяльності підприємств і посередницьких організацій, які сприяють активізації інноваційної діяльності, допомагають встановленню зв'язків між науково-дослідною сферою і виробництвом (особливо тих, які займаються комерціалізацією результатів наукових досліджень) [2]. Очевидно, що на сучасному етапі інноваційного розвитку економіки нашої країни процесу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності відведено провідне значення.

В Україні станом на 1 листопада 2018 р. до державних реєстрів внесено 543 286 охоронних документів на об'єкти промислової власності, у тому числі 122 879 патентів на винаходи, 129584 патентів на корисні моделі, 37929 патентів на промислові зразки; 249773 свідоцтв на знаки для товарів і послуг з урахуванням розділених реєстрацій, 13 свідоцтв на топографій інтегральних мікросхем, 3 115 кваліфікованих зазначень походження товарів, 33 свідоцтва на право використання зареєстрованих кваліфікованих зазначень походження товарів [3]. Для порівняння, кількість патентів, наданих Європейським патентним відомством у провідних країнах Європейського Союзу

в 1999–2013 рр. становила: у Німеччині – 177 748, Франції – 62 358 16, Великобританії – 46 865, Італії – 25 243, Швеції – 16 281, Нідерландах – 9392, Фінляндії – 7497, Австрії – 7229, Данії – 6051, Іспанії – 4235, в інших країнах ЄС – 7 [4].

Натомість протягом 2015 р. з України було експортовано програмне забезпечення на суму \$2,5 млрд. Понад 100 високотехнологічних транснаціональних компаній активно залучають спеціалістів з України. Cisco, Oracle, Rakuten, Samsung шукають тут виконавців, а локальні компанії аутсорсингу допомагають сформуванню команди висококваліфікованих фрілансерів й розвивають сектор R&D (Research and Development). Українські розробники працюють у корпоративних і веб-проектах на різних вертикалях, частина провайдерів побудували свою репутацію на вирішенні складних інженерних завдань [5]. У структурі експорту високотехнологічних послуг за 2017 р. роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності, становили 28,1 млн. дол., тобто 0,27% загального обсягу зовнішньої торгівлі послугами [6, с. 31]. Проте дослідження стану комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності на вітчизняних підприємствах показало, що частка промислових підприємств, які впроваджують та ведуть інноваційну діяльність, за даними Державної служби статистики України у 2007–2017 рр. становить у середньому лише 14,3% (табл. 1).

Таблиця 1

Впровадження інновацій на промислових підприємствах [7]

Рік	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
1	2	3	4	5
2007	11,5	1419	2526	6,7
2008	10,8	1647	2446	5,9
2009	10,7	1893	2685	4,8
2010	11,5	2043	2408	3,8
2011	12,8	2510	3238	3,8

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
2012	13,6	2188	3403	3,3
2013	13,6	1576	3138	3,3
2014*	12,1	1743	3661	2,5
2015*	15,2	1217	3136	1,4
2016**	16,6	3489	4139	...
2017*	14,3	1831	2387	0,7

* Дані наведені без урахування території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини територій у Донецькій та Луганській областях.

** Дані наведені за результатами державного статистичного спостереження за формою № ІНН «Обстеження інноваційної діяльності підприємств за період 2014–2016 років» (за міжнародною методологією).

Попри важливість та необхідність комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності у діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, і досі відслідковується неврегульованість цього процесу, подолання якої має враховувати інтереси авторів (творців), учасників ринку (суб'єктів господарювання) та регулятора (держави), зокрема:

- суперечності юридичних, податкових та облікових підходів щодо визначення та ідентифікації об'єктів інтелектуальної власності у процесі їх комерціалізації на рівні законодавства;

- специфіка оцінки об'єктів інтелектуальної власності, зокрема тих, щодо яких відсутній активний ринок, а також процесу тестування об'єктів інтелектуальної власності на предмет зміни потенційної корисності тощо;

- недосконалість методики відображення господарських операцій, пов'язаних із комерціалізацією об'єктів інтелектуальної власності, у системі обліку і звітності.

Очевидно при цьому, що основними сферами докладання зусиль держави у напрямі формування інститутів мають стати вдосконалення та взаємоузгодженість законодавства, а також посилення контролю за правозастосуванням. Формальні та неформальні обмеження повинні бути простими, прозорими та стандартизованими [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні засади інституціональної теорії розкрито у працях таких зарубіжних та українських вчених, як Ю. Городніченко [9], Дж. Роланд [9], В. Лагутін [8], Д. Норт [11]. Інституціональний напрям економічного аналізу у доктрині інформаційного середовища набуває все більшої популярності. Зокрема, дослідження С. Джонса [12], Дж. Кіма [12], Т. Мельник [6] присвячені розкриттю положень інституціональних аспектів забезпечення сфери інтелектуальної власності. Особливості комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності як самостійного процесу господарської діяльності підприємства знайшли своє відображення у наукових працях В. Вірченка [13] та В. Наберухіна [14].

Зважаючи на те, що ринок інтелектуальної власності на сьогодні є не досить розвиненим, нормативно-правове регулювання у цій сфері потребує удосконалення, що дозволить уникнути колізій стосовно розуміння сутності інтелектуальної власності через призму податкового, бухгалтерського та правового аспектів. Необхідність розробки організаційно-методичного забезпечення процесу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності на державному рівні, а також дослідження інституціонального забезпечення комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності набуває особливої актуальності.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз особливостей інституційного регулювання комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності, яка є впорядкованою послідовністю взаємопов'язаних дій та операцій щодо створення (розробки), використання та передавання майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності з метою отримання економічних вигід та формування соціального ефекту, характеризується досить повільними темпами активізації на вітчизняних підприємствах.

Важливу роль у процесі реалізації інтелектуальної власності на ринку відіграє вибір способу комерціалізації (тобто системи прийомів, що дають можливість досягти запланованих цілей шляхом комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності), оскільки кожна інновація є унікальною за своєю природою, що зобов'язує підприємства формувати відповідний підхід до цього процесу. Завдяки такій особливості об'єктів інтелектуальної власності, як здатність до тиражування, стає можливим комерціалізувати їх одночасно різними способами, зокрема використовувати у власному виробництві, передавати майнові права за ліцензією або на засадах комерційної концесії, вносити до статутного капіталу іншого підприємства, впроваджувати інжинірингову діяльність, технічну допомогу тощо. Це дозволить підприємству досягати одного або декількох ефектів щодо отримання економічної вигоди від виходу на нові сегменти ринку та задоволення потреб споживачів шляхом

залучення інтелектуальної складової в економічний оборот підприємства, зокрема, шляхом підвищення рівня капіталізації підприємства, що можна досягти у разі залучення нематеріальних активів у господарський оборот. Під час використання об'єктів інтелектуальної власності у власному виробництві підприємство модернізує технічний цикл з метою мінімізації виробничих витрат, підвищує якість, тим самим і конкурентоздатність продукції, створює нові способи продажу або постачання товарів. Повне або часткове передавання майнових прав за ліцензійним договором або договором комерційної концесії (франчайзингу) дозволяє суб'єкту господарювання монополізувати ринок та бути єдиним власником прав, отримуючи максимальні прибутки від використання одного і того ж об'єкта інтелектуальної власності різними компаніями.

Для визначення достовірних даних про комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності вони потребують обов'язкової капіталізації до складу активів підприємства. Варто відзначити, що на сьогодні відслідковується позитивна динаміка у розмірах капітальних інвестицій у нематеріальні активи – з 6912,7 млн грн у 2010 р. до 16 422 млн грн у 2017 р. Проте у загальній сукупності капітальних інвестицій за зазначений період питома вага капітальних інвестицій саме у нематеріальні активи становить лише 4% (рис. 1) [15].

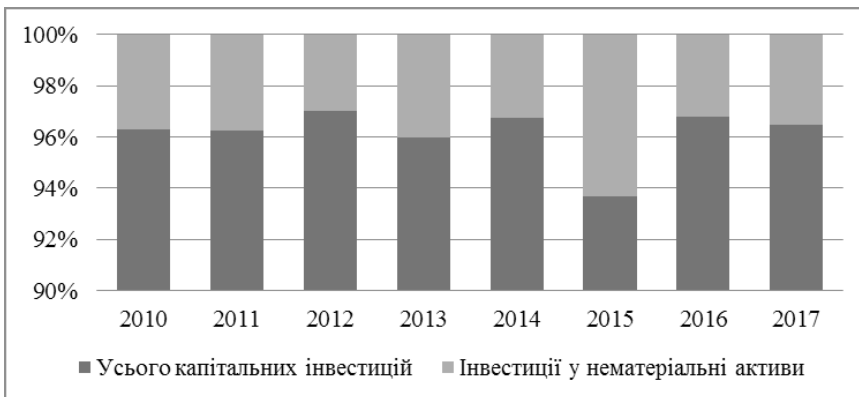

Рис. 1. Питома вага капітальних інвестицій у нематеріальні активи у 2010–2017 рр. у складі капітальних інвестицій в Україні

Джерело: побудовано авторами за даними [17].

При цьому витрати на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт у 2010 р. становили 8 107,1 млн грн порівняно з 13 379,3 млн грн у 2017 р. (табл. 2).

Таблиця 2

Витрати на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт [16]

Рік	Усього, у фактич- них цінах, млн. грн.	У тому числі на виконання, млн грн		
		фундаментальних наукових досліджень	прикладних наукових досліджень	науково-технічних (експериментальних) розробок
2010	8107,1	2175,0	1589,4	4342,7
2011	8513,4	2200,8	1813,9	4498,7
2012	9419,9	2615,3	2023,2	4781,4
2013	10248,5	2698,2	2061,4	5488,9
2014	9487,5	2452,0	1882,7	5152,8
2015	11003,6	2460,2	1960,6	6582,8
2016	11530,7	2225,7	2561,2	6743,8
2017	13379,3	2924,5	3163,2	7291,6

Найбільш поширеними способами комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності серед вітчизняних підприємств є ліцензування та франчайзинг. За досліджуваний період спостерігається досить стабільна динаміка щодо реєстрації ліцензійних договорів (рис. 2).

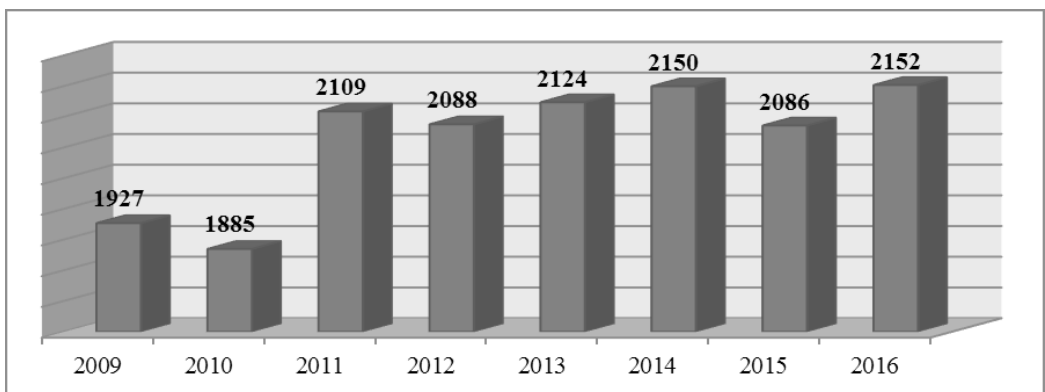

Рис. 2. Динаміка реєстрації договорів щодо розпорядження майновими правами промислової власності в Україні у 2009–2016 рр. (кількість реєстрацій)

Джерело: побудовано авторами за даними [17; 18].

Дослідження сектору франчайзингу на вітчизняному ринку вказує на все більший інтерес малого та середнього бізнесу до нього, що візуалізовано на рис. 3. Отже, сьогодні ринок франчайзингу налічує близько 700 франчайзерів, лідерами серед яких є підприємства роздрібно́ї торгівлі, громадського харчування та послуг для бізнесу.

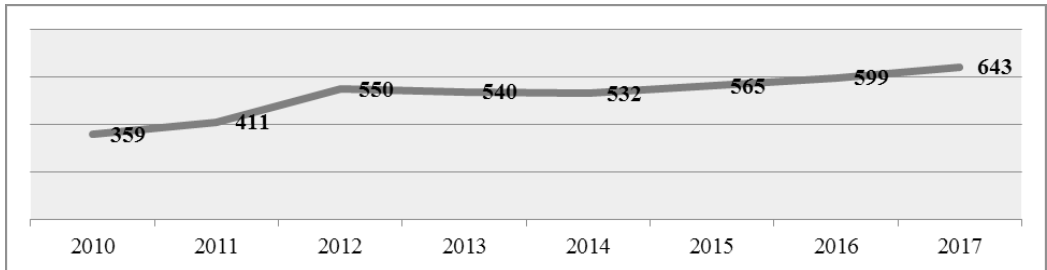

Рис. 3. Кількість франчайзерів в Україні, шт.

Джерело: побудовано авторами за даними [19; 20; 21].

Активізація процесів комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності потребує дослідження побудови архітектури її інституціонального забезпечення, що дозволить визначити шляхи впровадження та реалізації пропозицій регулювання процесу комерційного використання об'єктів інтелектуальної власності. Перевагою інституціонального підходу є такі його складові, як звичаї, традиції, норми та правила, які формують умови для економічних відносин, а саме: правових, соціальних, політичних та інших інститутів. Саме вплив інституційних змін на процес комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності дозволяє оперативно реагувати на трансформації у цій сфері.

Національна система інтелектуальної власності включає такі основні елементи:

- *нормативно-правову базу*, яка є консолідованою комплексною ієрархічною системою правових норм, та складається зі загального та спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності, а також міжнародних договорів та угод, стандартів у сфері інтелектуальної власності (стандарти ВОІВ та ДСТУ). Тобто це сукупність правових положень, на підставі яких будь-яка особа набуває, реалізує та захищає свої права, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної, творчої діяльності;

- *інституційну базу*, до якої належать державні та судові органи, наділені відповідними повноваженнями у сфері інтелектуальної власності, наукові та освітні установи, громадські організації та інші структури, що беруть активну участь у реалізації державної політики у цій сфері (органи виконавчої влади, державні органи зі спеціальним статусом, органи судової влади),

а також наділені прямими та непрямими функціями та відповідальністю у сфері інтелектуальної власності;

– *інфраструктуру*, тобто елементи та відносини, які забезпечують та підтримують на відповідному рівні функціонування системи (творці, представники у справах інтелектуальної власності, оцінювачі, інформаційні, консалтингові структури та структури з трансферу технологій, технопарки, наукові центри, бізнес-інкубатори, науково-технічні підприємства, фонди) [22; 23].

В основу формування національної системи інтелектуальної власності покладено інституціональну теорію розвитку, яка бере свій початок з кінця XIX – початку XX ст. завдяки працям Д. Норта [10], який наголошує на тому, що підтримка ринкового середовища та формування універсальних «правил гри» для суб'єктів належить до компетенції держави, яка є найвищою організацією координації інституційних відносин. Водночас такі функції покладено на інші соціальні інститути.

Згідно із концепцією Д. Норта інституціональні зміни розглядаються як процес зміни формальних правил і неформальних домовленостей між учасниками угоди. При цьому джерелом інституціональних змін виступають: зовнішнє середовище, накопичення досвіду та знань, взаємодія груп інтересів держави та гілок влади тощо [11, с. 97–134]. Погоджуючись із концепцією засновника інституціональної теорії, варто наголосити на важливості впливу такого джерела інституційних змін, як взаємодія інтересів соціальних інститутів і груп. Зазначені джерела формують сучасний погляд на склад інституціональної системи.

Згідно із сучасним розумінням положень інституційної теорії її система містить три підсистеми: формальні інститути, неформальні інститути, традиції та цінності [9, с. 406; 12, с. 1803]. Інституційні засади ринку інтелектуальної власності висвітлено у роботах В. Вірченка, який досліджує сутність та роль формальних та неформальних інституцій з приводу відносин інтелектуальної власності [13]. Щодо складу інституціональної системи сфери інтелектуальної власності ґрунтовне дослідження В. Наберухіна висвітлює такі складові, як формальне інституційне забезпечення, неформальні інститути, організаційно-інфраструктурна база [14, с. 155].

Огляд наукового доробку щодо структури інституціонального регулювання комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності дозволяє вибудувати його архітектоніку, визначити структуру та уточнити склад формальних та неформальних інститутів, зокрема виділено формальні (законодавчі та нормативні акти, інституції), неформальні (норми і правила у вигляді традицій, освіти, галузевої належності) та організаційно-інфраструктурне підґрунтя (сукупність елементів і відносин, які призначені для підтримання та забезпечення процесів комерційного використання об'єктів інтелектуальної власності (рис. 4).

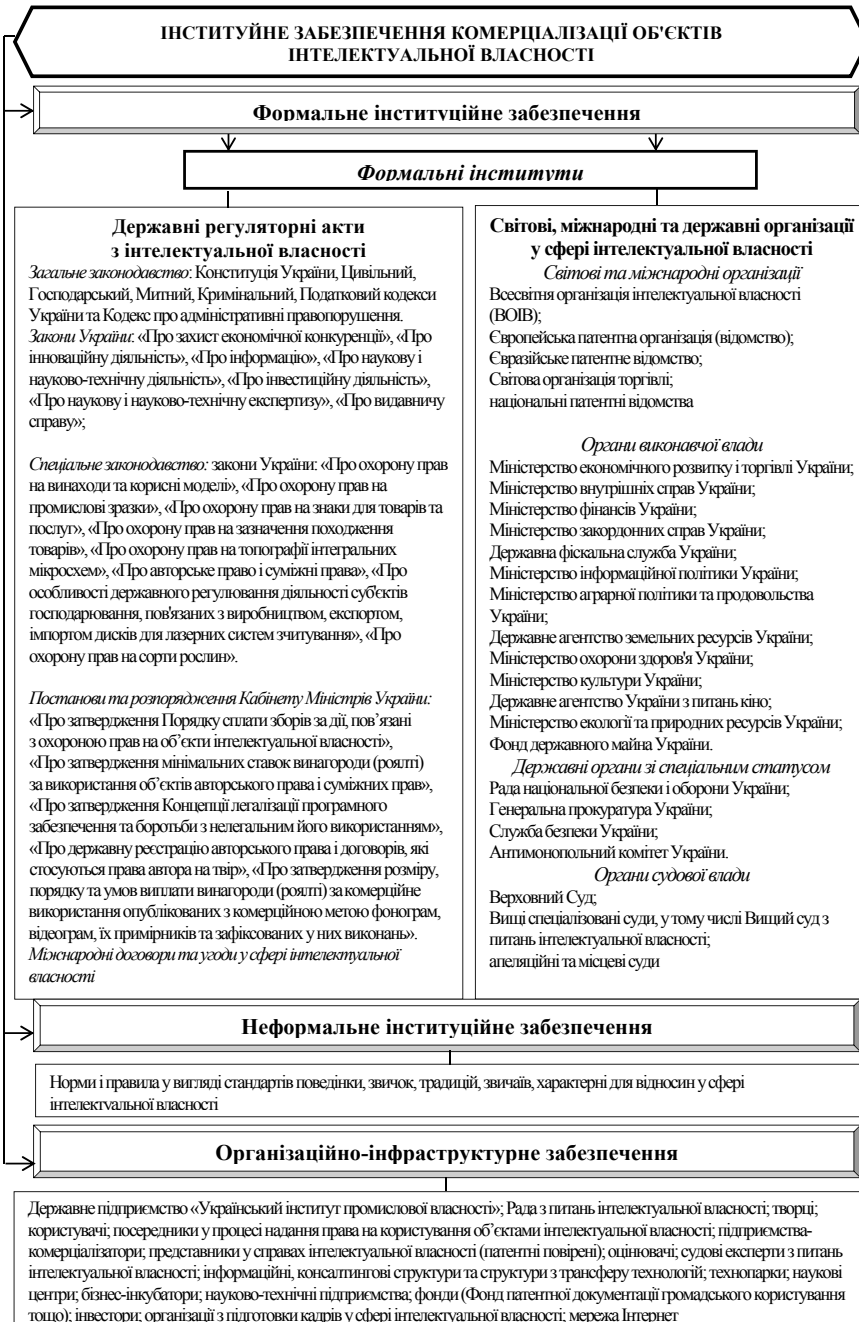

Рис. 4. Інституціональне регулювання комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності

Джерело: розроблено авторами.

Наведена архітектоніка інституціонального забезпечення комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності характеризується насамперед обмеженою чисельністю інноваційних структур, яким притаманна функціональна невідзначеність у їх діяльності. Варто зазначити, що з червня 2018 р. розпочала свою діяльність Рада з питань інтелектуальної власності, яка є консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, основними завданнями якої є:

- координація взаємодії органів виконавчої влади, бізнесу та громадського сектору у сфері інтелектуальної власності;
- визначення шляхів та механізмів розв'язання проблемних питань, які виникають під час формування та реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності;
- розробка законодавчих змін у сфері інтелектуальної власності, зокрема щодо розвитку цієї сфери, забезпечення інтеграції України у міжнародний та європейський інтелектуальний простір з урахуванням національних інтересів України, розвитку і реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності тощо [24].

Також у межах діяльності Ради з питань інтелектуальної власності розглядаються питання щодо запровадження інституції державних інспекторів з питань інтелектуальної власності, питання ефективної роботи регіональних Координаційних рад по боротьбі з порушеннями прав інтелектуальної власності, заслуханий звіт про проведення інвентаризації та оцінки об'єктів права інтелектуальної власності підприємств (установ, організацій), які створено за державні кошти та затверджений персональний склад Ради з питань інтелектуальної власності [25].

Висновки. Проведений аналіз процесів комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності свідчить про актуальність дослідження інституційного регулювання механізмів їх реалізації. Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності як організована форма володіння та розпорядження правами на інтелектуальні продукти з метою отримання економічних вигід, перебуває в інституційному середовищі у формі складної системи інститутів, формальних правил, неформальних обмежень, спрямованих на регулювання та ефективність зазначених процесів.

Розвиток організаційно-інфраструктурного забезпечення як складової архітектоніки інституціонального забезпечення комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності потребує державної підтримки. На сьогодні особливо актуалізується потреба в активному використанні світового досвіду розвинених країн світу щодо розширення сфери та розвитку ринку інтелектуальної власності, що дозволить сформувати стійку інституціональну базу процесу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів: Постанова Верховної Ради України від 21.10.2010. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2632-17> (дата звернення: 12.10.2018).
2. Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України: Постанова Верховної Ради України від 13.07.1999. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-14> (дата звернення: 12.10.2018).
3. Усього зареєстровано / Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності (Укрпатнет)». URL: <http://www.uipv.org/ua/vsjogo.html> (дата звернення: 12.10.2018).
4. Sierotowicz T. Patent activity as an effect of the research and development of the business enterprise sectors in the countries of the European Union. *Journal of International Studies*. Vol. 8. No 2. 2015. p. 101–113. DOI: 10.14254/2071-8330.2015/8-2/9//. URL: https://www.jois.eu/files/JIS_Vol8_N2_Sierotowicz.pdf (дата звернення: 12.10.2018).
5. Україна на першому місці в Європі з IT-аутсорсингу. URL: https://www.eduget.com/news/ukraina_na_pershomu_misci_v_ievropi_z_it-outsorsingu-1345 (дата звернення: 12.10.2018).
6. Мельник Т. М. Зовнішня торгівля послугами в контексті постіндустріального розвитку України. *Економіка України*. 2018. №9. С. 26–36.
7. Впровадження інновацій на промислових підприємствах / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2018).
8. Лагунін В. Д. Інститути і економічні механізми стабільності та розвитку суспільства. *Економіка України*. 2018. №9. С. 13–26.
9. Gorodnichenko Y., Roland G. Culture, Institutions, and the Wealth of Nations. *Review of Economics and Statistics*. 2017. Vol. 99. Issue 3. pp. 402–416.
10. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений. Москва: Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. 256 с.
11. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ: Основи, 2000. 198 с.
12. Jones C. I., Kim J. A Schumpeterian Model of Top Income Inequality. *Journal of Political Economy*. 2018. Volume 126, Number 5. pp. 1785–1826.
13. Вірченко В. В. Інституційні засади реалізації відносин інтелектуальної власності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 20. Ч. 1. С. 87–90.
14. Наберухін В. А. Інституційне забезпечення комерціалізації інтелектуальної власності в Україні. *Облік і фінанси*. 2016. №3. С. 153–158.
15. Капітальні інвестиції за видами активів за 2010–2017 роки / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2018).
16. Витрати на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2018).

17. Річний звіт Державної служби інтелектуальної власності України за 2015 рік. URL: http://sips.gov.ua/i_upload/file/zvit_2015_ua.pdf (дата звернення: 12.10.2018).
18. Статистична інформація / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2018).
19. Офіційний сайт FranchiseGroup. URL: <http://franchisegroup.com.ua/> (дата звернення: 12.10.2018).
20. Загальний огляд сектору франчайзингу в Україні та його показників на основі анкетування. Франшизи в Україні стійкі до кризи. URL: http://franchisegroup.com.ua/media/files/Franchise%20Business%20Outlook%20Report_RUS_FINAL-2 (дата звернення: 12.10.2018).
21. Рынок франчайзинга в Украине. *Harved On-line Журнал*. Січень, 2015. URL: <http://harved.biz/articles/business/rynok-franchayzinga-v-ukraine> (дата звернення: 12.10.2018).
22. Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року. URL: <https://uba.ua/documents/ip-strategy28082014.pdf> (дата звернення: 12.10.2018).
23. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів»: Постанова Верховної Ради України від 21.10.2010 № 2632-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2632-17> (дата звернення: 12.10.2018).
24. Про утворення Ради з питань інтелектуальної власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 № 90. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2018-%D0%BF> (дата звернення: 12.10.2018).
25. Розпочала роботу Рада з питань інтелектуальної власності під головуванням Степана Кубіва. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/rozpochala-robotu-rada-z-pitan-intelektualnoyi-vlasnosti-pid-golovuvannyam-stepana-kubiva> (дата звернення: 12.10.2018).

REFERENCES

1. *Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu «Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010-2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 21.10.2010. (2010). [On the Recommendation of the Parliamentary Hearings on the theme "Strategy of Innovation Development of Ukraine for 2010-2020 in the context of globalization challenges: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated October 21, 2010]*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2632-17> [in Ukrainian].
2. *Pro Kontseptsiu naukovo-tekhnologichnoho ta innovatsiinoho rozvytku Ukrainy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 13.07.1999. (1999). [About the Concept of Scientific, Technological and Innovative Development of Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of 13.07.1999]*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-14> [in Ukrainian].
3. *Ukrainskyi instytut intelektualnoi vlasnosti (Ukrpatnet) (n.d.). Usoho zareiestrovano [Total is registered]*. Retrieved October 12, 2018, from <http://www.uipv.org/ua/vsjogo.html> [in Ukrainian].

4. Sierotowicz, T. (2015). Patent activity as an effect of the research and development of the business enterprise sectors in the countries of the European Union. *Journal of International Studies*, 8(2), 101-113. DOI: 10.14254/2071-8330.2015/8-2/9//. Retrieved from https://www.jois.eu/files/JIS_Vol8_N2_Sierotowicz.pdf.
5. *Ukraina na pershomu misti v Yevropi z IT-outsorsynhu [Ukraine is in the first place in Europe with IT outsourcing]*. (2016, March 23). Retrieved from https://www.eduget.com/news/ukraina_na_pershomu_misc_i_v_ievropi_z_it-outsorsingu-1345 [in Ukrainian].
6. Melnyk, T. M. (2018). Zovnishnia torhivlia posluhamy v konteksti postindustrialnoho rozvytku Ukrainy [Foreign trade in services in the context of post-industrial development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 9 [in Ukrainian].
7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (n.d.). *Vprovadzhennia innovatsii na promyslovykh pidpriemstvakh [Implementation of innovations in industrial enterprises]*. Retrieved October 12, 2018, from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. Lahutin, V. D. (2018). Instytuty i ekonomichni mekhanizmy stabilnosti ta rozvytku suspilstva [Institutes and economic mechanisms of stability and development of society]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 9 [in Ukrainian].
9. Gorodnichenko, Y., & Roland, G. (2017). Culture, Institutions, and the Wealth of Nations. *Review of Economics and Statistics*, 99(3), 402-416.
10. Nort, D. (2010). *Ponimanie protsessa ekonomicheskikh izmeneniy [Understanding the process of economic change]*. Moskva: Izd. dom Gos. un-ta Vyisshey shkolyi ekonomiki [in Russian].
11. Nort, D. (2000). *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institution, institutional change and functioning of the economy]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
12. Jones, C. I., & Kim, J. A. (2018). Schumpeterian Model of Top Income Inequality. *Journal of Political Economy*, 126(5), 1785-1826.
13. Virchenko, V. V. (2018). Instytutsiini zasady realizatsii vidnosyn intelektualnoi vlasnosti v Ukraini [Institutional Principles of Realization of Intellectual Property Relations in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific herald of Uzhgorod National University*, 20(1), 87-90 [in Ukrainian].
14. Naberukhin, V. A. (2016). Instytutsiine zabezpechennia komertsializatsii intelektualnoi vlasnosti v Ukraini [Institutional support for the commercialization of intellectual property in Ukraine]. *Oblik i finansy – Accounting and finance*, 3, 153-158 [in Ukrainian].
15. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (n.d.). *Kapitalni investytsii za vydamy aktyviv za 2010-2017 roky» [Capital investment by types of assets for 2010-2017 years]*. Retrieved October 12, 2018, from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
16. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (n.d.). *Vytraty na vykonannia naukovykh doslidzhen i rozrobok za vydamy robot [Expenditures for research and development by type of work]*. Retrieved October 12, 2018, from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
17. *Richnyi zvit Derzhavnoi sluzhby intelektualnoi vlasnosti Ukrainy za 2015 rik [Annual report of the State Service of Intellectual Property of Ukraine for 2015]*. (n.d.). Retrieved October 12, 2018, from http://sips.gov.ua/i_upload/file/zvit_2015_ua.pdf [in Ukrainian].

18. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy (n.d.). *Statystychna informatsiia [Statistical information]*. Retrieved October 12, 2018, from <http://www.me.gov.ua/> [in Ukrainian].
19. Ofitsiyni sait FranchiseGroupe [The official site FranchiseGroupe]. (n.d.). Retrieved October 12, 2018, from <http://franchisegroup.com.ua/> [in Ukrainian].
20. *Zahalnyi ohliad sektoru franchayzynhu v Ukraini ta yoho pokaznykiv na osnovi anketuvannia. Franshyzy v Ukraini stiiki do kryzy [Overview of the franchising sector in Ukraine and its indicators on the basis of questionnaires. Franchises in Ukraine are resistant to the crisis]*. (2015). Retrieved from https://franchisegroup.com.ua/media/files/Franchise%20Business%20Outlook%20Report_RUS_FINAL-2.pdf [in Ukrainian].
21. Rynok franchayzinga v Ukraine [The franchising market in Ukraine] (2015). *Harved On-line Zhurnal – Harves On-line Magazine*. Retrieved from <http://harved.biz/articles/business/rynok-franchayzinga-v-ukraine> [in Russian].
22. *Natsionalna stratehiia rozvytku sfery intelektualnoi vlasnosti v Ukraini na period do 2020 roku [National Strategy for the Development of the Intellectual Property in Ukraine until 2020]*. (n.d.). Retrieved October 12, 2018, from <https://uba.ua/documents/ip-strategy28082014.pdf> [in Ukrainian].
23. Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu «Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2010-2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv»: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 21.10.2010. 2632-VI (2011). [About the Recommendations of the Parliamentary Hearings on the theme "Strategy of Ukraine's Innovation Development for 2010-2020 in the context of Globalization Challenges" Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated October 21, 2010]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 11, art. 72. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2632-17> [in Ukrainian].
24. *Pro utvorennia Rady z pytan intelektualnoi vlasnosti: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.02.2018. № 90 (2018)*. [On the formation of the Intellectual Property Council. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 02, 2018]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2018-%D0%BF> [in Ukrainian].
25. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy (2018, June 14). *Rozpochala robotu Rada z pytan intelektualnoi vlasnosti pid holovuvanniam Stepana Kubiva [The Intellectual Property Council, under the chairmanship of Stepan Kubiv, started its work.]*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/rozpochala-robotu-rada-z-pitan-intelektualnoyi-vlasnosti-pid-golovuvannyam-stepana-kubiva> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.10.2018 р.

Стаття пройшла рецензування 09.11.2018 р.

Стаття рекомендована до опублікування 19.11.2018 р.

Г. В. УМАНЦІВ

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри учета и налогообложения
Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, г. Киев

И. К. МАРТЫНИВ

кандидат экономических наук, младший научный сотрудник Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, г. Киев

**ИНСТИТУЦИОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ
КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ ОБЪЕКТОВ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ**

Статья посвящена исследованию системы институтов, регулирующих отношения интеллектуальной собственности в Украине. Определены сущность и значение институционального регулирования в обеспечении реализации и развитии отношений интеллектуальной собственности. Проанализирован генезис институциональных основ реализации отношений интеллектуальной собственности в Украине. Исследованы содержание и структура формальных институтов, упорядочивающих повторяющиеся взаимодействия между участниками отношений интеллектуальной собственности. Рассмотрены сущность, структура и значение неформальных институтов в регулировании отношений интеллектуальной собственности в Украине.

Ключевые слова: институциональное регулирование, интеллектуальная собственность, формальные институты, неформальные институты, транзакционные издержки.

G. V. UMANTSIV

Phd (economy), associate Professor, associate Professor of the Department Accounting and Taxation of Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine, Kyiv

I. K. MARTYNIV

Phd (economy), Scientific Associate of the Department Accounting and Taxation of Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine, Kyiv

**INSTITUTIONAL REGULATION
OF THE COMMERCIALIZATION
OF OBJECTS OF INTELLECTUAL PROPERTY**

Problem setting. Trends in the development of the world economy reflect the main factors of the country's competitiveness, the main of which is the introduction of effective mechanisms of innovation policy, which include budget financing, optimization of tax burden, lending, the formation of the intellectual property market, the creation of innovation infrastructure, and provide incentives for the creation and commercialization of Intellectual Property Objects (hereinafter referred to as IPO). As stated in the Strategy of Ukraine's Innovation Development for 2010-2020 under the conditions of globalization, intellectual property is a key factor in implementing the strategy of innovation development in the

country. It becomes clear that at the present stage of the innovative development of our country's economy, the process of commercialization of IPO's has been given a dominant meaning.

Recent research and publications analysis. Investigation of the regulation of commercialization of intellectual property objects through the prism of institutional theory has been insufficiently disclosed. In view of the unresolved issues regarding the commercialization of IPO's, the overcoming of which should take into account the interests of authors, market participants and state, the relevance of the study of the institutional provision of this process is growing.

Paper objective is to reveal the peculiarities of institutional regulation of the process of commercialization of IPO's.

Paper main body. Commercialization of IPO's, which is an orderly sequence of inter-related actions and operations for the creation (development, use) and transfer of property rights to IPO's for the purpose of obtaining economic benefits and forming a social effect, is characterized by a rather slow pace of activation on domestic companies. This situation is characterized, first of all, by the fact that in the total aggregate of capital investments in Ukraine for 2010-2017, the share of capital investments in intangible assets is only 4%. The share of industrial companies that implement innovate, according to the State Statistics Service of Ukraine in 2007-2017, amounted to only 14.3% on average.

In order to increase the indicators of activation of the process of commercialization of IPO's, there is a need for the construction of the architectonics of its institutional support, which will determine the ways of implementation of proposals for regulating the commercialization process.

Conclusions of the research. According to the results of the research it was constructed architectonics of institutional ensuring for accounting for commercialization of IPO's, to define the structure and clarify the composition of formal and informal institutions, in particular formal (legislative and normative acts), informal (norms and rules in the form of traditions, education, industry affiliation) and the organizational and infrastructural basis (a set of elements and relationships that are intended to maintain and providing support to company management).

Short Abstract for an article

Abstract. The article is devoted to the research of the system of institutions that regulate the intellectual property relations in Ukraine. The essence and significance of institutional regulation in ensuring the realization and development of intellectual property relations are determined. The genesis of institutional bases of realization of intellectual property relations in Ukraine is analyzed. The content and structure of formal institutions that regulate and interact with participants in intellectual property relations are explored. The essence, structure and importance of informal institutions in the regulation of intellectual property relations in Ukraine are considered.

Key words: institutional regulation, intellectual property, formal institutions, informal institutions, transaction costs.

Article details:

Received: 17 October 2018

Revised: 09 November 2018

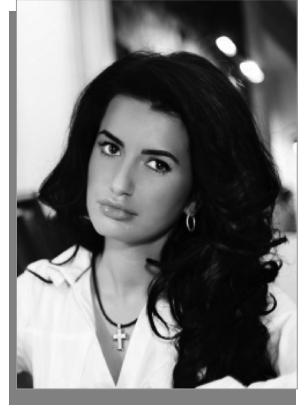
Accepted: 19 November 2018

УДК 346.13.(094)

DOI: 10.31359/2411-5584-2018-35-4-154

Ю. І. ОСТАПЕНКО

кандидат юридичних наук, асистент
кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: julost1111@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4033-5927>

КОДИФІКАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС У ГОСПОДАРЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ХАРАКТЕР, ОБСЯГ ТА ОСОБЛИВОСТІ¹

У статті розглянуто різні точки зору на сутність кодифікації господарського законодавства, законодавчу техніку й її складові, проаналізовано механізми її проведення. Доведено на підставі вивчення сучасних наукових поглядів доцільність розуміння кодифікації як процесу систематизації і законодавства, і системи права в цілому. Досліджено загальні складові кодифікаційної техніки.

Ключові слова: господарське законодавство, систематизація, систематизація норм господарського законодавства, спеціалізація у законодавчому регулюванні, уніфікація у законодавчому регулюванні, кодифікація господарського законодавства.

Постановка проблеми. Становлення в Україні демократичної правової держави передбачає підвищення вимог до якості законодавства й прагнення досягти його системності [1, с. 3]. Проведення реформ у найбільш важливих сферах суспільного життя пояснює те, що головним інструментом, який, до речі, можна вважати основною специфічною рисою європейської континен-

¹ © Остапенко Ю. І., 2018. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

тальної законотворчості, пропонується обрати кодифікацію, яка має стати й особливістю процесу систематизації законодавства України, адже ухвалення значної кількості законодавчих і підзаконних актів призводить до того, що прийняті норми або дублюються, або по-різному регулюють одне й те саме питання, або навіть суперечать одна одній. З огляду на це виникає гостра потреба в систематизації законодавства й узгодженні приписів щодо окремих видів відносин, які містяться в різних галузевих актах усього чинного правового матеріалу. Отже, усе наведене підтверджує нагальність і необхідність кодифікації, яка нині розглядається як умова галузевої організації правових норм, забезпечення системності законодавства, а також його вдосконалення [3, с. 6]. Як наголошував академік В. Мамотов, кодифікація, за якої використовується згаданий вище синтезуючий підхід, створює можливість, зберігши прихильність до власного досвіду, урахувати досягнення світової цивілізації, особливо у сфері регулювання економічних відносин. До сказаного варто додати, що важливим етапом розвитку господарського права стала перша і єдина на даний час кодифікація господарського законодавства, проведена ще у 2003 р. Із прийняттям Господарського кодексу України (далі – ГКУ) відбулася формалізація предмета правового регулювання господарського права шляхом окреслення його складових: виробничо-господарських, організаційно-господарських і внутрішньогосподарських відносин.

Сьогодні ми маємо зробити такий крок: ідеться про перехід, згідно з положеннями Концепції модернізації господарського законодавства на базі Господарського кодексу України, до комплексного розвитку галузевого законодавства. Це передбачає, по-перше, розширення змісту Кодексу за рахунок норм чинних актів, які довели свою корисність у процесі правозастосування; по-друге, узгодження приписів, що залишалися поза межами Кодексу, з положеннями останнього, адже нарікання, які нині лунають на адресу ГКУ, є цілком справедливими. На жаль, законодавець ні в процесі законотворчої роботи перед прийняттям ГКУ, ні протягом часу його існування не спромігся усунути очевидні недоліки, які в ньому містяться. Кількість колізій з нормами Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), спеціалізованими законами України, такими як «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. №959-XI, «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. №1560-XII, «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. №40-IV, «Про банки і банківську діяльність» від 28.08.2018 р. №2121-III, та іншими нормативними актами насправді вражає.

Існує вже багато фундаментальних наукових праць, присвячених аналізу цих колізій і окресленню можливих шляхів їх усунення, а також судових інтерпретаційних і правозастосовчих актів. Такий стан справ дійсно не може вважатися нормальним, адже, крім складнощів у правозастосуванні, які є

причиною головної судової проблеми сьогодення – нестабільність і непередбачуваність судової практики, це викликає іншу, і навіть ще більш глобальну проблему, як-от: недосконалий варіант регламентації господарсько-правових відносин ставить під загрозу ідею державного регулювання економіки. Отже, актуальність обраної теми не викликає сумнівів, більш того, вирішення окресленої проблеми сьогодні є одним із першочергових завдань науки господарського права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема кодифікації законодавства розглядалася у роботах таких учених-господарників, як: Є. А. Гетьман [1; 2], В. К. Мамутов [3], О. В. Бринцев [4], Д. В. Задохайло [5; 6], В. В. Кудрявцева [7], О. П. Подцерковний [8] та ін. Однак ця тема залишається у центрі уваги, тобто є актуальною для вивчення, адже питання достатнього й досконалого наповнення і систематизації нормативного матеріалу досі залишаються невирішеними. Урешті-решт, критична маса робіт учених з цих двох проблем дозволяє сформуванню універсальної теоретичної матриці для відповідних досліджень, важливих не тільки в аспекті підвищення якості законодавчого реформування у цих сферах господарювання, а й для отримання новітніх науково-теоретичних результатів.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є аналіз стану чинного господарського законодавства України, а також формування концептуальних підходів до його подальшої систематизації, оновлення й модернізації завдяки кодифікації.

Виклад основного матеріалу. Необхідно визнати, що кодифікація як форма розвитку законодавства в його змістовному та систематизаційному аспектах за роки незалежності в Україні стала звичайним напрямом законодавчої політики і діяльності. Однак, незважаючи на тривалість вивчення цього явища, ні у вітчизняній, ні закордонній правовій доктрині чи законодавстві дотепер відсутнє уніфіковане визначення поняття «кодифікація». Скажімо, такі правники дореволюційного періоду, як Є. М. Турбецький та А. А. Рождественський кодифікацію розглядали лише як опрацювання чинного законодавства, не окреслюючи при цьому цілей і кінцевого результату (проте виникає ще одне питання до вчених, хто саме здійснює таке опрацювання, бо цього також не вказують). Більш повно поняття «кодифікація розкриває Г. Ф. Шершеневич, який наголошував, що «кодифікація полягає в обробці законодавства, спрямованій на приведення чинних законів до системи, а також узгодження їх змісту з потребами часу й між собою на підставі єдності принципів, покладених в її основу».

Революційними слід назвати погляди І. І. Аншлеса, який акцентує на тому, що «кодифікація з розрізнених, взаємосуперечливих законоположень шляхом систематичного відбору, опрацювання й переробки створює новий і за формою,

і за змістом законодавчий акт. Увесь законодавчий матеріал викидається назовні. З печі кодифікатора закон повинен вийти чітким, цільним і єдиним». У юридичних джерелах радянських часів можна зустріти й таке тлумачення, згідно з яким кодифікація ототожнюється з інкорпорацією і законодавчою технікою. Прикладом може служити інтерпретація цього поняття, запропонована А. М. Іодковським, який вважав, що кодифікація провадиться у двох напрямках. Перший напрям кодифікаційної діяльності, на його думку, – це системне опрацювання чинного законодавства, тобто процес приведення тієї чи іншої його галузі до внутрішньої єдності. Завдання такої діяльності полягає в повній заміні раніше чинного законодавства шляхом створення нового закону. Вона провадиться в порядку, встановленому для звичайного проходження законів. У результаті з'являються нові закони (кодекси, положення, статuti та ін., предметом регулювання яких виступає певна сфера відносин, що й замінює собою всі або більшу частину законів, які діяли раніше [7]. Другий її напрям науковець характеризував як такий, який не ставить за мету зміну чинного законодавства й перероблення існуючих законів. Він стверджує, що кодифікаційна діяльність у цьому випадку спрямована на впорядкування чинного законодавства, зведення існуючих законів у задалегідь визначену систему й усунення суперечностей між ними, не переінакшуючи при цьому їх змісту.

Сучасний погляд на поняття, що розглядається, відображає визначення російського вченого-правника А. О. Соловйова, який запропонував таке трактування кодифікації законодавства (подаємо мовою оригіналу): «Вид упорядочения нормативно-правового материала в определенной сфере общественных отношений, реализуемый в процессе и результате деятельности (обычно) органа законодательной власти через целенаправленное организующее и перераспределяющее воздействие на разрозненную и несистемно (либо недостаточно системно) организованную и взаимодействующую совокупность нормативных правовых актов и правовых норм, действующих в определенной области общественных отношений на определенный момент, посредством их (актов и норм) компенирования (вобрания, включения в себя и системного встраивания, интеграции внутри себя) в себя, изменения (переработки) и обогащения (в целях восполнения правовых пробелов, снятия противоречий) дополняющим нормативно-правовым материалом, с депозицией (сбором и осаждением в отсекаемый в данном случае «осадок») или реновационным замещением устаревших и не удовлетворяющих по иным критериям сегментов и элементов правовой регламентации, перегруппировкой и интегрирующим системным встраиванием получаемой совокупности по определенной многоуровневой и сложноструктурированной функционально-логической, синтаксической и морфологической схеме (модели, матрице) внутри вновь формируемого таким образом единого, логически цельного,

устойчивого и системного нормативного правового акта (кодекса), заменяющего в результате в определенной отрасли права (подотрасли, институте, направлении правового регулирования) существенную часть нормативно-правовой регламентации и реализующего отраслеобразующую (институтобразующую) функцию» [4, с. 32–33]. Навряд чи виправдовує себе позиція, що чим більше визначення (наведено одне речення, яке вміщує 21 рядок), тим змістовнішим воно є.

Вважаємо, що визначення будь-якого поняття має максимально відтворити його характерні риси, а в подальшому навести перелік його відповідних характеристик, ознак. Найбільш прийнятною й обґрунтованою, на наше переконання, є позиція науковців, які доводять, що будь-яка кодифікація – це найвища сходинка систематизації, якій зазвичай передують консолідація та інкорпорація. При цьому останні процеси не обов'язково мають кінцевим варіантом кодифікацію. Як уявляється, вони є бажаними, а не категоричними передумовами.

Урахування наведеного повною мірою стає в нагоді при проведенні первинних кодифікацій, наприклад, як це було з Кодексом України про адміністративні правопорушення, Житловим кодексом України та ГКУ. Коли ж має місце наступна кодифікація, то за основу беруться досягнення попередньої систематизації законодавства у формі кодифікації, консолідації чи інкорпорації. Однак, на жаль, мусимо констатувати, що за двадцять три роки, упродовж яких відбувалося оновлення національного законодавства у сфері суспільних економічних відносин, ми так і не спромоглися наблизитися до формування правового господарського порядку, що забезпечував би функціонування сучасної високотехнологічної, ефективної, конкурентоздатної, екологічно й соціально спрямованої національної економіки. Більш того, нині суспільство, йдеться про підприємців, працівників, інвесторів, споживачів, територіальні громади і, врешті-решт, державу, не задоволене станом регулювання, організації та здійснення господарської діяльності, що, у свою чергу, не може забезпечити виконання цілої низки власних суспільних функцій. Додамо, що в даному випадку йдеться не про відчуття природного прагнення до більш високих стандартів сфери господарювання, а про усвідомлення глибоких змістовних дисфункцій в її системі [5, с. 5]

Звісно, економічне зростання держави завжди неодмінно пов'язане з розвитком підприємницького середовища й інвестиційних процесів як на економічному майданчику, так і по окремих секторах [8]. Сьогодні в умовах глобалізації ніхто, крім держави, не здатний захистити національний ринок, вітчизняного товаровиробника і, як наслідок, кожного пересічного громадянина держави від нищівних сил транснаціональних корпорацій і колоніально-експансіоністськи налаштованих економік розвинених країн. Зрозуміло, що

«непомітна рука ринку» належить цим важковаговикам – провідним гравцям на макроекономічній арені. До чого ця «рука ринку» довела економіку України з її колись могутнім економічно-промисловим, науковим, ресурсним і людським потенціалом, також відомо усім. Видобуток корисних копалин, екологічно небезпечні галузі промисловості (чорна металургія, хімічна промисловість тощо), екстенсивне сільське господарство – це ті ніші, які приготовані глобальним ринком економіці України. Як відомо, вони є низькододатковими і ресурсозатратними галузями [4, с. 13]. В існуванні на території України високододаткових виробництв глобальний ринок не зацікавлений. Наукоємна промисловість (авто-, літако-, верстато- та інше машинобудування, космічна галузь, сучасний ВПК та інші високотехнологічні виробництва) тут існувати не повинні, адже вони відбирають ринок збуту відповідних корпорацій, стають зайвою перешкодою у власній конкурентній боротьбі.

У той же час національно орієнтована держава заінтересована у збереженні і розвитку на її території саме таких високододаткових наукоємних галузей економіки, бо це є запорукою успіху держави як інституту, покликаного забезпечити добробут і соціальну захищеність населення, збереження людського й природно-ресурсного потенціалу. Вітчизняні підприємства і навіть їх об'єднання сьогодні, на жаль, не спроможні протистояти цим глобальним планам світового розподілу праці. Єдиний, хто ще хоч якось здатен це зробити, – це держава. Україна ж на хвилі ліберально-демократичних здобутків і перетворень 90-х рр. майже повністю відмовилася і від політики протекціонізму зокрема, і від системного управління власною економікою в цілому.

Як уявляється, проявом цього є, по-перше, відсутність «Економічної Конституції», тобто норм у Конституції України, котрі на найвищому (та найбільш стабільному) рівні визначали б загальні засади функціонування економіки держави (принципи, мету, систему органів, способів державного управління економікою; межі приватизації; завдання і механізми функціонування державного сектору економіки; цілі й міру участі іноземного капіталу в економіці України тощо); по-друге, невдале втілення в ГКУ ідеї державного регулювання ринково-економічних процесів. Законодавець, прийнявши одночасно ліберально-ринковий ЦКУ і патерналістсько орієнтований ГКУ, намагався всидіти на двох стільцях – і створити абсолютно вільний ринок, і зберегти окремі засади планової економіки. Це, як слід було того й очікувати, виявилось неможливим.

Однак не все так погано. На наше переконання, законодавча практика незалежної України за останні двадцять років накопичила достатній досвід як рекодифікації, тобто прийняття на новій основі цілої низки кодексів у тих галузях законодавства, що вже були раніше представлені кодифікаціями радянського періоду, так і первісної кодифікації, яскравим прикладом якої є

Господарський кодекс України. Слід додати, що господарське право, а отже, і господарське законодавство, за складністю предмета відносин, які характеризуються системно-синтетичною природою і надзвичайною динамічністю, являють собою особливий «полігон» кодифікаційних робіт [6]. Виходячи з цього, вітчизняні правознавці відмічають той факт, що при врегулюванні економічних відносин законодавець вдається до крайнощів: якщо раніше (упродовж перших періодів проведення реформ у незалежній Україні) ці відносини упорядковувалися здебільшого постановами уряду (законів майже не було), то тепер спостерігається протилежне – регламентуються вони переважно великим масивом законів. Причому останні приймаються з оперативно-господарських і навіть технічних питань, які цілком природно могли бути включені в більш загальні закони. Як приклад можна навести закони України «Про енергозбереження» від 23.07.2017 р. № 74/94-ВР, «Про транспортно-експедиторську діяльність» від 03.08.2012 р. № 1955-IV, «Про телекомунікації» 18.11.2003 р. № 1280-IV, «Про зерно та ринок зерна в Україні» 19.07.2017 р. № 37-IV, «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР тощо.

Крім того, нині ухвалюються сотні законів, які через процедурно-технічні й політичні обставини виявляються не лише низької якості й не узгоджуються один з одним, порушують єдине поле регулювання, а й стають маловідомими і незрозумілими підприємцям. Таким чином, саме завдяки складності предмета відповідних відносин, які регулюються, системно-синтетичній природі й надзвичайній динамічності, господарське законодавство являє собою особливий «полігон» розгортання кодифікаційних робіт, тобто кодифікація господарського законодавства з прийняттям Господарського кодексу України не тільки не закінчується, а навпаки, розгортається, що можливо шляхом як модернізації змісту останнього, так і перенесення кодифікаційних робіт на нижні підгалузеві шаблі ієрархії системи нормативно-правової регламентації. Сьогодні такими шаблями є спеціальні сфери господарсько-правового регулювання, що охоплюють окремі види господарської діяльності, сектори й галузі національної економіки, товарні й функціональні ринки. Абсолютно не випадково у практичній площині за ініціативою держави, асоціацій підприємців, наукових інституцій тощо розробляються проекти кодифікацій господарського законодавства, зокрема, щодо електроенергетичної галузі, торговельної, зовнішньоекономічної, банківської, інвестиційної, а також інноваційної діяльності.

Проте поглиблення й розширення відповідних сфер правового регулювання, спеціалізації законодавства відповідно до нових підсистемних сегментів змушує законодавця до проведення кодифікаційних робіт, так би мовити, на другому (третьому, четвертому) рівні ієрархії джерел господарського законодавства, умовно, на підгалузеві-інституційному рівні. Кодифікації цього виду мають на меті як відновлення такої властивості господарського законо-

давства у відповідних сферах, як його цілісність, системність, так і визначення по-новому обсягу його уніфікованої частини і її співвідношення зі спеціалізованим законодавчим регулюванням, оскільки модернізація спеціалізованого законодавства рано чи пізно поставить питання про викристалізацію в ньому самому власної уніфікованої і спеціалізованої частини. Важливим також є й те, що кодифікація дозволяє помітно оновити зміст законодавчого регулювання, запровадити новітні підходи до організаційно-господарського забезпечення того чи іншого виду діяльності, удосконалити регламентацію господарсько-виробничих відносин відповідно до сучасного рівня розвитку ринкових відносин, а також ділової та судової практики.

У цілому необхідно визнати, що саме господарсько-правове законодавство, якому властива надмета – органічно поєднати в єдиному правовому механізмі забезпечення ефективності господарювання за рахунок використання в ньому таких різнорідних правових засобів, що служать досягненню різних за природою суспільних інтересів, як-от: приватних і публічних; коротко- й довгострокових; внутрішньо- й зовнішньоекономічних; економічного розвитку й екологічної безпеки тощо, генерує високий суспільний попит на проведення кодифікаційних робіт.

На сьогодні сфера господарювання має розгалужену методологічну інфраструктуру джерел його регулювання. Звісно, з огляду на це виникає багато проблем, серед яких: якість і наповненість джерел, норм; регламентація господарських відносин (а їх нині не так уже й мало), що залишаються поза увагою законодавця чи за межами предмета господарсько-правового регулювання тощо. До сказаного додамо, що процес розмежування і правового унормування відносин у сфері господарювання можна відобразити як відповідну структуру. При цьому, як уявляється, систематизувати джерела господарського законодавства слід або за критерієм приналежності останнього до тієї чи іншої часової реформи у сфері господарювання, або за критерієм приналежності до того чи іншого функціонального механізму господарської політики, який діяв та продовжує діяти у відповідній сфері й за сучасної організації економічного життя як такого.

Ураховуючи те, що система джерел національного господарського законодавства, які змінювалися і модифікувалися, на сьогодні включає акти, що є складовими: 1) законодавства, яке було чинним до прийняття ГКУ і діє дотепер, яке, у свою чергу, поділяється на два головних блоки: а) акти, які майже не зазнали суттєвих системних змін («Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. №959-ХІ; «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р.; «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10.09.1991 р. № 1540а-ХІІ; «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р., «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 р. №3659-ХІІ; «Про між-

народний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 р. №4002-ХІІ тощо); б) акти, що зазнали суттєвих трансформацій чи системно модифікувалося, але не втратили чинність і в деяких частинах мають свій первісний вигляд («Про товарну біржу» від 10.12.1991 р. № 1956-ХІІ; «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-ХІІ; «Про основи містобудування» від 16.11.1992 р. № 2780-ХІІ; «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. №2801-ХІІ; «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19.06.1992 р. №2482-ХІІ; «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ; «Про енергозбереження» від 01.07.1994 р. № 74/94-ВР; «Про транспорт» від 10.11.1994 р. №232/94-ВР; «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР тощо); 2) законодавство, розроблене після прийняття ГКУ, яке включає акти, що: а) зазнали суттєвих системних змін із часу прийняття першої редакції (Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. №514-VI; «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 04.04.2018 р. №877-V тощо); б) мають первісний вигляд чи несуттєві системні зміни (Закон України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 р. № 1280-IV; «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-VI; «Про Фонд державного майна України» від 09.12.2011 р. №4107-VI; «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» від 16.06.2011 р. №3531-VI тощо).

Звісно, розроблення нових чи змінення уже діючих актів відбувалося під впливом різноманітних тенденцій світового й національного масштабу, що позначалося на їх функціональній спрямованості (вступ країни до СОТ, спроби стати членом ЄС тощо). Однак, незважаючи на те, що протягом тривалого періоду процес формування вітчизняного законодавства у сфері господарювання характеризувався нестабільністю й хаотичністю, деякі закономірності і правила все ж таки зберігалися. Передусім слід відмітити, що господарське законодавство України на будь-якому етапі свого розвитку в цілому відзначалося достатньо високим рівнем законодавчої техніки, якістю правового регулювання, а головне, широтою охоплення суспільних відносин, що входять до його предмета. До того ж його можна назвати комплексним завдяки наявності значного масиву власних норм, зокрема, об'єднаних в інститути банкрутства, корпоративного регулювання, конкурентного регулювання господарської діяльності та ін. Норми цих інститутів не є запозиченими або розвинутими в процесі спеціалізації, вони – продукт власного розвитку суспільних відносин, що становлять предмет правового регулювання саме господарського права і господарського законодавства, адже останні утворюють разом певну функціональну єдність, виступаючи засобом регуляції і саморегуляції суспільних відносин. При цьому вказане функціональне завдання може бути ефективно виконане лише за умови системного їх об'єднання.

Крім того, у самій системі (законодавстві) між її структурними елементами (норми права, інститути, субінститути і підгалузі права) утворюються складні системоутворюючі та системоутворені зв'язки, що забезпечують її цілісність. Відповідно до цього система права суттєво впливає на структуру своєї форми, тобто на структуру системи законодавства. З огляду на це в теоретичній літературі щодо системи законодавства визначають такі види внутрішніх зв'язків: генетичні, структурні й функціональні [9, с. 19]. Генетичними системоутворюючими зв'язками системи законодавства визнають ті, що виявляють залежність від факторів об'єктивного характеру, породжуючи, власне, правові норми. До них належать також і фактори суб'єктивного порядку, пов'язані з певною свободою в межах правотворчої діяльності законодавця. Зв'язки, що мають назву структурних, проявляють себе в контексті функціонування і взаємодії ієрархічної (вертикальної) й галузевої (горизонтальної) структур законодавства, а функціональні, віднесені до категорії системоутворених, поділяються на предметно-функціональні та управлінські зв'язки. У свою чергу, предметно-функціональні диференціюють на відносини координації й субординації.

На наше переконання, встановлення типів і змісту таких зв'язків, що мають місце в системі законодавства, є принципово важливим для формування в цій системі феномену законодавчих масивів (комплексів). Так, відповідно до місця функціональних зв'язків у системі законодавства формуються різноманітні комплексні нормативно-правові структури, побудовані на пріоритеті або певного функціонального призначення, або певної сфери державного управління. У системі законодавства також можуть мати місце законодавчі масиви (комплекси), побудовані як горизонтальні структури, що за обсягом є об'ємнішими, ніж окремі галузі. Разом із тим, якщо на перший план виходять функціональні зв'язки, то законодавчий масив (комплекс) формується за рахунок актів комплексних структурних утворень законодавства. У цьому контексті дуже слушним стає зауваження, висловлене в теоретичній літературі, що незавершеність формування численних законодавчих масивів – один із суттєвих дефектів організації системи законодавства [2, с. 228].

Як бачимо, саме наявність надзвичайно великої кількості нормативно-правових актів і, зокрема, законів України, прийнятих за останні 20 років в процесі достатньо хаотичної актуалізації необхідності законодавчого врегулювання тих чи інших суспільних відносин, зумовлюють потребу систематизації законодавства, що має стати першочерговим, а можливо, і позачерговим законотворчим завданням.

Визнаючи саме «штучний» характер системи законодавства, що значною мірою залежить від особливостей усвідомлення законодавцем необхідності регулювання тих чи інших суспільних відносин, а також від спроможності

знайти консенсус з питань спрямування і змісту законодавчого регулювання, при модернізації і вдосконаленні законодавчої бази слід виходити з об'єктивної необхідності самої структури і змісту законодавства відтворити принциповий генетичний зв'язок із системним характером права. Отже, чим ближче до системи права система законодавства, що формується, тим вона точніше й ефективніше регламентує відповідні суспільні відносини. У цьому контексті проблема функціональної єдності права й законодавства виступає тим головним чинником, що спонукає досягнення певної подібності між названими системами. Так, структура системи права здійснює, так би мовити, генетичний вплив на структуру законодавства, хоча про певну тотожність, зрозуміло, не йдеться. Відповідно до цього варто пам'ятати, що система законодавства формується шляхом включення кожного нового елементу – нормативно-правового акта до вже існуючої системи таких елементів. У свою чергу, цей новий елемент повинен «вписатися» в названу систему таким чином, щоб стати її складовою, не порушуючи при цьому функціональності й призначення самої системи, а навпаки, підвищуючи її ефективність.

Таким чином, кожен новий нормативно-правовий акт як елемент системи законодавства повинен знайти своє місце як в «горизонтальному», так і у «вертикальному» вимірах, забезпечуючи ефективність законодавчого регулювання не лише за рахунок заповнення прогалін, а й за змістовним критерієм шляхом досягнення більш гармонійного регулювання відповідних суспільних відносин. Зауважимо, що однією з найважливіших властивостей процесу законотворчості при цьому є його неперервність. Постійне розширення суспільних відносин, що автоматично викликає появу нових соціальних зв'язків, новітніх приватних і публічних інтересів, як наслідок, необхідність з'ясування раніше не відомих конфігурацій механізмів узгодження останніх виступає джерелом й імпульсом розвитку самої системи права, а отже, і системи законодавства. Удосконалення останнього, звісна річ, відбувається, зокрема, завдяки прийняттю нових нормативно-правових актів, внесенню до них змін і доповнень, скасуванню старих законодавчих документів тощо.

Вказане вище є зайвим підтвердженням необхідності й нагальності упорядкування всього комплексу чинних нормативно-правових актів, проведення його «ревізії» на предмет ефективності як кожного такого акта окремо, так і їх системної взаємодії. Така діяльність, що має постійно бути у центрі уваги законодавця чи тих суб'єктів, які пов'язані з правозастосовчою практикою, отримала назву систематизація законодавства. А отже, на нашу думку, доцільно створити відповідний орган, який регулював би і сприяв би вирішенню цього питання, адже надзвичайно великий масив законів України, прийнятих Верховною Радою на різних етапах розвитку суспільних, зокрема економічних ринкових, відносин в умовах хаотичності змінення та невизна-

ченості й загальної економічної політики, й окремих її напрямів, а відповідно, й законодавчої політики об'єктивно має своїм наслідком відсутність чіткості й системності як у законодавстві в цілому, так і у його окремих галузях.

У той же час модернізація самого законодавства через накопичення нормативно-правового масиву шляхом прийняття нових нормативних актів, внесення змін, доповнень, відміни застарілих і необхідність узгодження їх між собою також на перший план висувають питання потреби упорядкування чинних нормативно-правових актів як елементів загальної для них системи – законодавства України. Важливою складовою і самостійним чинником такого упорядкування зазвичай виступає чітка і зрозуміла економічна, правова і законодавча політика, адже приведення законодавства до спільного знаменника, ефективно й системно його функціонування мають відбуватися на сталій науковій базі з точно відображеною політичною волею держави. Проте задоволення суспільної потреби в урегульованості відносин не може відбуватися лінійно, бо багато що залежить від усвідомлення суспільством необхідності підвищити якості регламентації конкретних відносин в тій чи іншій сфері. Зрозуміло, цьому має передувати робота спеціалістів, тобто вони мусять зробити аналіз і встановити спрямування подальших процесів у законодавчих комплексах, що можливо лише за допомогою створення спеціальної комісії на базі Інституту законодавства.

Урешті-решт, вкажемо, що на сьогодні, незважаючи на те, що створені відповідні умови, говорити про стабільність правового поля, а отже, і про стабільність правової системи держави, без чого, до речі, не можуть обійтися інвестори й підприємці, не доводиться. Усе частіше, зокрема, й у вітчизняній пресі, зустрічаємо чимало гострих оцінок національної практики реалізації відносин між державою і бізнесом, фактичного і правового становища підприємця, стану економічної конкуренції, якісних властивостей національного виробництва, галузевої й технологічної структури розподілу виробничих активів і права власності, корпоративних прав щодо таких активів тощо. На жаль, переважна більшість фахівців характеризує національну модель економічних відносин як «економіку олігархічного типу», або «олігархічну економіку». Як уявляється, це не випадково. Передусім ця оцінка пояснюється й тим, що за цей час у країні неодноразово змінювалися і політичний курс, і напрями господарсько-правової політики, щоправда, накопичено, нехай і не зовсім позитивний, досвід. Так, важливим кроком можна визнати кодифікацію господарського законодавства, його вдосконалення в цілому як за обсягом і структурою, так і за ефективністю нормативно-правового регулювання окремих типів господарських відносин. Разом із тим зрозуміло, що тотальна кодифікація усього масиву господарського законодавства в межах одного кодексу малоімовірна, адже господарське законодавство, по-перше, включає значну кількість джерел, по-друге, є динамічним, що пояснюється впливом різноманітних чинників, станом національної й

світової економіки [7, с.102], а також життєвою необхідністю і конкретними складовими державної внутрішньої політики. Однак існуюча кількість нормативних актів все ж не дає нам суспільно очікуваного результату в економіці, навіть за примітивними показниками, на кшталт темпів зростання ВВП, бо, на жаль, його у цілому так і не досягнуто (можливо, винятком є сектор аграрного виробництва).

Наостанок додамо, що загальний аналіз кодифікаційної діяльності, як на цьому справедливо наголошує О. Рогач, дає підстави стверджувати, що кодифікація як найбільш досконала форма систематизації законодавства сприяє посиленню стабільності законодавства, ліквідації колізій, створенню чіткої, заснованої на науковому підґрунті системи нормативних актів. Вона є правовим фундаментом для побудови укрупнених нормативних блоків, кодифікаційних систем. У процесі кодифікаційної діяльності з'являється можливість вирішити такі взаємопов'язані завдання, як удосконалення змісту й форми законодавства, досягнення якісної систематизації останньої, а також забезпечення відносної стабільності його форми й змісту. У той же час наявність системоутворюючих кодексів дозволяє підвищувати якість цих стрижневих, основних законів, уточнювати їх положення у зв'язку з розвитком суспільства замість нескінченного видання безлічі нових законів, оскільки кількість законів сама по собі не дозволяє забезпечити системне й несуперечливе, прозоре правове регулювання (цього разу велика кількість переходить у негативну якість законодавства, підриває його ефективність, ступінь реалізації) [10].

Однак систематизація господарських відносин, а з ними і господарського законодавства має відбуватися відповідно до економічної ситуації з урахуванням як приватних, так і публічних інтересів, а для цього потрібно суттєво поглибити й деталізувати норми, за допомогою і на підставі яких відбувається регулювання господарських відносин, а також відпрацьований арсенал правових засобів по кожній галузі, по кожному комплексу (особливо у сфері організаційно-господарських відносин).

Саме такий масштаб завдань робить господарсько-правову науку інноваційною лабораторією зі створення нових засобів і механізмів правового регулювання, компонування їх у новому складі запроваджуваних спеціальних режимів господарювання, розширення й поглиблення сфери господарсько-правового регулювання та пошуку нових форм ієрархічної розбудови внутрішнього складу господарського законодавства і його джерел. У цьому сенсі слід зазначити, що успіх процесу кодифікації господарського законодавства, його швидкість, як правило, залежать і від якості самого господарського законодавства, і від стану національної економіки в її внутрішньо-економічному й глобальному вимірах, а його початок зумовлюється життє-

вою необхідністю і конкретними особливостями змісту державної економічної політики. Йдеться про, з одного боку, чинники, що визначаються обсягом нормативного матеріалу, динамікою його змін і доповнень, внутрішньо-структурною динамікою (утворення нових інститутів, підгалузей, актуалізація окремих з них тощо), динамікою розширення сфери господарсько-правового регулювання як такого, з другого – ступенем застарілості й аварійності основних виробничих фондів, зниженням як технологічного їх рівня, так і якості підготовки наукових, інженерних і робочих кадрів, паралельним співіснуванням офіційної і тіньової економіки, деіндустріалізацією цілих регіонів. Крім того, впливають зовнішньоекономічні чинники, до яких слід віднести низьку конкурентоздатність національної економіки, що за умов відторгнення інноваційних шляхів розвитку відтворює колоніальну експортно орієнтовану структуру промисловості, яка складається з кількох традиційних галузей, із кінцевою втратою перспектив для економічного відродження.

Виходячи з наведеного можемо констатувати, що в цьому контексті зміст і динаміка державної економічної політики є чи не найважливішим чинником, що спонукає до модернізації законодавства, адже вона, як і законодавча діяльність, мають спільного «виконавця» – державу. Руйнівний досвід кількох перших років незалежності України, а також безсумнівні успіхи сучасних передовиків капіталістичного змагання у так званих нових індустріальних країнах зробили аксіоматичною вимогу сильної економічної політики держави й системного організаційно-господарського її забезпечення.

Ці та багато інших чинників вплинули на стан і розвиток господарського законодавства, завдяки цьому прийшло усвідомлення того, що кодифікаційний процес має виступати перманентною формою його модернізації та удосконалення, а самі по собі кодифікаційні роботи слід проводити вже на другому й третьому рівнях його ієрархічної розбудови. Такі перспективи не тільки не девальвуватимуть регулятивний потенціал Господарського кодексу України, а й, навпаки, повинні створити йому потужний фундамент, виступаючи в ролі концептуально залежних об'єктів для безпосереднього оновлення його положень і принципів, зміцнюючи системоутворюючі зв'язки між структурними елементами загальної системи господарського законодавства.

Висновки. На перший погляд може здатися, що сьогодні, коли уся система господарського законодавства вже є концептуально «реформованою», питання про наявність окремих підгалузевих кодифікацій є недоцільним. Проте актуальності набуває питання приведення господарських комплексів, зокрема певного законодавства, у відповідність до принципових положень ГКУ й окремих напрямів господарсько-правової політики держави, що дасть

можливість систематизувати і запровадити уніфіковані засади побудови всього масиву законодавства України.

Вважаємо, що за своїм змістом галузеві кодифікаційні розробки мають знайти адекватні сучасному стану будь-якого з ринків унікальні конфігурації поєднання приватних і публічних, коротко- й довгострокових, тактичних і стратегічних, комерційних і некомерційних інтересів, що виникають із приводу функціонування такого ринку і якими мотивуються учасники відповідних відносин задля досягнення стратегічних цілей національної економічної політики господарсько-правовими засобами, а також збалансувати у своїх межах процеси спеціалізації й уніфікації в системному господарсько-правовому регулюванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види: монографія. Харків: Право, 2012. 192 с.
2. Гетьман Є. А. Кодифікація як форма систематизації законодавства України. *Проблеми законності*. 2008. №99. С. 228–236.
3. Мамутов В. К. Экономика и право: сб. науч. тр. Киев: Юриком Интер, 2003. 544 с.
4. Бринцев О. В. Мета і принципи рекодифікації економічного законодавства України. *25 років господарській юрисдикції в Україні: досвід та перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 трав. 2016 р.) / редкол.: В. Я. Тацій, П. В. Тихий, О. В. Бринцев та ін. Харків: Право, 2016. 204 с.
5. Задихайло Д. В. Економічна влада та економічне народовладдя: проблема правової регламентації. *Право та інновації*. 2014. № 1–2 (5–6). С. 5–11. URL: http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2009/Pravo/47769.doc.htm (дата звернення: 08.10.2018).
6. Задихайло Д. В. Кодифікація інноваційного законодавства: окремі концептуально-правові підходи. *Проблеми господарського права*. 2010. №4(63). С. 177–185. URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/vapny_2010_4_18.pdf (дата звернення: 08.10.2018).
7. Кудрявцева В. В. Конституційно-правові чинники кодифікації інвестиційного законодавства. *Юридична Україна*. 2010. №2. С. 102–107.
8. Подцерковний О. П. Подальша кодифікація та компактизація господарського законодавства на базі Господарського кодексу України. *Юридичний вісник України*. 2007. Т. 12. Вип. 11. С. 42–54. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/17651/4254.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 08.10.2018).
9. Гусарев С. Д., Олійник А. Ю., Слюсаренко О. Л. Теорія права і держави / за заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ: ЦУЛ, 2008. 276 с.
10. Андрощук Г. Державна інноваційна політика. *Інтелектуальна власність*. 2004. № 1. С. 37–40.

REFERENCES

1. Hetman, Ye. A. (2012). *Kodyfikatsiia zakonodavstva Ukrainy: zahalna kharakterystyka, osoblyvosti, vydy* [Codification of Ukrainian legislation: general characteristics, features, types]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
2. Hetman, Ye. A. (2008). Kodyfikatsiia yak forma systematyzatsii zakonodavstva Ukrainy [Codification as a form of systematization of Ukrainian legislation]. *Problemy zakonnosti – Problems of legality*, 99, 228–236 [in Ukrainian].
3. Mamutov, V. K. (2003). *Ekonomika i pravo* [Economics and Law]. Kiev: Yurinkom Inter [in Russian].
4. Bryntsev, O. V. (2016). Meta i pryntsypy rekodyfikatsii ekonomichnoho zakonodavstva Ukrainy [The Purpose and Principles of Recodification of Economic Legislation of Ukraine]. In *25 rokiv hospodarskii yurydyksii v Ukraini: dosvid ta perspektyvy: Vseukr. nauk.-prakt. konf* [25 years of economic jurisdiction in Ukraine: experience and perspectives: All-Ukrainian scientific and practical conference]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
5. Zadykhailo, D. V. (2014). Ekonomichna vlada ta ekonomichne narodovladdia: problema pravovoi rehlamentatsii [Economic power and economic democracy: the problem of legal regulation]. *Pravo ta innovatsii – Law and Innovation*, 1–2(5–6), 5–11. Retrieved from http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2009/Pravo/47769.doc.htm [in Ukrainian].
6. Zadykhailo, D. V. (2010). Kodyfikatsiia innovatsiinoho zakonodavstva: okremi kontseptualno pravovi pidkhody [Codification of innovation legislation: separate conceptual legal approaches]. *Problemy hospodarskoho prava – Problems of economic law*, 4(63), 177–185. Retrieved from file:///C:/Users/Admin/Desktop/vapny_2010_4_18.pdf [in Ukrainian].
7. Kudriavtseva, V. V. (2010). Konstytutsiino-pravovi chynnyky kodyfikatsii investytsiinoho zakonodavstva [Constitutional and legal factors of codification of investment legislation]. *Yurydychna Ukraina – Legal Ukraine*, 2, 102–107 [in Ukrainian].
8. Podtserkovnyi, O. P. (2007). Podalsha kodyfikatsiia ta kompaktyzatsiia hospodarskoho zakonodavstva na bazi Hospodarskoho kodeksu Ukrainy [Further codification and compactification of economic legislation on the basis of the Commercial Code of Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy – Legal Bulletin of Ukraine*, 12(11), 42–54. Retrieved from <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/17651/4254.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
9. Husariiev, S. D., Oliinyk, A. Yu., & Sliusarenko, O. L. (2008). *Teoriia prava i derzhavy* [Theory of Law and State]. Kyiv: TsUL [in Ukrainian].
10. Androshchuk, H. (2004). Derzhavna innovatsiina polityka [State Innovation Policy]. *Intelektualna vlasnist – Intellectual Property*, 1, 37–40 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.10.2018 р.

Стаття пройшла рецензування 05.11.2018 р.

Стаття рекомендована до опублікування 16.11.2018 р.

Ю. И. ОСТАПЕНКО

кандидат юридических наук, ассистент кафедры хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков

**КОДИФИКАЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС В ХОЗЯЙСТВЕННОМ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ: ХАРАКТЕР, ОБЪЕМ И ОСОБЕННОСТИ**

В статье рассмотрены различные точки зрения на сущность кодификации законодательства, законодательную технику и ее составляющие, проанализированы механизмы ее проведения. На основании изучения современных научных взглядов доказана целесообразность понимания кодификации как процесса систематизации и законодательства, и системы права в целом. Исследованы общие составляющие кодификационной техники.

Ключевые слова: хозяйственное законодательство, систематизация, классификация норм законодательства, специализация в законодательном регулировании, унификация в законодательном регулировании, кодификация законодательства.

YU. I. OSTAPENKO

Ph.D. (Legal Sciences), Assistant Lecturer of the Economic Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

**A CODIFICATION PROCESS IN THE ECONOMIC LEGISLATION:
THE NATURE, VOLUME AND PECULIARITIES**

Problem setting. Establishing a significant number of primary and secondary acts leads to a situation when adopted norms either coincide or regulate the same matter in different ways, or even contradict each other. Hence, there is a need to systematize the legislation through codification. The adoption of the Economic Code of Ukraine has become an important stage of development of economic law in Ukraine. Nevertheless, some controversies have not been regulated since that time. There are numerous collisions with norms of the Civil Code of Ukraine and some specialized laws.

Recent research and publications analysis. Economists such as O. V. Bryntsev, Ye. A. Hetman, D. V. Zadykhailo, V. K. Mamutov, V. V. Kudriavtseva, O. P. Podtserkovnyi et al. have considered the issue concerned with codification of legislation in their scientific papers. Nevertheless, this issue continues to be in the focus of attention, i.e. it is important for studying because problems of the sufficient and perfect content and systematization of the normative material still have not been solved.

Paper objective. The article objective is to analyse the state of current economic legislation of Ukraine and to form conceptual approaches to its further systematization, amendment, and modernization owing to codification.

Paper main body. Over the years of independence of Ukraine, codification as a form of development of legislation from the standpoint of its content and systematization has become a usual direction of legislative activity. However, a unified definition of a notion of codification still has not been enshrined in the domestic and foreign legal doctrines.

Continuousness is one of the most important properties of a legislative process. Ongoing extension of social relations, which automatically cause emergence of new social relations, plays the role of a source for developing a legislative system.

A large number of legislative acts stipulate a need for systematization of the legislation. This may become primary or, maybe, exceptional legislative goal.

Nevertheless, systematization of economic relations, as well as economic legislation should occur according to an economic situation, taking into account private as well as public interests.

Conclusions of the research. A matter of the necessity of bringing business complexes into line with principal provisions of the ECU and certain directions of an economic and legal policy of the country is of considerable importance. Such coherence will enable to systematize and implement unified frameworks for forming the magnitude of the legislation of Ukraine.

In terms of their content, sectoral codification developments should combine private and public, short-term and long-term, tactic and strategic, commercial and non-commercial interests.

The main abstract of the article

Abstract. The article considers various points of view on the essence of codification of economic legislation, legislative procedures, and its components and analyses a mechanism of codification. Having examined contemporary scientific approaches, the author has proven expediency of understanding codification as a process of systematization of legislation and a legal system as a whole. The author has researched general components of codification procedures.

Key words: economic legislation, systematization, systematization of economic legislation norms, specialization in legislative regulation, unification in legislative regulation, codification of economic legislation.

Article details:

Received: 10 October 2018

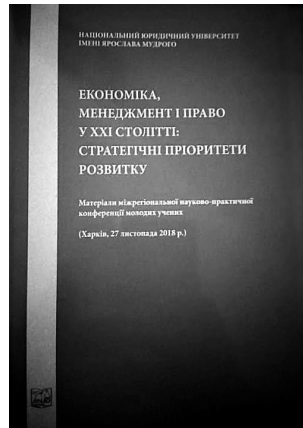
Revised: 05 November 2018

Accepted: 16 November 2018

НАУКОВІ ДИСКУСІЇ ТА ОГЛЯДИ

DOI: 10.31359/2411-5584-2018-35-4-172

ЕКОНОМІКА, МЕНЕДЖМЕНТ І ПРАВО У ХХІ СТОЛІТТІ. РОЗДУМИ ПІСЛЯ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

27 листопада 2018 р. у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого відбулася міжрегіональна науково-практична конференція молодих учених «Економіка, менеджмент і право у ХХІ столітті: стратегічні пріоритети розвитку». У ній узяли участь 80 науковців харківських університетів, а також Економічної академії Молдови (м. Кишинів, Республіка Молдова).

Оскільки я й мої колеги по Харківському національному університету міського господарства імені О. М. Бекетова беремо участь у конференціях Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого щорічно, хочу поділитися своїми думками.

По-перше, нинішня конференція була міждисциплінарною. Чому? У більшості країн світу науковці поєднують теоретичний аналіз економіки з практичними аспектами підприємництва або права. Це дає можливість краще усвідомити перспективи розвитку економіки та ведення бізнесу в країні, прийняти ефективне управлінське рішення на рівні бізнес-організації. Для Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого це тим більше важливо, адже у 2018 р. в університеті було створено фінансово-правовий факультет, на якому здійснюється підготовка фахівців і професіоналів

за спеціальностями: «Економіка», «Менеджмент», «Фінанси, банківська справа та страхування».

По-друге, якщо в минулі роки організаторами та учасниками конференції більше уваги приділялося економіко-правовим аспектам ведення бізнесу, то зараз на обговорення було винесено доволі широкий спектр проблем. На конференції працювали 8 панельних дискусій, що дало можливість учасникам конференції поділитися своїми думками з таких питань:

- розвиток бізнесу й суспільства в контексті формування цифрової економіки: проблеми використання електронних грошей, розвитку криптоіндустрії, перспективи легалізації в Україні біткоїн, причини кіберзлочинності тощо;

- економічні аспекти четвертої промислової революції, переходу до сьомого технологічного укладу;

- стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку України в глобальному середовищі; проблеми економічної безпеки України;

- пріоритетні напрями розвитку бізнес-консалтингу (ця проблема на конференції заявлена вперше), новації юридичного консалтингу, роль консалтингу як чинника ефективного функціонування підприємств і галузей України;

- розвиток фінансів, банківської справи і страхування в умовах глобалізації фінансових ринків: нові нюанси сучасного міжнародного руху капіталу, послуги еквайрингу, проблеми та заходи з подолання шахрайства у страховій сфері, hawala banking як новітній метод фінансування тероризму, проблеми розвитку поведінкових фінансів;

- менеджмент у ХХІ ст. Учасники конференції присвятили низку виступів організації процесу управління віддалених співробітників, мотивації як засобу попередження корпоративних конфліктів між принципалами та агентами, причинам і формам запобігання та подолання корпоративного шахрайства;

- сучасні тренди міжнародних економічних відносин та місце в них України. При цьому у виступах було проаналізовано хід економічних реформ в Китаї, Грузії, Молдові та Україні. Сформульовано висновок про переваги євроінтеграції для економіки України.

По-третє, конференція дала можливість продемонструвати свої ораторські здібності та подискутувати саме молодим ученим – викладачам, аспірантам, магістрам, студентам. Такий досвід для них є дуже важливим, оскільки формує уміння та здібності до аргументації своїх думок, ведення полеміки у науковому середовищі.

Хочу подякувати й підтримати організаторів конференції: ви робите дуже важливу справу з розвитку економічної науки. Успіхів вам!

***Н. В. Можайкіна**, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова*

**ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ,
ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДО ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
«ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ПРАВО»**

УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Для публікації статті необхідно подати до редакції:

- *електронний варіант статті*, надісланий на електронну адресу ред-колегії: econom_theory@ukr.net;
- *примірник статті*, роздрукований на принтері, вичитаний і підписаний усіма авторами з позначкою про дату її надходження до редакції;
- *довідку про автора(ів)*: прізвище, ім'я, по-батькові повністю, посада та місце роботи, науковий ступінь, вчене звання, контактна інформація (телефон, особистий e-mail автора, поштова адреса (з індексом) організації, де працює автор), код ORCID, розділ збірника, в якому доцільніше розмістити статтю;
- *рецензія* кандидата чи доктора наук відповідної спеціальності та *витяг з протоколу* засідання відповідної кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку, якщо автори не мають наукового ступеня;
- **фотографію автора (співавторів)** статті форматом 4×5,5 з розширенням *.jpg, якості 600×600 dpi;
- *ліцензійну згоду* автора (або співавторів) на розміщення статті в мережі Інтернет на сайті Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (<http://library.nlu.edu.ua/>), сайтах журналу «Економічна теорія та право» (<http://econlaw.nlu.edu.ua>) та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (www.nbuv.gov.ua).

Технічні вимоги до статті

Обсяг статті – 18–30 аркушів, включаючи рисунки, таблиці, графіки, список використаної літератури, розширену анотацію.

Текст статті має бути набраним у текстовому редакторі WORD for WINDOWS шрифтом Times New Roman, кегль – 14, міжрядковий інтервал – 1,5, абзацний відступ – 1,25 см, береги: ліворуч – 3 см, праворуч – 1,5 см, угорі та внизу – 2 см. Орієнтація – книжкова.

При підготовці рукопису не слід користуватися для форматування тексту пробілами, табуляцією тощо; застосовувати колонтитули та автоматичний переніс слів. Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word, формули необхідно готувати в редакторі Microsoft Equation Editor 2.0. Не допускається використання сканованих або сфотографованих схем, рисунків, таблиць тощо.

Вимоги щодо оформлення статті:

– у лівому верхньому куті першої сторінки зазначається *шифр УДК*;
– наступний рядок – *відомості про автора (співавторів) мовою статті*: прізвище, ім'я, по батькові (великими літерами, шрифт напівжирний), науковий ступінь, вчене звання, повна назва посади, установи, де працює чи навчається автор (співавтори); місто, де розташована організація, та країна; e-mail і ORCID автора.

– у правому верхньому куті першої сторінки розміщується *фото автора (авторів)*;

– нижче по центру наводиться *назва статті мовою статті* (великими літерами, шрифт напівжирний).

– *джерела фінансування досліджень*. Якщо стаття містить матеріали досліджень, що проводилися в межах грантів, цільових програм, фундаментальних або прикладних досліджень за рахунок видатків державного бюджету або при фінансовій підтримці інших установ, вказати цей факт у виносці до заголовку статті. Такі роботи заслуговують на особливу увагу та схвалення журналів, що включені до наукометричних баз.

Наприклад:

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326);

– *коротка анотація до статті* (до 50 слів) і *ключові слова* (5–7) мовою статті (кегель 12, міжрядковий інтервал 1,5).

Для статей, написаних на економічну тематику, під «Ключовими словами» вказується *JEL Classification* (кількість – від 1 до 5, в одному рядку. Наприклад: JEL Classification: I23, M21). Більш детально:

http://en.wikipedia.org/wiki/JEL_classification_codes;

– *текст статті*;

– *список використаної літератури*;

– *references*;

– *відомості про автора (співавторів) російською мовою* (кегель 12, міжрядковий інтервал 1,5): прізвище, ім'я, по батькові (шрифт напівжирний), науковий ступінь, вчене звання, повна назва посади, установи, де працює чи навчається автор (співавтори); місто, де розташована організація, та країна;

нижче по центру наводиться *назва статті російською мовою* (кегель 12, міжрядковий інтервал 1,5, шрифт напівжирний);

нижче *коротка анотація до статті* (до 50 слів) і *ключові слова* (5–7) **російською мовою** (кегель 12, міжрядковий інтервал 1,5);

– розширена анотація обсягом від 2 до 3 тис. знаків англійською мовою (кегель 14, міжрядковий інтервал 1,5).

Анотація англійською мовою повинна відповідати таким вимогам: інформативність (не містити загальних слів); оригінальність (бути написаною автентичною англійською мовою); змістовність (відобразити основний зміст статті та результати досліджень); структурованість (дотримуватись логіки викладу матеріалу в статті), компактність. Анотація має лаконічно описувати авторські результати та висновки, а не загальну ситуацію по проблемі. Ключові слова мають бути максимально специфічними, слід уникати загальної термінології та не повторювати назву статті.

Структура наукової статті:

– *постановка проблеми* в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;

– *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор статті, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття;

– *формулювання цілей* статті (постановка завдання);

– *виклад основного матеріалу* дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– *висновки* з даного дослідження і *перспективи* подальшого розвитку в даному напрямі.

Список використаних джерел

наводиться в кінці статті (кегель – 12). Використана література подається загальним списком за порядком її згадування в тексті у квадратних дужках (наприклад, [1, с. 22], або [1], або [1; 5]). Усі статистичні дані, цитати мають бути підкріплені та закінчуватися посиланнями на джерела. Слід уникати посилань на газети, підручники, навчальні посібники. Редакційна колегія рекомендує посилатися на статті з наукових збірників із глобальними індексами цитування (Scopus, Web of Science).

Список використаних джерел має складатися з двох частин: СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ та REFERENCES.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ – список джерел мовою оригіналу, оформлених відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015: Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ, 2016).

REFERENCES – список використаної літератури, транслітерований в романському алфавіті і оформлений згідно з міжнародним бібліографічним стандартом APA:

<http://www.apastyle.org/> або

<http://www.apastyle.org/learn/quick-guide-on-references.aspx>.

http://www.ecu.edu/cs-dhs/laupuslibrary/upload/apa_style_guide_6th_ed_oct09.pdf

<http://soskin.info/userfiles/file/CHASOPYS/APA-2010.pdf>

https://library.westernsydney.edu.au/main/sites/default/files/cite_APA.pdf

Назви періодичних українсько- та російськомовних видань (журналів, збірників та матеріалів конференцій) у REFERENCES подаються транслітерацією та англійською мовою.

Транслітерування українських джерел: <http://www.slovnyk.ua/services/translit.php>

Транслітерування російських джерел: <http://translit.net/>

Якщо мовою статті є англійська, бібліографічний опис джерел не транслітерується.

Робота редакції з авторами

Рукопис статті передається на *подвійне сліпе рецензування* членами редакції та експертами відповідно наукового напрямку статті. Остаточне рішення про публікацію приймає редакційна колегія, яка має право відхиляти матеріали, повертати їх на доопрацювання, скорочувати й редагувати.

Матеріали, які надійшли до редакції з порушенням зазначених вимог, не реєструються й не розглядаються, а повертаються авторам для доопрацювання.

Точка зору редакційної колегії може не збігатися з точкою зору авторів статей.

Автор (співавтори) статті несе відповідальність за правильність і достовірність викладеного матеріалу, належність останнього йому особисто, точність викладених у роботі фактів (даних) та якість перекладу цитат з іноземних джерел (за наявності).

Зразки ліцензійної згоди на публікацію (Додаток 1), анотації до статті англійською мовою (Додаток 2) та оформленні статті (Додаток 3) розміщено на сайті збірника наукових праць «Економічна теорія та право»: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/>

Порядок рецензування статей

Рецензування рукописів наукових статей, поданих авторами у збірник «Економічна теорія та право», спрямовано на підтримку високої якості економічних і юридичних досліджень та убезпечення їх результатів від плагіату і недобросовісного використання. Принципами рецензування є незалежність, об'єктивність, висока компетентність, обґрунтованість висновків, етичність та неупередженість наукової експертизи. У збірнику друкуються матеріали,

які раніше не публікувалися і не призначені для одночасної публікації в інших виданнях.

Стаття приймається до розгляду лише за умови, що вона відповідає вимогам до авторських оригіналів статей, надрукованим у збірнику.

Перед передачею на рецензування всі статті перевіряються на відсутність плагіату (неправомірного запозичення), актуальність, відповідність науковій спрямованості (профілю) збірника. При виявленні плагіату або недостовірних даних та посилань стаття знімається з рецензування.

Рецензування рукописів є подвійним сліпим (*double-blind peer review*) і передбачає рецензування та рекомендацію наукової статті до опублікування членом (або членами) редакційної колегії збірника, який є експертом із проблем, що досліджуються автором, а також запрошеними вітчизняними або закордонними фахівцями у певній галузі економіки та права.

Головні вимоги до рецензентів збірника та їх персональний склад визначаються рішенням редакційної колегії.

Рецензент рукопису повинен визначити актуальність, самостійність, методологічну та теоретичну обґрунтованість, новизну та практичне значення результатів дослідження, відповідність вимогам щодо структури та оформлення статей, що публікуються у фахових виданнях, відповідність статті науковому рівню, тематиці, вимогам та редакційній політиці збірника наукових праць «Економічна теорія та право» та доцільність її публікації.

Якщо в рецензії містяться рекомендації щодо виправлення і доопрацювання статті, редакційна колегія направляє автору текст рецензії з пропозицією врахувати їх при підготовці нового варіанта статті або аргументовано їх спростувати. Стаття, надана автором у редакцію після усунення зауважень, розглядається в загальному порядку. Остаточне рішення щодо публікації статті приймається редакційною колегією, яка має право відхиляти матеріали, повертати їх на доопрацювання, скорочувати й редагувати. Редакційна колегія зобов'язана за вимогою автора надати йому рецензії (текст рецензії при анонімній експертизі) для вивчення, усунення недоліків та здійснення необхідних доповнень і виправлень.

Стаття, не рекомендована рішенням редакційної колегії до публікації, до повторного розгляду не приймається.

Політика антиплагіату

З метою забезпечення високої якості та унікальності опублікованих матеріалів усі статті, що надходять до редакції, попередньо перевіряються на виявлення текстових запозичень (плагіату) із використанням Антиплагіатної Інтернет-системи StrikePlagiarism.com, що є у розпорядженні Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

До розгляду не приймаються:

статті, що містять менш ніж 85% унікального тексту, за винятком оглядів (рецензій) наукових праць, які можуть вимагати певної кількості цитувань;

статті, зміст яких повністю або частково повторює інші опубліковані чи розміщені автором у мережі Інтернет матеріали (дисертацію, автореферат, монографію, наукову статтю, тези, звіт про наукову діяльність тощо);

статті, створені рерайтом.

Редакція рекомендує авторам здійснювати самостійно попередню перевірку своїх статей на виявлення плагіату з використанням будь-яких он-лайн сервісів.

Підписано до друку з оригінал-макета 12.12.2018.
Формат 70×100 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 14,5. Обл.-вид. арк. 10,2. Вид. № 2101.
Тираж 100 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ТОВ «ПРОМАРТ»
Тел. (057) 717-28-80